

TAMPEREEN YLIOPISTO

Johtamiskorkeakoulu

Anna-Emilia Sirén

**ANKARA VASTUU JA
SEN SOVELTAMISALAN MUODOSTUMINEN
OIKEUSKÄYTÄNNÖSSÄ**

Pro Gradu -tutkielma

Yritysjuridiikka

Tampere 2014

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

SIRÉN, ANNA-EMILIA: Ankarasta vastuu ja sen soveltamisalan muodostuminen oikeuskäytännössä

Pro gradu -tutkielma: IX + 70 s.

Yritysjuridiikka

Maaliskuu 2014

Tutkielmassa on tarkasteltu lainopillisin menetelmin ankarasta vastuuta sekä sitä, millaisiin tekijöihin ankarasta vastuu on korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä liitetty ja millaisia perusteita ankarasta vastuun asettamisen taustalta voidaan hahmottaa. Ankarasta vastuun soveltamisalaa on pyritty selvittämään ratkaisuharkinnan kannalta merkityksellisten argumenttien ja periaatteiden avulla. Lisäksi tutkielmassa on tarkasteltu korkeimman oikeuden roolia ankarasta vastuun kehittäjänä sekä tuottamuksesta riippumattoman vastuun yleissäännöksen mahdollisuutta ja tarvetta.

Ankaraan vastuuseen liitetyt käytännön tilanteet poikkeavat merkittävästi toisistaan, ja oikeuskäytännössä on muodostunut varsin hajanainen joukko tapauksia, joissa vastuun on katsottu syntyvän tuottamuksesta riippumatta. Tilanteille on tavallisesti yhteistä vahinkoon johtaneen toiminnan liittyminen harjoittajan elinkeinotoiminnan alaan ja toimintaan liittyvä henkilövahinkojen tai muiden vakavien vahinkojen riski. Tuottamuksesta riippumattoman vastuun voidaan nähdä olevan ensisijaisesti sidoksissa suuruudeltaan tai todennäköisyydeltään poikkeuksellisen vahinkoriskin aiheuttamiseen ja riskin jakamiseen siten, että se toteuttaa periaatetta sosiaalisesti oikeudenmukaisesta riskin jaosta. Vastuuharkinnassa huomiota kiinnitetään muun muassa vahingonaiheuttajan ja vahingonkärsijän vaikutusmahdollisuuksille pienentää vahinkoriskiä sekä näiden saamaan hyötyyn riskin ottamisesta.

Oikeuskäytännön kehityksen myötä ankarasta vastuuseen on vakiintuneesti liitetty räjäytystöitä, kovapanosammuntojen järjestämistä, muunlaisen räjähdysvahinkoriskin tai tärinän aiheuttamista, palo- tai ympäristövaarallisen aineen säilyttämistä sekä moottoriurheilukilpailujen järjestämistä koskeva vastuu. Lisäksi ankarasta vastuu on liitetty oikeuskäytännössä työnantajan vastuuseen koneiden tai laitteiden puutteellisuuksista työntekijöille aiheutuneista vahingoista, turvetuotannosta aiheutuneisiin vahinkoihin sekä tietyissä tilanteissa terveydenhoidossa aiheutuneisiin vahinkoihin. Lisäksi vastuun on katsottu olevan tuottamuksesta riippumatonta sellaisissa tapauksissa, joissa vahinkotilanne on analoginen tietyn ankarasta vastuun perustavan säädöksen kanssa.

Riittävän kattavan ja kuitenkin täsmällisen ankarasta vastuun yleissäännöksen laatiminen on osoittautunut erityisen haastavaksi, mutta tutkimuksen mukaan yleissäännös ei ole välttämättä tarpeellinen. Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössään luomat soveltamisedellytykset mahdollistaisivat lainsäädäntöä joustavamman ja yhteiskunnan muutosten mukana kehittyvän vastuuperusteen alan muotoilemisen. Oikeuskäytännössä on suhtauduttu hyvin pidättyväisesti ankarasta vastuun alan laajentamiseen ilman kirjoitetun lain tukea, mikä käy ilmi useiden ratkaisujen perusteluista. Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännöstä ilmenevä argumentaatio on myös paljolti sidoksissa yksittäistapaukselliseen tosiseikastoon, jolloin perusteluiden pohjalta on vaikea muodostaa ankarasta vastuun yleistä soveltamisalaa koskevia päätelmiä. Tutkimuksessa esitetyn näkemyksen mukaan korkeimman oikeuden olisi kuitenkin mahdollista ottaa nykyistä aktiivisempi rooli ankarasta vastuun soveltamisalan muodostamisessa.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	II
LÄHTEET	IV
OIKEUSTAPAUSLUETTELO	VIII
LYHENTEET	IX
1. JOHDANTO	1
1.1 Tutkimusaiheesta	1
1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja rajaukset	3
1.3 Tutkielman rakenne	4
1.4 Tutkimusmenetelmät	5
1.5 Tutkielman lähdemateriaali	6
1.6 Kansainvälisen sääntelyn merkitys ankaran vastuun kehityksessä	8
1.7 Tuottamuksesta riippumattoman vastuun historiaa	10
2. TUOTTAMUKSESTA VAHINGONKORVAUSOIKEUDESSA	13
2.1 Vahingonkorvausvelvollisuuden edellytyksistä	13
2.2 Tuottamusvastuusta ja sen suhteesta ankaraan vastuuseen	16
2.3 Korostuneesta huolellisuusvelvollisuudesta	18
2.4 Työnantajan vastuusta työntekijän aiheuttamista vahingoista	21
3. ANKARA VASTUU VASTUUPERUSTEENA	24
3.1 Ankaran vastuun alaan kuuluva toiminta	24
3.2 Lainsäädäntöön perustuva ankara vastuu	25
3.2.1 Raideliikennevastuu	25
3.2.2 Vastuu ympäristövahingoista	26
3.2.3 Eräitä naapurussuhteita koskeva vastuu	28
3.2.4 Ydinlaitoksen haltijan vastuu	28
3.2.5 Terveystenhoitoa koskeva vastuu	30
3.2.6 Tuotevastuu	32
3.2.7 Rekisterinpitäjän vastuu	33
3.2.8 Geenitekniikkaa koskeva vastuu	35
3.2.9 Muita ankaran vastuun tilanteita lainsäädännössä	35
3.3 Oikeuskäytännössä muodostunut ankara vastuu	36
3.3.1 Toiminnan erityisvaarallisuuden perustuva ankara vastuu	37
3.3.2 Muita ankaran vastuun tilanteita oikeuskäytännössä	39
3.4 Kokoavia näkökohtia ankaran vastuun soveltamisalasta	42
4. ARGUMENTTEJA JA PERIAATTEITA LAINSÄÄDÄNNÖN ULKOPUOLISEN ANKARAN VASTUUN TAUSTALLA	44
4.1 Ankaraa vastuuta puoltavia argumentteja	44
4.2 Vahingonkorvausoikeudelliset periaatteet ja ankara vastuu	48
4.2.1 Oikeusperiaatteiden asemasta	48
4.2.2 Vahingonkorvausoikeudellisten periaatteiden painoarvo ratkaisuharkinnassa	49
4.2.3 Asbestitapaukset KKO 1998:87 ja KKO 1998:88	52
5. LOPUKSI	55
5.1 Näkökohtia ankaran vastuun kehittämiseen liittyen	55
5.1.1 Ankaran vastuun soveltamisalan laajenemisesta	55
5.1.2 Ankaran vastuun oikeuspoliittisista tavoitteista	56
5.1.3 Ankaran vastuun yleissäännöksestä	57
5.1.4 Korkeimman oikeuden roolista ankaran vastuun kehittäjänä	61
5.2 Loppupäätelmät ja yhteenvedo	65

LÄHTEET

Kirjallisuus

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. Juva 1989.

Aho, Matti L: Avaus. Teoksessa Vahingonkorvausoikeus. Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisusarja N:o 15. Vammala 1975. s. 7–9.

Ahtonen, Riitta – Keinänen, Anssi – Kilpeläinen, Mia: Eduskunnan valiokuntien näkemys lainvalmistelutyön laadusta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja. Helsinki 2011.

Ek, C. H.: Bidrag till läran om utomobligatoriskt skadeståndsansvar vid rättsenlig farlig verksamhet enligt Finlands gällande civilrätt. Helsinki 1943.

Hahto, Vilja: Tuottamus vahingonkorvausoikeudessa. Juva 2008.

Hakulinen, Y.J: Velvoiteoikeus.1, Yleiset opit. Helsinki 1958.

Hemmo, Mika

- Vahingonkorvauksen määräytymisestä sopimussuhteissa. Helsinki 1994.
- Vahingonkorvauksen sovittelu ja moderni korvausoikeus. Helsinki 1996.
- Sopimus ja delikti. Helsinki 1998.
- Vahingonkorvausoikeuden oppikirja. Helsinki 2002.
- Vahingonkorvausoikeus. Helsinki 2005.

Hollo, Erkki J. – Vihervuori, Pekka: Ympäristövahinkolaki. Helsinki 1995.

Hoppu, Esko: Vahingonkorvauksen kehityslinjoja. Lakimies 1998/6-7. s. 1048–1056.

Häyhä, Juha:

- Ankara vastuu ja vahingonkorvausoikeuden järjestelmä. Oikeustiede – Jurisprudentia XXXII. Jyväskylä 1999. s. 81–149.
- Johdanto. Teoksessa Minun metodini. Porvoo 1997. s. 15–34.

Karhu, Juha:

- Tilannekohtainen oikeudellinen harkinta ja oikeuslähdeoppi. Teoksessa Oikeus – kulttuuria ja teoriaa. Juhlakirja Hannu Tolonen. Turku 2005. s. 25–38.
- Velvoiteoikeus. Teoksessa Oikeusjärjestys – Osa III. Rovaniemi 2009. s. 1–69.

Kavonius, Petter: Oikeusperiaatekin velvoittaa! Saarijärvi 2001.

Kivivuori, Antti: Työnantajan ja työntekijän vastuu. Teoksessa Vahingonkorvausoikeus. Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisusarja N:o 15. Vammala 1975. s. 52–73.

Kolehmainen, Esa: Ankaraa vastuuta koske- vasta ajattelutavasta korvausoikeudessa. *Business Law Forum* 2006. Helsinki 2006. s. 337–397.

Lebedeff, Pirkka-Petri: Vaarantamisvastuusta ja sen sääntelytarpeesta. *Oikeustiede – Jurisprudentia XXII*. Vammala 1989. s. 207–261.

Mielityinen, Sampo: Vahingonkorvausoikeuden periaatteet. Helsinki 2006.

Mononen, Marko: Huomioita vahingonkorvaus- ja sopimusoikeuden johdonmukaisuudesta. *Business Law Forum* 2005. Helsinki 2005. s. 91–118.

Määttä, Tapio: Lainsäätäjän kunnioittamisasenne, tavoitteellinen laintulkinta ja lakien tavoitesäännökset vallitsevassa tuomarinideologiassa. Teoksessa Jyrki Talan juhlaKirja: Lainvalmistelu, tutkimus, yhteiskunta. Turku 2011. s. 207–226.

Norros, Olli: Velvoiteoikeus. Helsinki 2012.

Paasto, Päivi: Analyyttinen vai perusoikeusrakenteinen varallisuus-oikeus? Teoksessa JuhlaKirja Leena Kartiolle. Turku 2004. s. 123–144.

Pöyhönen, Juha (nyk. Karhu, Juha): Korvausmallit vahingonkorvausoikeudessa. *Oikeustiede – Jurisprudentia XXXII*. Jyväskylä 1999. s. 297–372.

Riskala, Timo: Ankaran vastuun tunnusmerkistö ja käyttöala Suomen vahingonkorvausoikeudessa. Helsinki 2002.

Routamo, Eero – Ståhlberg, Pauli – Karhu, Juha: Suomen vahingonkorvausoikeus. Helsinki 2006.

Saxén, Hans: Skadeståndsrätt. Turku 1975.

Ståhlberg, Pauli – Karhu, Juha: Suomen vahingonkorvausoikeus. Helsinki 2013.

Ståhlberg, Pauli: Ydinvastuusta: vahingonkorvausoikeudellinen tutkimus erityisesti ydinvoimalaonnettomuudesta aiheutuvien vahinkojen kannalta. Vammala 1993.

Syrjänen, Jussi: Tuomarin harkinnan rajat – irti legalismin taakasta. *Oikeustiede – Jurisprudentia XLV*. Sastamala 2012. s. 335–391.

Takki, Tapio: Lainkäyttäjä lainsäätäjän työn jatkajana – korkeimman oikeuden oikeutta luovasta roolista. Helsinki 1985.

Tolonen, Hannu: Oikeuslähdeoppi. Helsinki 2003.

Tulokas, Mikko

- Öljyvahingoista. Helsinki 1978.

- Oikeustapauskommentti KKO 1990:55. DL 1991 (Oikeustapausosasto).

Tuori, Kaarlo: Vallanjako – vaiettu oppi. Lakimies 7–8/2005. s. 1021–1049.

Virtanen, Pertti: Vahingonkorvaus – laki ja käytännöt. Porvoo 2011.

Wilhelmsson, Thomas: Työnantajan korvausvastuu koneen tai laitteen aiheuttamasta työtaturmasta. Teoksessa Juhlajulkaisu Matti Ylöstalo 1917 – 4/2 – 1987. Vammala 1987. s. 455–465.

Wilhelmsson, Thomas – Rudanko, Matti: Tuotevastuu. Helsinki 2004.

Virallislähteet

HE 69/1971. Hallituksen esitys eduskunnalle Pariisissa vahingonkorvausvastuusta ydinvoiman alalla tehtyyn yleissopimukseen ja siihen liittyvään, Brysselissä tehtyyn lisäyleissopimukseen sisältyvien eräiden määräysten hyväksymisestä sekä atomivastuulaiksi.

HE 41/1972. Hallituksen esitys eduskunnalle Pariisissa vahingonkorvausvastuusta ydinvoiman alalla tehtyyn yleissopimukseen ja siihen liittyvään, Brysselissä tehtyyn lisäyleissopimukseen sisältyvien eräiden määräysten hyväksymisestä sekä atomivastuulaiksi.

HE 187/1973. Hallituksen esitys eduskunnalle vahingonkorvausta koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 54/1986. Hallituksen esitys eduskunnalle potilasvahinkolaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi.

HE 119/1989. Hallituksen esitys eduskunnalle tuotevastuulaiksi.

HE 165/1992. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ympäristövahinkojen korvaamisesta ja laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 120/1994. Hallituksen esitys eduskunnalle maakaareksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 234/1997. Hallituksen esitys eduskunnalle raideliikennevastuulaiksi ja laiksi liikennevakuutuslain muuttamisesta.

KM 1958:14 Ehdotus laiksi valtion ja kunnan vahingonkorvausvastuusta perusteluineen.

KM 1963:8 Atomivastuukomitean mietintö.

KM 1969:A 17 Atomivastuulakikomitean mietintö.

Lainvalmistelukunnan ehdotus laiksi rautatienkäytöstä johtuvan vahingon vastuusta ynnä perustelmat. Helsinki 1896.

LVK 2/1972. Lakivaliokunnan lausunto N:o 2 hallituksen esityksestä N:o 41 Pariisissa vahingonkorvausvastuusta ydinvoiman alalla tehtyyn yleissopimukseen ja siihen liittyvään, Brysselissä tehtyyn lisäyleissopimukseen sisältyvien eräiden määräysten hyväksymisestä sekä atomivastuulaiksi. Vuoden 1972 valtiopäivät, asiakirjat II.

LTK 3/1971. Laintarkastuskunnan lausunto ehdotuksesta hallituksen esitykseksi Eduskunnalle vahingonkorvausta koskevaksi lainsäädännöksi.

Selvitys vahingonkorvauslain uudistustarpeesta. Työryhmän selvitys. Oikeusministeriö 1988.

SOU 1959:34 Atomansvarighet I. Betänkande med förslag till provisorisk lagstiftning om skadeståndsansvar och försäkring vid atomreaktordrift m.m.

OIKEUSTAPPAUSLUETTELO

KKO 1947 II 114	KKO 1990:55
KKO 1952 II 94	KKO 1991:156
KKO 1953 II 146	KKO 1992:3
KKO 1957 II 10	KKO 1992:44
KKO 1963 II 88	KKO 1993:114
KKO 1963 II 93	KKO 1994:80
KKO 1967 II 54	KKO 1994:122
KKO 1968 II 55	KKO 1995:53
KKO 1969 II 42	KKO 1995:69
KKO 1972 II 97	KKO 1995:108
KKO 1973 II 15	KKO 1996:59
KKO 1975 II 64	KKO 1997:48
KKO 1981 II 84	KKO 1997:95
KKO 1982 II 70	KKO 1997:151
KKO 1982 II 94	KKO 2000:72
KKO 1985 II 51	KKO 2001:1
KKO 1985 II 132	KKO 2010:67
KKO 1988:35	KKO 2011:62
KKO 1998:87	KKO 2012:11
KKO 1998:88	

LYHENTEET

ARL	alusrekisterilaki (512/1993)
av.	alaviite
ETY	Euroopan talousyhteisö
EU	Euroopan unioni
EY	Euroopan yhteisö
HE	hallituksen esitys
HenkTL	henkilötietolaki (523/1999)
IAEA	International Atomic Energy Agency
KKO	korkein oikeus
KL	kauppalaki (355/1987)
KM	komiteamietintö
KRL	kiinteistörekisterilaki (392/1985)
KSL	kuluttajansuojalaki (38/1978)
LTK	laintarkastuskunnan lausunto
LVK	lakivaliokunnan lausunto
MK	maakaari (540/1995)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OEEC	Organisation for European Economic Co-operation
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
PVL	potilasvahinkolaki (585/1986)
RaideVL	raideliikennevastuulaki (113/1999)
SopS	sopimussarja
SOU	Statens offentliga utredningar
TuoteVL	tuotevastuulaki (694/1990)
VKL	vahingonkorvauslaki (412/1974)
YdinVL	ydinvastuulaki (484/1972)
YmpVL	laki ympäristövahinkojen korvaamisesta (737/1994)

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimusaiheesta

Vahingonkorvausoikeuden pohjimmaisena kysymyksen voidaan nähdä tiivistyvän siihen, miten vahingosta aiheutuvat haitalliset seuraukset jaetaan vahingonkärsijän ja vahingonaiheuttajan kesken. Jotta vahingon aiheuttaja joutuisi korvaamaan aiheuttamansa haitalliset vahinkoseuraamukset vahingonkärsijälle, tulee korvausvelvollisuuden täyttää vahingon korvattavuuden ja syy-yhteyden edellytysten ohella jokin vahingonkorvausoikeudellinen vastuuperuste. Muussa tapauksessa vahingot jäävät kärsijän itsensä kannettaviksi.¹ Vahingonkorvausjärjestelmän on katsottu perustuvan ensisijaisesti vahinkoa kärsineen oikeudelliseen suojaamiseen², mitä myös tuottamuksesta riippumattomien vastuumuotojen yleistyminen ilmentää.

Nykymuotoinen ankara vastuu sai alkunsa teollisen kehityksen myötä 1800-luvun puolivälissä. Teollisen ja teknisen kehityksen johdosta on tullut yhä enenevässä määrin mahdolliseksi harjoittaa toimintaa, johon liittyy muihin osapuoliin kohdistuvia mittavia vahinkoriskejä. Etenkin teknologian kehityksen seurauksena ihminen pystyy valjastamaan käyttöönsä luonnonvaroja ja tuotantotapoja, liikennöimään sekä hallitsemaan valtavia tietomääriä tavalla, joka toimintaan liittyvien riskien konkretisoituessa johtaa usein vakaviin vahinkoihin toiminnanharjoittajan sopimuskumppanille tai kolmansille osapuolille. Kehityksen seurauksena normaaliin tuottamusvastuuseen perustuvan vahingonkorvausjärjestelmän ei ole katsottu tarjoavan riittävää turvaa yhteiskunnan jäsenille kaikissa vahinkotilanteissa ja tuottamusvastuun rinnalle on syntynyt ankaran vastuun tapausryhmä. Vahingon aiheuttaja ei voi välttää ankaraan vastuuseen perustuvaa korvausvelvollisuutta, vaikka kykenisi näyttämään menetelleensä kaikin puolin huolellisesti. Ankara vastuu perustuu ajatukseen, jonka mukaan vaarallista tai riskialtista toimintaa harjoittavan tahon on kannettava myös toiminnastaan aiheutuvat haitalliset seuraukset.

¹ Routamo – Ståhlberg – Karhu 2006, s. 31, 33.

² Aho 1975, s. 7.

Vahingonkorvausoikeudellinen ajattelu on kehittynyt viime vuosikymmeninä myös suuntaan, jossa ei tyydytä ainoastaan huolehtimaan vahingonkärsijän *oikeudesta* korvaukseen, vaan pyritään turvaamaan hänen tosiasialliset mahdollisuutensa saada asianmukainen hyvitys. Ankaran vastuun tarkoituksen toteutuminen edellyttää vastuuvollisen tosiasiallista suoriutumista korvausvastuustaan. Sosiaalivakuutuksen ja muiden pakollisten ja vapaaehtoisten vakuutusmuotojen lisääntynyt käyttö täydentää turvajärjestelmän piiriin kuuluvien vahinkojen korvausalaa sekä siirtää korvausvastuuta kasvavassa määrin julkisille ja yksityisille kollektiiveille.³ Ankaraan vastuuseen on usein liitetty pakollinen vastuuvakuutus tai rahastointivelvollisuus, minkä lisäksi vakuuttamismahdollisuudet voivat olla täydentävänä perusteluna ankaralle vastuulle⁴.

Ankara vastuu on saanut oikeustieteessä miltei poikkeuksetta tuottamuksesta riippumattoman korvausvastuun merkityksen⁵. Vahinkotilanteista, joissa vastuu ei ole sidoksissa menettelyn tahallisuuteen tai tuottamukseen, on käytetty oikeuskirjallisuudessa nimityksiä ankara vastuu, objektiivinen vastuu, absoluuttinen vastuu, kausaalinen vastuu, vaarantamisvastuu sekä tuottamukseton vastuu. Tutkielmassa käytetään selkeyden vuoksi tässä merkityksessä pääasiassa termejä ankara vastuu⁶ ja tuottamuksesta riippumaton vastuu.

Lakiin perustuvaan ankaraan vastuuseen sisältyy ensinnäkin joukko erityislaeissa asetettuja varsinaista ankaraa vastuuta ilmentäviä normeja ja toisaalta vakuutus pohjaiset korjausjärjestelmät, jotka perustuvat tuottamuksesta tai muista vahingonkorvausvastuun edellytyksistä riippumattomaan hyvitykseen vahingonkärsijälle. Näiden lisäksi ankaran vastuun piiriin kuuluu laaja joukko tapauksia, jotka ovat tulleet ankaran vastuun piiriin oikeuskäytännössä tapahtuneen kehityksen kautta.

³ Aho 1975, s. 7–8.

⁴ Routamo – Ståhlberg – Karhu 2006, s. 147.

⁵ Kolehmainen 2006, s. 337.

⁶ Tulokas on huomauttanut, että termi ankara vastuu luo totuuden vastaisen mielikuvan laadultaan yhtenäisestä vastuumuodosta. Vastuun ankaruus vaihtelee huomattavasti vastuun syntyessä tuottamuksesta riippumatta eri tilanteissa, jolloin objektiivinen vastuu olisi neutraalimpi nimitys. Tulokas 1978, s. 165 av. 107. Katson kuitenkin ankaran vastuun olevan nykyään siten vakiintunut termi, että sen käyttö myös tässä tutkimuksessa on perusteltua.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja rajaukset

Tutkielman tarkoituksena on perehtyä tuottamuksesta riippumattoman vastuun kehitykseen korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä. Tarkastelun kohteena on oikeuskäytännössä muotoutuneen ankaran vastuun ohella tuottamuksesta riippumaton vastuu, joka seuraa suoraan lainsäädännöstä sekä näiden kahden vastuuperusteen välisten erojen ja yhdenmukaisuuksien selvittäminen. Lainsäädäntöön perustuvan ankaran vastuun tarkastelu on tärkeä osa oikeuskäytännössä muodostuneen ankaran vastuun alan selvittämistä etenkin vastuuperusteiden analogian näkökulmasta.

Siltä osin kuin ankarasta vastuusta ei säädetä erityislaein, lainsäätäjällä on jättänyt tuottamuksesta riippumattoman vastuun kehityksen vastaisen oikeuskäytännön ja oikeuskirjallisuuden nojalle. Epätäsmällisten soveltamisedellytysten johdosta ankaran vastuun ja tuottamusvastuun välinen rajanveto on kuitenkin jäänyt osin epäselvien perusteiden varaan. Ankaran vastuun soveltaminen oikeuskäytännössä ei ole täysin suoraviivaista tai perustu selkeisiin periaatteisiin, minkä vuoksi aiheesta esiintyy myös oikeuskirjallisuudessa jokseenkin poikkeavia tulkintoja. Oikeuskäytäntöön perustuvan ankaran vastuun osalta korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä on muodostunut varsin hajanainen joukko tapauksia, joissa vastuun on katsottu syntyvän tuottamuksesta riippumatta.

Yhdenmukaisen doktriinin puuttuessa ankaran vastuun käyttöalaa voidaan määritellä lähinnä erittelemällä ne merkitykselliset argumentit, joiden avulla ratkaisutoiminnan kokonaisharkinta tapahtuu. Näiden argumenttien avulla tutkielmassa pyritään selvittämään periaatteita oikeuskäytännön taustalla sekä tutkimaan millaisia tyyppitilanteita ankaran vastuun alaan on liitetty. Oikeusperiaatteiden konstruoinen ja käytön taustalla on pyrkimys kasvattaa oikeudenkäytön kontrollia ja ennustettavuutta⁷. Periaatteiden tarkastelun avulla tutkimuksessa pyritään selvittämään, millaisia moraalisia normeja ja arvoja korkeimman oikeuden ratkaisujen taustalla vaikuttaa. Periaatetarkastelu tukee näin kirjoitetun lain ulkopuolisen ankaran vastuun alan muodostamista. Tutkimusaihe tiivistyy seuraaviin kysymyksiin: millaisiin tekijöihin ankara vastuu on korkeimman

⁷ Kavonius 2001, s. 38.

oikeuden ratkaisukäytännössä liitetty ja millaisia perusteita ankaran vastuun asettamisen taustalta voidaan hahmottaa? Lisäksi tutkimuksessa pyritään ottamaan kantaa ankaran vastuun yleissäännöksen muotoilemisen mahdollisuuteen ja tarpeellisuuteen. Tutkimuksessa pohditaan myös sitä, millaiset edellytykset korkeimmalla oikeudella on ylipäätään toimia tuottamuksesta riippumatonta vastuuta kehittävänä instituutiona oikeusjärjestyksessämme.

Tutkimuksen pääpaino on sopimuksen ulkoisen ankaran vastuun tarkastelussa. Lisäksi tutkielman luvuissa kaksi ja kolme sivutaan sopimusperusteista ankaraa vastuuta tuomalla esiin delikti- ja sopimusperusteisen vastuun välisiä eroja ja yhdenmukaisuuksia. Varsinaisen korvausvastuun sisältö on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle, samoin vapautumisperusteisiin ja kohtuuperusteiseen sovitteluun liittyvien tekijöiden tarkastelu. Myös korvausvastuun yleisiä edellytyksiä ja vahingon syy-yhteyteen liittyviä tekijöitä lähestytään tutkimuksessa ainoastaan tutkimusaiheen edellyttämässä laajuudessa. Tutkimuksessa keskitytään tarkastelemaan lähtökohtaisesti sitä, millaisten olosuhteiden on oltava käsillä, jotta tapaukseen voidaan oikeusjärjestyksessämme soveltaa deliktuaalista tuottamuksesta riippumatonta vastuuta.

1.3 Tutkielman rakenne

Kansainvälisen sääntelyn merkityksen sekä ankaran vastuun historian käsittely on liitetty osaksi tutkielman johdantoa. Tutkimuksen toisessa luvussa tarkastellaan vahingonkorvausvastuun syntymisen edellytyksiä sekä normaalia tuottamusvastuuta ja sen suhdetta ankaraan vastuuseen. Lisäksi luvussa käsitellään tuottamusvastuusta ankaroituneita vastuumuotoja, jotka vahingonkorvausoikeuden systematiikassa jäivät tuottamusvastuun ja ankaran vastuun välimaastoon. Tutkimuksen kolmannessa luvussa tarkastellaan erityislaeissa säädetyjä ankaran vastuun tilanteita sekä ankaraa vastuuta koskevia korkeimman oikeuden ratkaisuja, joiden avulla pyritään hahmottamaan yhdenmukaisuutta oikeuskäytännössä muodostuneen ankaran vastuun soveltamisalassa. Luvun lopussa pyritään muodostamaan kokoavia näkökohtia ankaran vastuun soveltamisalasta. Oikeuskäytäntöön perustuvan ankaran vastuun alaa selvitetään edelleen luvussa neljä tarkastelemalla vastuuperusteen asettamisen taustalla vaikuttavia argumentteja ja

periaatteita. Tutkimuksen viimeisessä luvussa tarkastellaan oikeuskirjallisuudessa esiintyviä näkemyksiä ankaran vastuun kehitysnäkymistä ja -tarpeista sekä esitetään kirjoittajan oma näkemys aiheeseen. Luvussa viisi käsitellään myös tutkimuksen johtopäätökset.

1.4 Tutkimusmenetelmät

Tutkimuksen lähestymistapa ilmentää lainopillista tutkimusmenetelmää, jonka avulla pyritään selvittämään ankaraa vastuuta koskevan voimassa olevan oikeuden sisältö. Oikeusdogmaattisia menetelmiä hyödyntäen tutkimuksessa pyritään systematisoimaan oikeuslähteiden sisältöä ja esittämään normatiivisesti justifioituja kannanottoja niiden pohjalta. Lainopillisen systematisoinnin päätehtävä voidaan nähdä siinä, että se järjestää edelleen lain säännöksissä ilmaisunsa saanutta järjestelmää⁸. Systematisoinnin avulla tutkimuksessa pyritään hahmottamaan ankaran vastuun alan muodostumisen kannalta merkitykselliset normit ja muodostamaan kokonaiskuva ankaran vastuun asemasta oikeusjärjestyksessämme.

Lainopille luontaiseen tapaan tutkimuksessa analysoidaan myös ennakkoratkaisujen välisiä suhteita ja hahmotellaan ankaran vastuun alan perusteltuja muutoksia. Tutkimuksessa hyödynnetään lainopillista päättelyä, jonka avulla korkeimman oikeuden ratkaisujen perusteluiden ja muun lähdemateriaalin avulla pyritään muodostamaan tyyppitapauksia, joihin ankaraa vastuuta oikeuskäytännössämme sovelletaan. Lisäksi tutkimuksessa hyödynnetään teoreettisen lainopin työkaluja selvittämään yleisiä oppeja ja periaatteita korkeimman oikeuden ratkaisukäytännön taustalla ja osoittamaan oikeustapauksiin sisältyvää rationaliteettia myös silloin, kun tuomioistuimet eivät itse ole näitä perusteissaan julkilausuneet.

Tutkimuksen päätteeksi luodaan katsaus ankaran vastuun oikeuspoliittisiin yhtymäköhtiin. Tutkimuksen näkökulmaa laajennetaan perinteisestä lainopillisesta tutkimuksesta tarkastelemalla niitä oikeuspoliittisia tavoitteita, joihin ankaran vastuun asettamisella on pyritty. Oikeuspoliittinen tarkastelu on perusteltua, sillä ankaraa vastuuta koskevat

⁸ Aarnio 1989, s. 291.

teoreettiset määritelmät ovat olleet riittämättömiä luomaan selkeää mielikuvaa vastuuperusteen asettamisen motiiveista⁹.

1.5 Tutkielman lähdemateriaali

Tuomioistuinratkaisuja ei lähtökohtaisesti pidetä suomalaisessa oikeusjärjestelmässä muodollisesti sitovina suhteessa samankaltaisia tapauksia myöhemmin käsittelevään riidanratkaisuelimeen¹⁰. Perustuslain 6 §:n mukainen yleinen yhdenvertaisen kohtelun vaatimus edellyttää kuitenkin, että tuomioistuin ei voi ilman asiallisia perusteita ratkaista samanlaisia tapauksia eri tavoin, eikä toisaalta myöskään erilaisia tapauksia samalla tavalla. Oikeuskäytännön painoarvo oikeuslähteenä korostuu etenkin tapauksissa, joita koskeva lainsäädäntö on aukollista tai yleisluontoista sekä silloin kun oikeussääntöjen kehitys on jätetty kokonaan korkeimman oikeuden ratkaisukäytännön varaan.¹¹ Vahingonkorvauslain esitöistä ilmenee, ettei lailla ole pyritty sääntelemään tyhjentävästi kaikkia vahingonkorvausta koskevia yleisiä periaatteita. Erityislainsäädännön soveltamisalan ulkopuolelle jäävien tapausten osalta ankaran vastuun kehittyminen on jätetty oikeuskäytännön ja oikeustieteen varaan.¹²

Oikeuskäytäntöön perustuva ankara vastuu on kehittynyt korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä aina 1940- ja 1950- luvuilta lähtien. Ankaran vastuun perusargumenteissa oli jo tuolloin paljon yhteistä nykyisten ankaran vastuun perusteluiden kanssa.¹³ Tuottamuksesta riippumaton vastuu on sittemmin liitetty oikeuskäytännössä lukuisiin tapauksiin jokseenkin hajanaisin perusteluin. Tuomioistuinten vahvistama oikeuskäytäntö muodostaa merkittävän osan tutkielman lähdemateriaalista. Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisujen lainopillisen tulkinnan avulla pyritään etenkin selvittämään yhtäläisyyksiä ankaraan vastuuseen liitettyjen oikeustapausten ratkaisuperusteluiden

⁹ Lebedeff 1989, s. 249.

¹⁰ Ks. esimerkiksi Aarnio 1989, s. 232. Aarnion mukaan ennakkopäätöksestä voidaan poiketa, kun siihen on asianmukaiset perusteet. Ennakkopäätöksille on kuitenkin yleisesti myönnetty tosiasiallinen sitovuus perusteluiden painavuuden mukaan.

¹¹ Norros 2012, s. 34.

¹² HE 187/1973, s. 12.

¹³ Hemmo 2005, s. 95.

välillä sekä hahmottamaan mahdollisia yleisesti sovellettavissa olevia argumentteja ankaran vastuun taustalla.

Oikeussäädökset ovat tärkeä osa tutkimuksen lähdemateriaalia ja lainvalmisteluaineistoja hyödynnetään tutkimuksessa selventämään lainsäätäjän tarkoitusta lakien sekä yksittäisten säännösten taustalla. Suomen vahingonkorvausoikeudessa ei tunneta yleistä tuottamuksesta riippumattoman vastuun säännöstä. Ankaraa vastuuta koskevia säännöksiä löytyy kuitenkin niin sopimusoikeudesta kuin sopimussuhteen ulkopuolisesta vahingonkorvausoikeudesta¹⁴. Sopimussuhteen ulkopuolisesta ankarasta vastuusta säädetään lukuisissa erityislaeissa, joita käsitellään tarkemmin tutkielman luvussa 3.2.

Vahingonkorvauslakia (VKL 412/1974) ei lain esitöiden mukaan sovelleta tuottamuksesta riippumattomaan vastuuseen. Tästä huolimatta ankaran vastuun alueella on suoria viittauksia VKL:in ja lain analogista soveltamista tuottamuksesta riippumattomaan vastuuseen on tietyin edellytyksin pidettävä mahdollisena. Analoginen soveltaminen on sitä perustellumpaa, mitä yleisempää vahingonkorvausoikeudellista periaatetta VKL:n säännös ilmentää. Tutkimuksessa kiinnitetään huomio kansallisen lainsäädännön lisäksi ankaraa vastuuta säänteleviin kansainvälisiin normeihin, joita käsitellään luvussa 1.4.

Oikeuskirjallisuuden tarkastelun avulla tutkimuksessa pyritään tuomaan esiin vastuuperusteesta käytyä oikeudellista keskustelua sekä aiheeseen liittyviä tulkintakannanottoja. Etenkin lailla sääntelemättömän ankaran vastuun kehityksessä oikeuskirjallisuus ja siinä esitetyt kannanotot ovat saaneet merkittävän painoarvon oikeuslähteenä. Oikeustieteen asema ankaran vastuun kehityksessä on vahvistettu myös VKL:n esitöissä, kuten edellä on esitetty.

¹⁴ Sopimusoikeudessa tuottamuksesta riippumaton korvausvastuu syntyy muun muassa irtaimen oikeudellista virhettä (KL 41§), tavaran virhettä (KSL 5:20) sekä myyjän viivästystä (MK 2:27) koskevilla tilanteilla.

1.6 Kansainvälisen sääntelyn merkitys ankanan vastuun kehityksessä

Euroopan yhdentymiskehitys, Suomen EU-jäsenyys sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen soveltamiskäytäntö ovat taustana kehitykselle, jossa Suomen vahingonkorvausoikeus on muodostunut yhä enemmän osaksi eurooppalaista vahingonkorvausoikeutta. EU:n piirissä vahingonkorvausoikeutta harmonisoidaan asetuksin ja direktiivein sekä laajempien systemaattisten ja periaatteellisten yhtenäistämishankkeiden kautta. Esimerkiksi eurooppalaisen vahingonkorvausoikeuden ohjenormistossa (Principles of European Tort Law) on pyritty muotoilemaan yhtenäisiä eurooppalaisia vahingonkorvausoikeudellisia periaatteita, vaikka normisto sinällään jääkin varsin yleisluontoiseksi.¹⁵

Ankanan vastuun alueella EU-sääntelyllä on ollut merkittävä vaikutus etenkin tuotevastuun ja henkilörekisterinpitäjän vastuun kehityksessä¹⁶. Tuotevastuudirektiivin (85/374/ETY) säätämisen taustalla olivat erityisesti kuluttajien vaikeudet osoittaa vahinkoon liittyvää tuottamusta, minkä seurauksena vastuuta päätettiin kiristää Euroopan unionin tasolla. Ankara vastuu otettiin lähtökohdaksi henkilövahingoissa sekä kuluttajille aiheutuneissa esinevahingoissa. Tuotevastuudirektiivin tarkoituksena on ollut myös yhteismarkkinakehityksen tukeminen. Jäsenmaiden kesken harmonisoitu ankaraan vastuuseen perustuva tuotevastuulainsäädäntö vähentää kuluttajien riskiä koskien muista jäsenvaltioista ostettuja tuotteita, joskin direktiivin käytännön merkitystä heikentää vaatimus asian selvittämisestä tuotteen valmistajan kotijäsenvaltiossa.¹⁷

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi yksilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä ja näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta (henkilötietodirektiivi 95/46/EY) velvoitti uudistamaan henkilörekisterinpitäjän vastuuta Euroopan unionin jäsenvaltioissa. Henkilötietodirektiivin 1 artiklan mukaan tarkoituksena on turvata yksilöiden perusoikeudet ja –vapaudet, erityisesti oikeus yksityisyyteen henkilötietojen käsittelyssä. Pyrkimys vastuun ankaroittamiseen ilmenee 23 artiklan asettamasta rekisterinpitäjän

¹⁵ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 23–24.

¹⁶ Tuotevastuun ja henkilörekisterinpitäjän vastuusta katso myös luvut 2.2.5 ja 2.2.6.

¹⁷ Virtanen 2011, s. 193.

vastuusta, josta tämä voi vapautua ainoastaan osoittamalla, ettei ole vastuussa vahingon aiheuttaneesta tapahtumasta. Suomessa henkilötietodirektiivi implementoitiin kansalliseen lainsäädäntöön henkilötietolain (HenkTL 523/1999) kautta. Lain mukaan rekisterinpitäjä on velvollinen korvaamaan henkilötietojen HenkTL:n vastaisesta käytöstä aiheutuneet taloudelliset ja muut vahingot tuottamuksesta riippumatta.

Kansainvälisellä sääntelyllä on ollut merkittävä vaikutus myös ydinvastuujärjestelmän muodostumiseen. Kansainväliseen valmistelutyöhön ryhdyttiin poikkeuksellisesti jo ennen kuin ydinvastuukysymyksiä oli ratkaistu laajalti valtioiden sisällä. Kansainvälinen yhteistyö ydinenergian alalla alkoi voimistua vuoden 1955 jälkeen, jolloin vasta muutamassa Euroopan valtiossa oli sähköntuotannossa olevia ydinvoimaloita. Aloite kansainvälisen korvausjärjestelmän luomiseen lähti vasta perustetuista kansainvälisistä ydinenergiajärjestöistä. Laitoksenhaltijan ankaralle vastuulle perustuva Pariisin yleissopimus¹⁸ valmistui vuonna 1960 ja se tuli voimaan vuonna 1968, kun tarvittava määrä valtioita oli ratifioinut sopimuksen. Yleissopimuksen allekirjoittajavaltioiksi tulivat OEEC:n (vuodesta 1960 OECD) jäsenet ja myöhemmin siihen ovat liittyneet lähes kaikki länsieurooppalaiset valtiot. Myös sopimuksen ulkopuolelle jääneiden länsieurooppalaisten valtioiden ydinvastuulainsäädäntö rakentuu pääosin yleissopimuksessa omaksutuille periaatteille. Pariisin yleissopimusta on täydennetty vuonna 1963 hyväksytyllä ja vuonna 1974 voimaan tulleella Brysselin lisäyleissopimuksella^{19 20}.

Rinnan Pariisin yleissopimuksen kanssa valmisteltiin YK:n alaisen kansainvälisen atomienergiajärjestön IAEA:n toimesta myös alueeltaan rajoittamatonta ydinvastuukonventiota. Wienin yleissopimus²¹ hyväksyttiin vuonna 1963, ja se tuli voimaan vuonna 1977. Yleismaailmallisen sopimuksen tarkoituksena oli varmistaa vähimmäissuoja ydinvahingoista kärsineille, eikä sen soveltamisalaa rajoitettu. Pariisin ja Brysselin yleissopimuksia pyrittiin sittemmin yhtenäistämään Wienin yleissopimuksen kanssa lisäpöytäkirjojen avulla. Yleissopimusten soveltamisalue laajentui yhteispöytäkirjan

¹⁸ Yleissopimus vahingonkorvausvastuusta ydinvoiman alalla (SopS 20/72).

¹⁹ Lisäyleissopimus 31 päivältä tammikuuta 1963 Pariisissa 29 päivänä heinäkuuta 1960 allekirjoitettuun yleissopimukseen vahingonkorvausvastuusta ydinvoiman alalla (SopS 4/77).

²⁰ Ståhlberg 1993, s. 46–49.

²¹ Wienin yleissopimus korvausvastuusta ydinvahinkojen alalla. Konventio on julkaistu suomeksi KM 1969:A 17 liitteenä.

avulla lopulta vuonna 1988 koskemaan myös sellaisten valtioiden alueella ilmeneviä vahinkoja, jotka ovat hyväksyneet yhteispöytäkirjan ja ovat osapuolena toisessa konventiossa kuin siinä, jonka alaisuuteen ydinlaitos kuuluu.²²

Suomessa ydinvastuuta koskevaa lakiehdotusta valmisteleva atomivastuukomitea päätyi siihen, että ydinvastuulainsäädäntö tuli saattaa yhdenmukaiseksi Pohjoismaissa ja OEEC-maissa yleisesti hyväksytyjen periaatteiden kanssa²³. Pariisin ja Brysselin yleissopimukseen liittymisen myötä lainvalmistelutyö oli sidottu yleissopimusten pääosin pakottaviin määräyksiin. Ydinvastuulaki (YdinVL 484/1972) vastaakin kaikilta olennaisilta osiltaan Pariisin ja Brysselin yleissopimuksia. Vaikka Suomi ei ole ratifioinut Wienin yleissopimusta, sopimus on ollut esikuvana joissakin YdinVL:n yksityiskohdissa. Suomi on myös hyväksynyt Pariisin ja Wienin yleissopimuksia koskevan yhteispöytäkirjan.^{24 25}

1.7 Tuottamuksesta riippumattoman vastuun historiaa

Vahingonkorvausoikeuden historiassa aikaamme edeltäneistä vaiheista ensimmäisenä oli vallalla itsekoston periaate, joka perustui väkivaltaan. Vahingonkorvausoikeus ilmestyi kuvaan ensimmäisen kerran Ruotsi-Suomessa, kun itsekosto väistyi valtiovallan asettaman rangaistuksen ja hyvityssakon myötä 1200–1300-luvulla. Alkuperäisen germaanisen ja pohjoismaisen oikeuden pohjana oli syyllisyydestä riippumaton vastuu, joka syntyi pelkän seurauksen perusteella, mikäli seuraus liittyi vahingon aiheuttajan toimintapiiriin. Roomalaiskanonisen ja eurooppalaisen yhtenäisoikeuden omaksumisen myötä alettiin kuitenkin kiinnittää huomiota tekijän syyllisyyteen, minkä seurauksena alettiin erottaa toisistaan myös syyllisyyden eri asteita: tahallisuus, tuottamuksen eri asteet ja tapaturma.²⁶

²² Ståhlberg 1993, s. 51, 55.

²³ KM 1963:8, s. 23–24.

²⁴ Ståhlberg 1993, s. 59–61.

²⁵ Ydinvastuusta ks. tutkielman luku 3.2.4.

²⁶ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 17–18.

1800-luvulla tekniikan kehittyminen toi mukanaan uusia vahinkotilanteita, minkä seurauksena vaarallisen toiminnan harjoittajaan alettiin soveltaa tuottamuksesta riippumattoman korvausvastuun sääntöjä. Saksassa alkunsa saaneet rautatieliikenteen harjoittajan ja työnantajan tuottamuksesta riippumatonta vastuuta koskevat säännökset toimivat esikuvina Suomen vastaavalle lainsäädännölle 1890-luvun lopulla.²⁷

C. H. Ek arvioi vuonna 1943, ettei ankaran vastuun säädöksistä ole hahmotettavissa yleistä vahingonkorvausperiaatetta, joka soveltuisi myös erityislaeissa sääntelemättömiin tilanteisiin. Ek puolsi kuitenkin ankaran vastuun kehittämistä siitä näkökulmasta, että elinkeinonharjoittaja vastaa toimintansa tyypillisen vaaran tyypillisellä tavalla aiheuttamista vahingoista. Ek torjui ankaran vastuun tyhjentävän kirjaamisen lakiin, sillä se haittaisi vahingonkorvausoikeuden kehittymistä ja sen kykyä seurata aikaansa.²⁸

Y.J Hakulinen toi Velvoiteoikeus-teoksessaan vuonna 1958 esiin ankaran vastuun soveltamisen ilman kirjoitetun lain tukea. Hakulisen mukaan tuottamuksesta riippumatonta vastuuta oli sovellettu myös tilanteissa, joihin positiivisista säännöksistä johdettavissa olevaa analogiaa tuskin voitiin ulottaa. Hakulinen totesi ankaraa vastuuta koskevien lainsäännösten analogisen soveltamisen olevan sallittua, kun kyse oli vaarallisista töistä tai vaarallisen laitteen käytöstä.²⁹ Valtion ja kunnan vahingonkorvausvastuuta koskenut komiteamietintö puolsi myöhemmin samana vuonna ankaran vastuun soveltamista ilman kirjoitetun lain tukea. Komiteamietinnössä todettiin, että valtion ja kunnan vahingonkorvausta koskeva yleinen laki oli *tietenkin* laadittava sellaiseksi, ettei se estäisi tuomioistuinta määräämästä julkiselle yhteisölle korvausvastuuta tuottamuksesta riippumatta muissakaan tapauksissa, kuin missä ankarasta vastuusta on nimenomaisesti laissa säädetty. Komitean ehdotuksen mukaan lakiin olisi tullut ottaa säännös, joka mahdollistaisi tuomioistuinten hyväksyä oikeudellisen vakaumuksensa mukaan vastuun syntyminen tuottamuksesta riippumatta myös ilman nimenomaista

²⁷ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 19–20.

²⁸ Ek 1943, s. 66, 233–234 ja 243–260.

²⁹ Hakulinen 1958, s. 291–292.

lainsäädöstä. Komiteamietinnössä tarkennettiin tässä tarkoitettavan lähinnä vastuuta vaarallisesta toiminnasta.³⁰

Ankaran vastuun sisällyttämistä lasinsäädäntöön on sittemmin esitetty useassa yhteydessä niin lainsäädännön esitöissä kuin oikeuskirjallisuudessa. Ankaran vastuun yleissäännöksen sisällön muodostaminen on kuitenkin osoittautunut erittäin haastavaksi ja sen laatimisesta on pidättäydytty ainakin toistaiseksi.³¹

³⁰ KM 1958:14, s. 17–18.

³¹ Yleissäännöksestä ks. tarkemmin tutkielman luku 5.1.3.

2. TUOTTAMUKSESTA VAHINGONKORVAUSOIKEUDESSA

2.1 Vahingonkorvausvelvollisuuden edellytyksistä

Vahingonkorvausoikeuden pohjimmainen kysymys on siinä, miten vahingosta aiheutuneet haitalliset seuraukset jaetaan vahingonkärsijän ja vahingonaiheuttajan kesken. Haitallisia seurauksia pyritään ohjaamaan vahingonkärsijältä vahingonaiheuttajalle siten, että vahingonkorvausvastuun laajuus toteuttaa vahingonkorvausoikeuden tavoitteita. Vahingonkorvaussäännösten tavoitteista on paljon keskustelua, mutta merkittävänä tekijänä vahingonkorvausoikeuden taustalla voidaan nähdä tavoitteet järjestyksen ylläpitämisestä ja turvallisuuden toteutumisesta yhteiskunnassa. Preventio ja reparatio ovat keinoja näiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Yhteiskunnan jäsenten toimintavapautta rajoittamalla heitä pyritään turvaamaan toistensa aiheuttamilta haitallisina pidetyiltä teoilta.³²

Vahinkojen korvaamista koskevassa juridisessa harkinnassa kiinnitetään ensinnäkin huomiota siihen, onko jonkun suojuille oikeushyville aiheutunut vahinkoa³³, joka ilmenee esimerkiksi henkilön loukkaantumisena, esineen vaurioitumisena tai varallisuuden vähenemisenä. Jotta tietty vahinko voisi tulla korvatuksi, tulee vahingon ja sen aiheuttaneen toiminnan välillä olla oikeudellisesti riittävä syy-yhteys^{34, 35}.

³² Ståhlberg – Karhu 2013, s. 7–8.

³³ Vahingon käsitteelle ei ole yksiselitteistä määritelmää. Vahingonkorvausoikeudessa yleinen tapa on määritellä vahinko hypoteettisen odotetun tapahtumakulun ja sattuneen tapahtumakulun erotuksena. Ståhlberg ja Karhu antavat yksinkertaistetun määritelmän toteamalla vahingon olevan ulkoisen seikan aiheuttama odottamaton muutos, jota on pidettävä vahingonkärsijän kannalta epäedullisena. Vahingoksi voidaan kokea lisäksi muun muassa kunnian ja ihmisarvon loukkaaminen sekä kärsimys omaisen kuollessa. Vahinkojen erilaisuuden vuoksi tulee yksittäistapauksessa aina erikseen selvittää epäedullisten muutosten kuuluminen korvausvastuun piiriin. Ståhlberg – Karhu 2013, s. 9–10.

³⁴ Vahingonkorvausoikeudessa on ollut havaittavissa tietynasteista syy-yhteyttä koskevan näyttövaatimuksen alentumista tapauksissa, joissa korkea-asteisen näytön esittäminen olisi vahingonkärsijälle vaikeaa. Syy-yhteyksinäytöltä ei vaadita täyttä luonnontieteellistä varmuutta, ja riittävänä näyttönä pidetään usein sitä, että syy-yhteyttä voidaan pitää todennäköisenä. Alimmillaan näyttö voidaan katsoa riittäväksi silloin, kun aiheutumissuhdetta pidetään mahdollisena, eikä tapauksessa ole painavaa selvitystä todennäköisempien syiden vaikutuksesta. Hemmo 2002, s. 99–105.

³⁵ Karhu 2009, s. 8.

Tuottamusvastuussa syy-yhteyttä selvitetään yleensä tapahtumaketjuihin sisältyvien ihmisten tekojen ja laiminlyöntien kautta. Ankarassa vastuussa syy-yhteyden tarkastelu suuntautuu pikemminkin harjoitetun toiminnan ja aiheutuneen vahingon väliseen kausaalitettiin siten, että potentiaalinen aiheuttamistekijä on erotettavissa olevaa tekoa laajempi kokonaisuus. Tietyissä tapauksissa vastuuperusteen ja vahingon välinen syy-yhteys ei sellaisenaan riitä korvausvastuun syntymiseen, vaan syy-yhteyden sisällölle asetetaan lisävaatimuksia koskien vahingon ennakoitavuutta sekä normin suojatarkoitusta.³⁶

Vahingon ennakoitavuutta pidetään korvausvastuun yleisenä edellytyksenä siten, että korvausvelvollisen vastuu ei käsitä vahinkoja, joiden aiheutuminen on ollut hänen kannaltaan ennalta arvaamatonta^{37,38}. Riski toiminnasta aiheutuvasta vahingosta ja riskin todennäköisyys vaikuttavat tuottamusarviointiin. Jos etukäteen olisi ollut mahdotonta arvioida, että menettelystä saattaa seurata vahinko tai vahingon sattumisen riski on ollut merkityksettömän pieni suhteessa potentiaalisen vahingon suuruuteen, toiminnan ei voida katsoa olevan tuottamuksellista.³⁹ Ankarassa vastuussa vahingon ennakoitavuus ei vaikuta syy-yhteyden rajoitusperusteena samalla tavalla kuin tuottamusvastuussa. Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä ennakoitavuutta on käsitelty syy-yhteydestä erillisenä, itsenäisenä kysymyksenä.⁴⁰ Esimerkiksi tapauksissa KKO 1998:87 ja KKO 1998:88 vahingon ennakoimattomuus oli vastuuta rajoittava peruste⁴¹, kun taas tapauksessa KKO 1995:53 vahingon ennakoimattomuudesta huolimatta valtio oli ankarassa vastuussa aiheutuneista vahingoista⁴².

Toinen vastuuta rajoittava periaate on normin suojatarkoitus. Tuottamusvastuun yhteydessä normin suojatarkoitus merkitsee sitä, ettei sinänsä norminvastaisena pidetty teko

³⁶ Hemmo 2002, s. 88, 105.

³⁷ Hemmo 2002, s. 105.

³⁸ Ennakoitavuus vastuun rajoitusperusteena ei kuitenkaan ole kiistaton ja ennakoitavuuden käyttämiselle rajoitusperusteena on esitetty oikeuskirjallisuudessa myös vahvaa kritiikkiä. Hahto 2008, s. 30–33.

³⁹ Hahto 2008, s. 29.

⁴⁰ Hahto 2008, s. 42.

⁴¹ Ks. tarkemmin s. 52–54.

⁴² Ks. tarkemmin s. 41, 50–51.

ja siitä johtuva vahinkoseuraamus perusta korvausvelvollisuutta, jos vahinko ei ole loukatun normin suojatarkoituksen piirissä. Ankarassa vastuussa normin suojatarkoitusta jäsentyy puolestaan sen kautta, millaisten vahinkojen varalta korvaussuoja on haluttu järjestää tuottamuksesta riippumattomaksi. Muut toiminnasta aiheutuvat vahingot jäävät ankaran korvausvastuun ulkopuolelle.⁴³

Korvausvelvollisuuden syntyminen edellyttää lisäksi jonkin vahingonkorvausoikeudellisen vastuuperusteen, kuten tuottamuksen tai ankaran vastuun, täyttymistä. Vahinkojen korvaamista koskevassa harkinnassa otetaan huomioon myös vahingonaiheuttajan ja vahingonkärsijän toiminta siltä osin, ovatko he muuttaneet vastuuperusteen mukaisia yleisiä vastuu- ja vaara-asemiaan. Korvausvastuun peruslähtökohtana on vahingon aiheuttaneen henkilön valta vaikuttaa tapahtumiin, mitä ilman vastuulle ei ole perustetta. Tuottamusvastuun ja ankaran vastuun mukainen harkinta tehdään oletuksella, jonka mukaan korvausvelvollisella oli tilanteessa täydellinen negatiivinen ja positiivinen kontrolli ja vahingonkärsijällä ei vastaavasti ollut lainkaan tilannekontrollia. Todellisissa vahinkotilanteissa yleisessä vastuuasemassa olevan tahon tilannekontrolli saattaa kuitenkin heiketä, jos hän menettää mahdollisuutensa käyttää vaikutusvaltaa tapahtumiin tai hän on osallisena työnjakoon perustuvassa toiminnassa. Yleisessä vaara-asemassa olevalla taholla voi puolestaan olla tilannekontrollia, joka otetaan huomioon vahingonkärsijän myötävaikutuksena. Lisäksi sekä vastuu- että vaara-asemassa olevilla osapuolilla on velvollisuus ryhtyä vahingon minimoimistoimenpiteisiin, joiden laiminlyönti voi muuttaa osapuolten lopullisia oikeusasemia. Kontrollin jakautuminen on keskeinen näkökohta pohdittaessa oikeudenmukaista ja perusteltua riskinjakoa vahingonaiheuttajan ja vahingonkärsijän kesken. Edellä esitettyjen korvausvastuun edellytysten tulee täytyä, jotta vahinko tulee aiheuttajan korvausvelvollisuuden piiriin. Muussa tapauksessa vahinko jää kärsijän itsensä kannettavaksi.⁴⁴

⁴³ Hemmo 2002, s. 109.

⁴⁴ Karhu 2009, s. 8, 17, 19–20.

2.2 Tuottamusvastuusta ja sen suhteesta ankaraan vastuuseen

Tuottamusta on pidetty vahingonkorvausoikeuden peruslähtökohtana. VKL:n 2:1 §:n mukaan vahingonaiheuttajan tuottamus tai teon tahallisuus on edellytyksenä korvausvelvollisuuden syntymiselle. Vahingonkorvausoikeudellinen tuottamusvastuu käsittää siten sekä tahallisella teolla että huolimattomuudella tai varomattomuudella aiheutetut vahingot, ellei VKL:sta muuta johdu.⁴⁵ VKL:n tuottamussääntö ilmentää toisaalta velvollisuutta korvata tahallisesti tai tuottamuksella aiheutetut vahingot tuottamuksen asteesta riippumatta ja toisaalta sitä, ettei korvausvastuuta, ilman erillistä määräystä, synny VKL:n perusteella teosta, jota ei voida katsoa tahallisuuden tai tuottamuksen piiriin kuuluvaksi.^{46 47}

Tuottamusvastuuta, kuten myös ankaraa vastuuta, sovelletaan sekä sopimus- että deliktivastuussa, joskin sopimukseen perustuva vastuu määräytyy pääsääntöisesti sopimus- oikeudellisen lainsäädännön ja periaatteiden mukaan.⁴⁸ Sopimussuhteissa ankaran vastuun soveltaminen on selvästi rajoitetumpaa kuin sopimuksen ulkoisessa vastuussa ja tulee kyseeseen muutamissa erityistilanteissa⁴⁹. Ankaruusvastuu ei eroa sopimusvastuusta muista vastuumuodoista yhtä selkeästi kuin deliktivastuussa. Etenkin kontrollivastuun ja ankaran vastuun vapautumisperusteiden erottamista on pidetty

⁴⁵ Vahingonkorvauslaki sisältää tiettyjä vastuun rajoituksia, joihin säännöksen varauksella viitataan. Rajoittavia säännöksiä on laissa esimerkiksi taloudellisiin vahinkoihin, vahingonkärsijän myötävaikutukseen sekä vastuun määrään ja kohtuullistamiseen liittyen.

⁴⁶ Hakulinen korostaa tekijän subjektiivisen syyllisyyden merkitystä tuottamusarvioinnissa. Korvausvastuun perusteeksi ei riitä objektiivisesti todettu oikeudenloukkaus, vaan rikkojan menettelyn on tullut olla henkilökohtaisesti moitittavaa. Hakulinen 1958, s. 266.

⁴⁷ Tuottamusarvioinnin sisältöön voi VKL:n ohella vaikuttaa myös muissa laeissa ja säännöksissä ilmaistu tuottamusta koskeva sääntely.

⁴⁸ Sopimusoikeudessa noudatetaan yleisesti ekskulpaatioperiaatetta sekä kontrollivastuuta, johon myös laki irtaimen kaupasta (KL 355/1987) perustuu. Velallinen vapautuu ekskulpaatiovastuusta osoittamalla, ettei hänen sopimusrikkomukseen johtanut toimintansa ole ollut tuottamuksellista. Kontrollivastuun mukaisesti ostajalle korvataan välittömät vahingot, mutta välillisten vahinkojen korvaaminen edellyttää KL:n mukaisesti tuottamusta tai erityistä sitoutumista. Kontrollivastuu riippuu velallisen vaikutusmahdollisuuksista eikä hänen toimintansa huolellisuudesta, jolloin kontrollivastuun voidaan nähdä asettuvan velallisen kannalta ankaruudeltaan ekskulpaatiovastuun ja ankaran vastuun välimaastoon. Riskala 2002, s. 16.

⁴⁹ Ankaran vastuun säännöksiä sisältyy lähinnä KL:iin sekä kuluttajansuojalakiin (KSL 38/1978), velkakirjalakiin (622/1947) ja maakaareen (MK 540/1995).

oikeuskirjallisuudessa vaikeana ja myös itse vastuumuodon tarve on kyseenalaistettu.⁵⁰ Vaikka VKL:a ei lähtökohtaisesti sovelleta sopimussuhteisiin, on laissa ilmeneviä vahingonkorvausoikeuden yleisiä periaatteita hyödynnetty oikeuskäytännössä analogisesti myös sopimussuhteessa syntyneiden vahinkojen korvaamiseen. Esimerkiksi tapauksessa KKO 1985 II 51 teollisuushallin suunnittelijan sopimusrikkomuksen johdosta rakennuttajalle tuomittavaa vahingonkorvausta soviteltiin VKL:n 2 luvun 1 §:n 2 momentista ilmenevää kohtuusharkintaa soveltaen. Tuottamusarviointi sopimussuhteessa eroaa kuitenkin VKL:n mukaisesta tuottamusvastuusta velallisen menettelyn huolellisuusarvioinnin osalta. VKL:n mukaisen korvausvastuun edellyttäessä tavallisesti vahingonkärsijän osoittamaa tuottamusta, sopimusperusteinen vastuu syntyy, vaikka kantaja ei voisi osoittaa vastaajan menetelleen tuottamuksellisesti.⁵¹

Ståhlberg ja Karhu esittävät, että tuottamuskäsitteellä viitataan tavallisesti ajatukseen, jonka mukaan henkilön on harkittava tekojensa seurauksia ja otettava toiminnassaan huomioon muiden asema ja turvallisuus niin terveyden kuin omaisuuden osalta⁵². Tuottamus voidaan nähdä myös vaadittavan huolellisuuden laiminlyöntinä. Huolellisuusvaatimuksen arvioinnissa otetaan huomioon henkilön tiedot teon tai laiminlyönnin hetkellä sekä se, mitä hänen pitäisi tietää vallitsevista olosuhteista ja niistä luonnonlaeista sekä taloudellisista ja yhteiskunnallisista säännönmukaisuuksista, joiden mukaisesti tapahtumat seuraavat toisiaan. Lainsäädännössä ja viranomaisen päätöksissä on myös usein annettu yksityiskohtaisia ohjeita menettelytavasta, jota on noudatettava vahingon välttämiseksi. Tällöin ohjeen rikkominen riittää selvitykseksi tuottamuksen olemassaolosta tai luo ainakin oletettaman, ettei vaadittua huolellisuutta ole noudatettu. Tuottamusta on luonnehdittu myös moitittavaksi riskinottamiseksi. Tällöin tuottamuskynnyksen ylittymiseen vaikuttaa myös se, kuinka arvokkaaseen oikeushyvään vahinkoriski kohdistuu.⁵³

⁵⁰ Hemmo 1994, s. 13.

⁵¹ Riskala 2002, s. 16.

⁵² Tuottamus voidaan liittää myös passiivisuuteen tilanteissa, joissa henkilöllä on tietty velvollisuus toimia vahingon ehkäisemiseksi. Ståhlberg – Karhu 2013, s. 84.

⁵³ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 84.

Tuottamus ja ankara vastuu voidaan nähdä toisiaan täydentävinä vastuuperusteina. Ankara vastuu voi olla myös sisällöllisesti sidoksissa tuottamusvastuuseen. Esimerkiksi korvausvelvollisen tuottamus voidaan ottaa huomioon korvausmäärän harkinnassa, vaikka vastuu itsessään olisi tuottamuksesta riippumatonta. Lisäksi ankaran vastuun mukaista korvausvelvollisuutta mahdollisesti seuraava regressioikeus voi olla riippuvainen vahingonaiheuttajan tuottamuksesta.⁵⁴ Tuottamus kuvaa kuhunkin tilanteeseen asetettua huolellisuusvaatimusta ja sitä, miten tilanteessa on meneteltävä korvausvastuun välttämiseksi. Tuottamuksen määritelmää ei kuitenkaan ole avattu lainsäädännössä, vaan tämän selvittäminen on jätetty oikeustieteen ja oikeuskäytännön varaan. Tuottamuskäsitteen määritelmät ovat luonteeltaan varsin yleisiä, mutta termin kattamia tekoja ja laiminlyöntejä yhdistää tekoon kohdistuva arvostelu. Tässä ilmenee myös tuottamusvastuun ja ankaran vastuun merkittävin ero ankaran vastuun koskiessa myös kaikin puolin huolellista toimintaa. Tosin vastuuperusteiden välinen raja on varsin häilyvä tapauksissa, joissa vaadittu huolellisuuden taso on hyvin korkea.⁵⁵

2.3 Korostuneesta huolellisuusvelvollisuudesta

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että korvausvastuu on eräissä tilannetyypeissä vähitellen ankaroitunut normaaliin tuottamusvastuuseen nähden. Oikeuskäytännön kehityksen seurauksena voidaan puhua korostuneesta huolellisuusvelvollisuudesta⁵⁶, joka ei kuitenkaan ilmennä kokonaan tuottamuksesta riippumatonta vastuuta. Korostuneen huolellisuusvelvollisuuden voidaan nähdä sijoittuvan tuottamusvastuun ja tuottamuksesta riippumattoman vastuun välimaastoon.⁵⁷

Korostettua huolellisuusvelvollisuutta ilmentävissä tilanteissa korvausvelvollisuus seuraa jo pelkästään siitä, että turvallisuuspuute on ollut olemassa ja tästä huolehtiminen

⁵⁴ Riskala 2002, s. 8.

⁵⁵ Hahto 2008, s. 2.

⁵⁶ Tilanteesta on oikeuskirjallisuudessa käytetty käsitteitä korkea-asteinen huolellisuusvelvollisuus, korostunut huolellisuusvelvollisuus, korostettu huolellisuusvelvollisuus sekä moderni tuottamusvastuu. Mielityinen toteaa korostuneen huolellisuusvelvollisuuden ilmauksia esiintyneen korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä vain harvoin eikä sitä koskeva käsitteistö ole hänen mukaansa välttämättä kovin vakiintunutta. Mielityinen 2006, s. 348.

⁵⁷ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 118–119.

on ollut esimerkiksi tilaisuuden järjestäjän tai kiinteistön omistajan vastuulla. Korvausvelvollisuus ei edellytä vastuussa olevan tahon tietoisuutta turvallisuuspuutteesta, eikä virheen tai puutteen piilevyys ole myöskään peruste vastuusta vapautumiselle. Vastuun syntyminen edellyttää kuitenkin jonkin virheen tai puutteen olemassaoloa, joskin menettelyn moitittavuus saattaa olla tilanteissa löydettävissä vain keinotekoisesti.⁵⁸

Vastuun ankaroitumista on nähtävissä tyypillisimmin yleisessä käytössä olevien tilojen ja alueiden pitäjiä, asiantuntijapalveluiden tarjoajia sekä yleisö- ja kulttuuritapahtumien järjestäjiä koskevassa vahingonkorvausvastuussa. Korkea huolellisuuden taso on voitu liittää myös muun muassa teiden, katujen, pihojen ja vastaavien alueiden kunnossapitoon. Vastuuta on kiristänyt osaltaan myös ylläpidosta vastuussa olevalle siirretty näyttövelvollisuus suorittamiensa toimenpiteiden asianmukaisuudesta⁵⁹. Tapauksessa KKO 2001:1 on tarkasteltu liiketilan pitäjän vastuuta tilanteessa, jossa yksi kauppakeskuksen seinärakenteen lasiruuduista oli pudonnut liikekeskuksessa asioivan päälle. Hovioikeus vetosi tapauksessa kiinteistön omistajan korostuneeseen huolellisuusvelvollisuuteen ja tästä seuraavaan näyttövelvollisuuteen ulkopuolisesta syyistä vahingolle. Korkeimman oikeuden päätös ilmentää kuitenkin lähes ankaraa vastuuta, sillä se toteaa kiinteistön omistajan olevan vastuussa vahingosta, kun se ei ole pystynyt osoittamaan kiinteistöstä riippumatonta syytä vahingolle.⁶⁰

Tuottamuskyinnystä on madallettu myös tiettyjen erityistä asiantuntemusta edellyttävien tehtävien osalta. Tapauksessa KKO 1992:44 käsiteltiin asianajajan vastuuta muulle kuin päämiehelleen aiheutuneesta vahingosta. Korkein oikeus perusteli lähes ankaraa vastuuta ilmentävää päätöstään VKL 5:1 §:n mukaisten varallisuusvahinkojen

⁵⁸ Hahto 2008, s. 7.

⁵⁹ Ks. esimerkiksi KKO 1997:151 ja KKO 1995:69, joiden perusteluissa todetaan, ettei hiekoituksesta vastuussa oleva taho ole osoittanut, että kerrotunlaisissa olosuhteissa hiekan pysyminen kadulla olisi epätodennäköistä eikä näin ollen ole täyttänyt hänelle asetettua kadun kunnossapitovelvollisuutta.

⁶⁰ Hahdon mukaan oikeuskirjallisuudessa esiintynyt väite todistustaakan kääntämisestä perustuu väärinymmärrykseen ja kyse on pikemminkin siitä, millainen huolellisuusstandardi riittää tuottamuksen osoittamiseen. Hahto näkee myös koko korostuneen huolellisuusvelvollisuuden käsitteen ongelmallisena ja tarpeettomana. Hän korostaa, ettei ole olemassa mitään yhtenäiseen standardiin perustuvaa normaalituottamusarviointia, johon korostuneen huolellisuusvelvollisuuden tapauksia voisi verrata. Hahto 2008, s. 86–87. Ks. myös Virtasen vastine Hahdon näkemykseen. Virtanen 2011, s. 148.

korvaamisesta erityisten painavien syiden olemassaololla. Asianajajalla oli yleisen asianajajayhdistyksen sääntöjen vahvistamisesta annetun oikeusministeriön päätöksen 38 §:n nojalla ollut erityinen velvollisuus toimia tunnollisesti. Hänen asianajajan asemansa oikeutti myös siihen liittyvän hyväksymismenettelyn ja julkisen valvonnan johdosta luottamaan, että hän täyttäisi toimissaan tunnollisuusvaatimuksen. Asianajaja oli pyrkinyt valvomaan yksipuolisesti vain toimeksiantajansa etua, vaikka hänen olisi perunkirjoitustietojen perusteella asianajajana tullut kiinnittää huomiota myös mahdollisten sukulaisten oikeuteen ja etuun. Asianajaja oli siten esiintynyt julkista luottamusta herättävässä asemassa, mutta jättänyt noudattamatta riittävästi tuon luottamuksen perusteena olevaa asianajajan tunnollisuutta ja tehtävänsä vaatimaa tasapuolisuutta. Asiantuntemusta vaativan toiminnan harjoittaminen pitää näin sisällään implisiittisen lupauksen riittävästä taidoista, mikä puoltaa vaativien kriteerien mukaista tuottamusarvointia niin sopimussuhteessa kuin sivulliseen kohdistuvassa vastuussakin⁶¹.

Korkeimman oikeuden ratkaisuista KKO 1992:3 ja KKO 1994:80 ilmenee, että myös teknisiä tietojärjestelmiä ja sähköistä tiedonsiirtoa koskeva vastuu poikkeaa normaalista tuottamusvastuusta. Maksunsiirtoa ja -välitystä koskevissa tapauksissa pankki veloitettiin korvaamaan virheestä aiheutuneet varallisuusvahingot ilman VKL 5:1 §:n edellyttämiä painavia syitä vahinkolajin korvaamiseksi. Pankin järjestelmän kyvyille ennakoita ja torjua maksunsiirtoihin liittyvät virheellisyydet asetettiin ratkaisuisissa huomattavan korkeat vaatimukset.⁶²

Korostunut huolellisuusvelvollisuus on vahvasti sidoksissa vahingon ennakoitavuuteen⁶³. Etenkin henkilövahinkojen osalta riskin ennakoitavuutta arvioitaessa vahingon aiheuttajalta vaaditaan tavallista suurempaa huolellisuutta. Yleisötilaisuuksien järjestäjän korostuneessa huolellisuusvelvollisuudessa on viime kädessä kysymys juuri vastuullisen tahon kyvystä ennakoita tuottamusvastuun perusteella korvattava mahdollinen vahinko ja estää se riittävällä huolellisuudella. Tapauksista KKO 1975 II 64 ja

⁶¹ Hemmo 1996, s. 282.

⁶² Ks. tarkemmin Hemmo 1998, s. 321–325.

⁶³ Ståhlbergin ja Karhun mukaan huolellisuusvaatimus perustuu pääsääntöisesti siihen, mitä henkilö teon tai laiminlyönnin hetkellä tietää tai mitä hänen pitäisi tietää vallitsevista olosuhteista ja niistä luonnonlaeista sekä taloudellisista ja yhteiskunnallisista säännönmukaisuuksista, joiden mukaisesti tapahtumat seuraavat toisiaan. Ståhlberg – Karhu 2013, s. 84.

KKO 1981 II 84 ilmenee hyvin vahingon ennakoitavuuden merkitys vastuun määräytymisessä. Ensimmäisessä tapauksessa jääkiekko-ottelun järjestäjä veloitettiin korvaamaan henkilövahingot, jotka aiheutuivat katsomoon lentäneen kiekon osumisesta katsojan suulle. Jälkimmäisessä tapauksessa lentopallo-ottelussa katsomoon lentäneen pallon aiheuttamaa silmävammaa koskeva korvausvaatimus puolestaan hylättiin. Tapausten välinen ero perustuu nimenomaan vahingon ennakoitavuuteen. Siinä missä jääkiekon lentäminen katsomoon on ennakoitavissa ja kiekon muoto, materiaali ja lentonopeus huomioon ottaen aiheuttaa todennäköisesti yleisöön osuessaan vähäistä vaikeamman henkilövahingon, lentopallo on pelivälineenä muotonsa, materiaalinsa ja lentonopeutensa puolesta katsojille ennalta arvioiden vaaraton laji. Näin ollen myös vahingoilta suojautuminen turvaestein tai katsomon asemoinnilla tulee suhteuttaa syntyvien vahinkojen ennakoitavuuden mukaan.⁶⁴

Oikeuskirjallisuudessa on tuotu esiin näkemys, jonka mukaan korostuneeseen huolellisuusvelvollisuuteen liittyy tarve eristää tuottamusvastuun ja ankaran vastuun välimaastoon jäävät tilanteet erilleen ankarasta vastuusta. Karhun mukaan korostuneen huolellisuusvelvollisuuden käsitteen avulla tietyt vastuutilanteet voidaan koota tuottamusvastuun piiriin hilliten samalla vastuun laajentumista. Vaikka vastuu on korostuneen huolellisuusvelvollisuuden piirissä tavallista tuottamusvastuuta ankarampaa, tilanteessa on löydettävissä tuottamuksellisuutta ilmentävä teko tai laiminlyönti. Kyseinen huolellisuusvaatimus on Karhun mukaan muuttunut niin vaativaksi, ettei korvausvelvollisen voida enää katsoa syyllistyneen mihinkään moitittavaan tavanomaiseen huolellisuusstandardiin nähden.⁶⁵

2.4 Työnantajan vastuusta työntekijän aiheuttamista vahingoista

Työnantaja on VKL 3:1 §:n mukaan velvollinen korvaamaan työntekijän⁶⁶ tuottamuksellaan⁶⁷ työssä aiheuttaman vahingon.⁶⁸ Isännänvastuuksi kutsuttu vastuuperuste

⁶⁴ Riskala 2002, s. 21–22.

⁶⁵ Pöyhönen 1999, s. 328.

⁶⁶ Vastuu koskee myös itsenäisiä yrittäjiä, jotka huomioon ottaen toimeksiantosuhteen pysyvyys, työn laatu ja muut olosuhteet ovat rinnastettavissa työntekijään (VKL 3:1 §).

sijoittuu vahingonkorvausoikeuden systematiikassa lähtökohtaisesti normaalin tuottamusvastuun ja ankaran vastuun välimaastoon. Siinä missä tuottamusvastuu edellyttää henkilön omaa huolimattomuutta tai laiminlyöntiä, isännänvastuussa työnantajan vastuu syntyy tuottamuksesta riippumatta, mutta edellyttää itse vahingon syntyyn liittyvää tuottamusta.

Isännänvastuuta on perusteltu muun muassa vahingonkärsijän suojaamistarpeella, työnantajan työstä saamalla hyödyllä sekä työnantajan vakuutusmahdollisuuksilla. Vahingonkorvauslain esitöissä on lisäksi otettu huomioon työnantajan mahdollisuudet ohjata ja valvoa työtä sekä mahdollisuus, että työntekijän aiheuttamat vahingot ovat seurausta työnantajan omasta huolimattomuudesta. Isännänvastuun perusteena on painotettu lisäksi periaatetta, jonka mukaan toimeksiantajan vastuuta ei tule lähtökohtaisesti kaventaa, vaikka itse työsuoritus olisi delegoitu toisen tehtäväksi.⁶⁹ Perustelut ovat hyvin samankaltaisia ankaraa vastuuta puoltavien perusteiden kanssa.

Lainsäädännössä isännänvastuu on luokiteltu ankaran vastuun muodoksi muun muassa lain ympäristövahinkojen korvaamisesta (YmpVL 737/1994) 7 §:ssä, joka koskee ankaran vastuun ja korvausvelvollisten piiriä ympäristövahinkojen osalta. YmpVL:n mukainen isännänvastuu syntyy vahingonaiheuttajan tuottamuksesta riippumatta ja ilmentää näin tavallista isännänvastuuta ankarampaa vastuuta.⁷⁰ Puhdasta ankaraa vastuuta ilmentää myös isännänvastuun alle korkeimman oikeuden ratkaisussa asetettu tapaus KKO 1972 II 97, jossa työnantajana toiminut kilpailunjärjestäjä veloitettiin luonteeltaan erityisen vaaralliseksi katsottavan kilpailutoiminnan harjoittajana suorittamaan

⁶⁷ Pykälässä käytetään tahallisuuden ja tuottamuksen sijaan termejä virhe ja laiminlyönti. Termien on kuitenkin yleisesti katsottu viittaavan tavanomaiseen tuottamusarviointiin. Kivivuori 1975, s. 58.

⁶⁸ VKL:n mukainen isännänvastuu koskee työnantajien lisäksi julkisyhteisöjä ja heidän palveluksessaan olevia henkilöitä sekä oppi- ja hoitolaitoksia niiden oppilaiden ja hoidettavien aiheuttamien vahinkojen osalta (VKL 3:1 §). Työnantajan korvausvastuu on ensisijaista suhteessa työntekijän korvausvastuuseen, kun kyse ei ole tahallisesti aiheutetusta teosta (VKL 6:2 §). Tahallisesti aiheutetuista vahingoista korvausta voidaan vaatia yhtä lailla isännänvastuussa olevalta kuin vahingonaiheuttajaltakin. Työntekijä voidaan tietyin VKL 4 luvun mukaisin edellytyksin velvoittaa korvaamaan työnantajalle tämän isännänvastuun nojalla maksama vahingonkorvaus. Takautumisoikeus on mahdollinen, mikäli vahingonaiheuttajan viaksi arvioidaan lievää korkeampi tuottamus.

⁶⁹ Ks. HE 187/1973, s. 9, 16.

⁷⁰ Ks. myös Hollo – Vihervuori 1995, s. 217, 226–227.

vahingonkärsijälle korvausta, mutta itse vahingonaiheuttajaa vastaan ajettu kanne hylättiin, kun vahinko ei johtunut tämän tuottamuksesta. Työnantajan isännänvastuu, joka on tuottamuksesta riippumatonta vastuuta toisen vahingosta, on osa vahingonkorvausoikeudellisen ankaran vastuun kehitystä. Kokonaan tuottamuksesta riippumatonta vastuuta ei kuitenkaan voida pitää isännänvastuun aloittaman oikeuskehityksen jatko-
na⁷¹.

⁷¹ Hemmo 1996, s. 271.

3. ANKARA VASTUU VASTUUPERUSTEENA

3.1 Ankaran vastuun alaan kuuluva toiminta

Tuottamuksesta riippumattomaan vastuuseen liitetyt käytännön tilanteet poikkeavat merkittävästi toisistaan. Tavallisimmin ankara vastuu liittyy kuitenkin tilanteisiin, joissa jokin taho aiheuttaa tekniikan kehitystä hyödyntäen poikkeuksellista vaaraa muille yhteiskunnan jäsenille. Lisäksi ankaraa vastuuta on sovellettu alueilla, joissa toiminta ei ole erityisen vaarallista, mutta joissa tuottamuksesta riippumatonta vastuuta pidetään mahdollisen vahingon suuruuden tai laajuuden vuoksi välttämättömänä. Tällaisia tilanteita esiintyy muun muassa suurten tietomäärien rekisteröintiin ja rekisterien käyttöön liittyen. Ankaraan vastuuseen liitettyjä toiminta-alueita ovat muun muassa kuljetusvälineiden käyttö, energian tuottaminen ja hyödyntäminen, ympäristön käyttö, terveydenhoito, geenimuuntelu, tuotteiden saattaminen kuluttajille sekä tietojen tallentaminen. Toiminta voi olla kokonaan ankaran vastuun piirissä, vaikka se ei kaikilta osin olisikaan poikkeuksellisen riskialtista. Etenkin oikeuskäytäntöön perustuvassa ankarassa vastuussa vastuu rajautuu kuitenkin tavallisesti vain toiminnan erityisriskeihin, mikä ilmentää normin suojatarkoituksia.⁷²

Ankaran vastuun alaan liitettyssä toiminnassa on usein kyse yhteiskunnan kannalta tarpeellisesta ja hyväksyttävästä toiminnasta, joka on kuitenkin hyvin riskialtista ulkopuolisille. Tällaisen toiminnan tiedetään aiheuttavan merkittäviä vahinkoja, vaikka toimintaan liittyvä huolimattomuus olisi ollut vähäistä. Korvausvastuu onkin tältä osin haluttu asettaa suoraan toiminnanharjoittamisen pohjalta. Riskin kohdentamisessa on pidetty oikeampana jättää riski vahingonaiheuttajan kannettavaksi, kuin vahingonkärsijälle, joka ei yleensä voi vaikuttaa vahingon syntymiseen.⁷³

⁷² Ståhlberg – Karhu 2013, s. 143.

⁷³ Virtanen 2011, s. 164.

3.2 Lainsäädäntöön perustuva ankara vastuu

Ankarasta vastuusta ei säädetä yleisellä lailla, ja VKL:n esitöissä tuottamuksesta riippumattoman vastuun kehittyminen on jätetty vastaisen oikeuskäytännön varaan⁷⁴. Tietyissä tapausryhmissä lainsäätäjät on asettanut ankaran vastuun kyseisen toiminnan harjoittajalle erityislainsäädännön nojalla. Osa laeista koskee nimenomaista vahingonkorvausvastuuta ja osa puolestaan vakuutusperusteisia korvausjärjestelmiä, joissa vahingonkorvausseuraamus pääosin sivuutetaan vakuutuksesta saatavalla korvauksella. Lainsäädännössä ankara vastuu on liitetty aikojen kuluessa vaarallisina pidettyihin toimintoihin, minkä taustalla vaikuttavat lähinnä historialliset sattumat. Ankara vastuu seuraa lainsäädännössä muun muassa kuljetusvälineiden käytöstä sekä energian tuottamisesta ja hyödyntämisestä aiheutuneista vahingoista.⁷⁵ Ankaran vastuun käyttöalaa määritetään tavallisesti lakien soveltamissäännösten ja usein myös erityisten vahinkomääritelmien kautta^{76 77}. Tutkielmassa käsitellään pääpiirteittäin merkittävimpiä erityislakeihin perustuvia ankaran vastuun tapausryhmiä, joiden avulla pyritään havainnollistamaan tekijöitä ankaran vastuun asettamisen taustalla.

3.2.1 Raideliikennevastuu

Raideliikennevastuulakia (RaideVL 113/1999) edeltänyt laki rautatienkäytöstä johtuvan vahingon vastuusta vuodelta 1898 sisälsi ensimmäiset ankaralle vastuulle perustuvat korvaussäännökset Suomessa. RaideVL:n ja sen esitöiden⁷⁸ mukaan liikkeenharjoittaja on ankarassa vastuussa ulkopuoliselle aiheuttamastaan vahingosta sekä sopimussuhteessa olevalle matkustajalle aiheutuneista vahingoista. RaideVL:a sovelletaan kaikenlaiseen raideliikenteeseen, ja raideliikennevahinkoina korvataan muun muassa raideliikenteeseen käytettävän väylän, raiteen tai laitteen viasta tai kunnosta sekä raideliikenteen ohjauksesta tapahtuneesta virheestä johtuvat vahingot. Ankara vastuu ei koske

⁷⁴ HE 187/1973, s. 12.

⁷⁵ Virtanen 2011, s. 175.

⁷⁶ Esimerkiksi ympäristövahingolle on annettu ympäristövahinkolaissa tällainen erityinen vahinkomääritelmä.

⁷⁷ Hemmo 2005, s. 94.

⁷⁸ HE 234/1997.

RaideVL:n 4 §:n ja 5 §:n tarkoittamia tapauksia, joissa kyseessä on ylivoimainen tapah-tuma tai moottoriajoneuvon tai muun eläimen kuin poron kanssa tapahtunut törmäysva-hinko.

RaideVL:n esitöissä ankaraa vastuuta raideliikenteessä on perusteltu sillä, että raideliikenteen turvallisuus on riippuvainen lähinnä liikenteen harjoittajan ja radanpitäjän toimenpiteistä eikä vahinkoa kärsineellä ole juurikaan mahdollisuuksia vaikuttaa liikenteessä aiheutuvaan vaaraan. Esitöiden mukaan ankara vastuu on perusteltua myös vahinkoon liittyvien teknisten todisteluongelmien vuoksi, sillä vahinkoa kärsineen on hyvin vaikea osoittaa raideliikenteen harjoittajan tai radanpitäjän huolimattomuutta.⁷⁹

3.2.2 Vastuu ympäristövahingoista

Ennen vuoden 1994 lakia ympäristövahinkojen korvaamisesta vastuu ympäristövahingoista edellytti pääsääntöisesti tuottamusta. Vahinkotilanteita koski kuitenkin usein korostunut huolellisuusvelvollisuus, minkä vuoksi YmpVL:n aiheuttama muutos oikeustilassa ei ollut yhtä radikaali kuin puhtaaseen tuottamuvastuuseen verrattaessa. YmpVL:n varsinaisena tarkoituksena oli vahinkoa kärsineiden aseman parantaminen⁸⁰, jota edesautettiin myös keventämällä syy-yhteyttä koskevaa näyttövelvollisuutta⁸¹. YmpVL:n taustalla voidaan nähdä aiheuttamis- eli polluter pays -periaate, jonka lähtökohtana on ympäristön pilaantumisen aiheuttajan velvollisuus maksaa pilaantumisriskin ehkäisy- ja torjuntakustannukset, ennallistamiskustannukset sekä korvaus mahdollisista vahingoista. Korvausvastuuseen ei siten vaikuta saastuttajan pyrkimykset toimia

⁷⁹ HE 234/1997.

⁸⁰ Ks. HE 165/1992, jossa lain keskeiseksi tavoitteeksi todettiin vahingonkärsijän aseman parantaminen eri tavoin.

⁸¹ YmpVL 3 §:n mukaan ympäristövahinko korvataan, kun toiminnan ja vahingon välinen syy-yhteys on todennäköinen. Ståhlberg ja Karhu pitävät HE 165/1992 s. 23 esitettyä lainkohdan ilmaisua 50 prosentin matemaattisesta varmuudesta ongelmallisena, sillä todennäköisyyslaskennan keinot eivät aina ulotu yksittäisen, ainutkertaisen tapahtuman todennäköisyyden osoittamiseen. Ståhlberg – Karhu 2013, s. 153.

luontoa säästävästi tai muutoin hyväksyttävällä tavalla, vaan vastuu syntyy tuottamuksesta riippumatta.⁸²

Ympäristövahingolla tarkoitetaan vahinkoa, joka johtuu tietyllä alueella harjoitetusta toiminnasta ja aiheutuu veden, ilman tai maaperän pilaantumisesta; melusta, tärinästä, säteilystä, valosta, lämmöstä tai hajusta; taikka muusta vastaavasta häiriöstä. Pelkkä ympäristön pilaantuminen ei näin ollen johda YmpVL:n mukaisiin seuraamuksiin, vaan toiminnanharjoittajan aiheuttaman pilaantumisen tai häiriön tulee myös aiheuttaa kyseinen vahinko. Ympäristövahingon ei kuitenkaan tarvitse aiheutua poikkeuksellisesta tapahtumasta tai erityisvaarallisesta toiminnasta, vaan kyse voi olla yhtä lailla esimerkiksi tuotantolaitoksen tavanomaisesta toiminnasta aiheutuvista päästöistä. YmpVL:n mukainen vastuu koskee sekä elinkeinotoiminnassa että yksityisen henkilön toimesta aiheutuneita vahinkoja.⁸³

YmpVL:n 7 §:n mukaan vastuu ympäristövahingosta voidaan asettaa myös toiminnan harjoittajaan rinnastettavalle taholle, jos tämä toimii toiminnan harjoittajan puolesta. Rinnastamisessa tulee tällöin ottaa huomioon henkilön määräysvalta, hänen taloudelliset suhteensa toiminnan harjoittajaan ja hänen toiminnasta tavoittelemansa taloudellinen etu.⁸⁴ Ankara vastuu voidaan asettaa myös sille, jolle ympäristövahingon aiheuttanut toiminta on luovutettu, jos luovutuksensaaja toiminnan saadessaan tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää vahingosta, häiriöstä taikka sellaisen uhasta. Ulkopuolisen toimillaan alueella aiheuttama ympäristövahinko ei sitä vastoin periaatteessa kuulu toiminnanharjoittajan vastuun piiriin. Esimerkiksi ympäristövahinkoon johtava ulkopuolisen vahingonteko tehtaassa ei johda automaattisesti korvausvastuuseen, joskin toiminnan harjoittajan on tullut hoitaa alueen valvonta asianmukaisesti ja ympäristövahingon riski huomioon ottaen.⁸⁵

⁸² Virtanen 2011, s. 176–177.

⁸³ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 151–152.

⁸⁴ Ks. KKO 2011:62, jossa öljy-yhtiö rinnastettiin toiminnanharjoittajaan, kun se omisti osan huoltamon jakelulaitteistosta, jonka vuoto oli aiheuttanut ympäristövahingon.

⁸⁵ Virtanen 2011, s. 177 (ulkopuolisen vahingontekijän vastuun osalta).

3.2.3 Eräitä naapurussuhteita koskeva vastuu

Laki eräistä naapurussuhteista (NaapL 90/2000) koskee vastaavanlaisia häiriöitä kuin YmpVL. Jos vahinkoon voitaisiin soveltaa molempia lakeja, NaapL väistyy YmpVL:n tieltä, kun on kyse ympäristövahingosta. Toisin kuin NaapL, YmpVL koskee kuitenkin ainoastaan häiriöitä, jotka aiheutuvat sen alueen ympäristössä, jossa toimintaa harjoitetaan. NaapL:n 17 §:n mukaan kiinteistöä, rakennusta tai huoneistoa ei saa käyttää siten, että naapurille, lähistöllä asuvalle tai kiinteistöä, rakennusta tai huoneistoa hallitsevalle aiheutuu kohtuutonta räsitusta ympäristölle haitallisista aineista, noesta, liasta, pölystä, hajusta, kosteudesta, melusta, tärinästä, säteilystä, valosta, lämmöstä tai muista vastaavista vaikutuksista. Näitä haitallisia vaikutuksia kutsutaan immissiovahingoiksi ja ne on korvattava tuottamuksesta riippumatta⁸⁶.

Immissiovahingot voidaan luokitella positiivisiin ja negatiivisiin immissioihin. Positiivisiin immissioihin kuuluvat teot, joiden seurauksena lähistölle aiheutuu NaapL 17 §:ssä tarkoitettuja vaikutuksia. Negatiiviset immissiot puolestaan ilmenevät esimerkiksi valon tai veden pääsyn estymisenä toisen alueelle. Negatiivisten immissioiden osalta vastuuta ei ole järjestelty NaapL:ssa, minkä vuoksi on epäselvää perustuu-ko korvausvastuu näissä tapauksissa ainoastaan tuottamukseen vai voiko se perustua myös ankaraan vastuuseen.⁸⁷

3.2.4 Ydinlaitoksen haltijan vastuu

Ydinenergian hyväksikäyttöön liittyy sellaisia vaaratekijöitä, joita ei ole mahdollista hallita täydellisesti. Vaikka vahingon todennäköisyys olisi kaikkien varotoimien myötä häviävän pieni, teknisen virheen tai inhimillisen erehdyksen mahdollisuus on aina olemassa. Vahinkotapahtuman seuraukset voivat olla äärimmäisen suuret, eikä tuottamuk- sen tai laiminlyönnin osoittaminen ole mahdollista kaikissa vahinkotilanteissa. Ydin- energian hyväksikäyttö kuuluu niihin uuden teknologian myötä syntyneisiin

⁸⁶ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 154.

⁸⁷ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 155.

toimintoihin, joissa tuottamuvastuun ei ole katsottu antavan riittävää turvaa vahingonkäräjälle.⁸⁸

YdinVL:n 12 §:n mukaan ydinlaitoksen haltijan on suoritettava YdinVL:n mukainen korvaus, vaikkei vahinko ole aiheutunut hänen tai hänen henkilökuntansa tuottamuksesta. Vaikka säännös sanamuotonsa mukaan koskee ainoastaan laitoksenhaltijan tai hänen henkilökuntaansa kuuluvan aiheuttamia vahinkoja, ei laitoksenhaltijan vastuuta ole mitään ilmeisemmin pyritty säännöksellä rajaamaan Pariisin yleissopimuksessa määrätystä. Yleissopimuksessa vastuu on sidottu yksinomaan vahingon alkuperään, eikä sopimusvaltioiden ole näin ollen mahdollista sisäisessä lainsäädännössään sitoa laitoksenhaltijan vastuuta kenenkään tuottamukseen. Myös lain esityöt tukevat käsitystä, jonka mukaan säännöksellä ei ole pyritty rajoittamaan ydinlaitoksen haltijan vastuuta vaan pikemminkin korostamaan laitoksenhaltijan vastuun olevan tuottamuksesta riippumaton. Atomivastuukomitean mietinnössä todetaan, että vahinko on korvattava pelkästään sillä perusteella, että ydinpolttoaine tai radioaktiivinen tuote on ollut sitä aiheuttamassa.^{89, 90}

YdinVL:n esitöissä ydinlaitoksen haltijan ankaraa vastuuta perusteltiin sillä, että tuottamuksesta riippumaton vastuu oli jo kansainvälisenä käytäntönä. Myös luonnontapahatumista ja ainevioista johtuvien vahinkojen katsottiin kuuluvan ankaran vastuun piiriin, sillä vahinkotapahtuman perimmäisenä syynä on ydinenergian käyttöön liittyvä vahingonvaara. Jos vastuu ei kohdistuisi laitoksenhaltijaan, osa vaarallisen toiminnan seurauksista jäisi vahingonkäräjöiden kannettavaksi.⁹¹ Ankaraa vastuuta ei sen sijaan ole ainakaan nimenomaisesti perusteltu toiminnasta saatavalla hyödyllä. Ruotsin vastaavan lainsäädännön esitöissä toiminnasta saatava hyöty huomioitiin vastuun langettamiseen vaikuttavana tekijänä. Hyötyä kuitenkin tarkasteltiin toiminnan harjoittajan ja vahingonkäräjän näkökulman sijaan kansantaloudellisesta näkökulmasta, jolloin toiminnasta saatava hyöty ei tukenut ankaran vastuun asettamista. Muiden energialähteiden

⁸⁸ Ståhlberg 1993, s. 153.

⁸⁹ KM 1963:8, s. 32.

⁹⁰ Ståhlberg 1993, s. 155.

⁹¹ KM 1963:8, s. 34.

rajallisuuden vuoksi ydinenergian käytön katsottiin olevan elintason säilyttämisen vuoksi välttämätöntä, vaikkei ydinenergiateollisuus pystyisi kattamaan kaikkia aiheuttamiaan vahinkoja. Ydinlaitoksen haltijan asettamista ankaraan vastuuseen ei tämän vuoksi pidetty itsestään selvänä.⁹²

Vuoden 1969 atomivastuulakikomitean mietinnössä⁹³ ja sen mukaisesti laadituissa hallituksen esityksissä⁹⁴ ankaran vastuun soveltumista pidettiin ilmeisesti niin selvänä, että perustelut ankaran vastuun säätämiseksi jätettiin kokonaan lausumatta. Lakivaliokunnan lausunnossa todettiin, ettei ydinvastuun järjestämiselle yleisistä vahingonkorvaussäännöksistä poiketen ole voimassa olevien oikeusperiaatteiden mukaan estettä etenkin, kun kyse on korvausjärjestelmän tehostamisesta⁹⁵. Laitoksen haltijan ankaraa vastuuta ei ole asetettu kyseenalaiseksi myöhemmässäkään lainsäädäntötyössä.⁹⁶

3.2.5 Terveydenhoitoa koskeva vastuu

Terveydenhoitoon liittyvien riskien syy ja seuraussuhteet ovat monimutkaisia ja niiden ennakoiminen voi olla vaikeaa. Lääketieteellisessä hoitamisessa aiheutettuihin vahinkoihin sovelletaan tietyiltä osin tuottamuksesta riippumatonta vastuuta, joskaan ankaraa vastuuta ei ole ulotettu koskemaan koko terveydenhoitotoimintaa. Terveydenhoitoa koskevassa ankarassa vastuussa myös vahingonkorvausvastuuseen nähden muut korvausjärjestelmät nousevat merkittävään asemaan.

Eräs esimerkki tällaisesta erityisestä korvausmuodosta on potilasvahinkojärjestelmä, joka perustuu terveydenhuoltolaitosten ottamiin vakuutuksiin potilaidensa hyväksi. Potilasvakuutuksesta korvataan Suomessa annetun terveyden- ja sairaanhoidon yhteydessä potilaalle aiheutuneet henkilövahingot, mistä säädetään potilasvahinkolaissa

⁹² SOU 1959:34, s. 25.

⁹³ KM 1969:A 17.

⁹⁴ HE 69/1971 ja HE 41/1972.

⁹⁵ LVK 2/1972, s. 4.

⁹⁶ Ståhlberg 1993, s. 156–157.

(PVL 585/1986). Lain potilasvahingon määritelmästä⁹⁷ ilmenee, että korvausvastuu syntyy myös tuottamuksesta riippumatta. PVL:n mukainen vastuu ei kuitenkaan ole kaikilta osin ankaran vastuun piiriin kuuluvaa ja esimerkiksi hoitoon liittyvien tilanteiden osalta lain 2 §:n 1 momentin 1 kohdasta ilmenevä viittaus ”kokeneeseen ammattihenkilöön” ilmentää vastuun tuottamuksellisuutta⁹⁸. PVL:n ei alun perin katsottu koskevan kosmeettisia toimenpiteitä, mutta nykyisen avoimemman tulkinnan mukaan myös esimerkiksi kauneusleikkauksessa sattuneet vahingot voivat tulla korvattavaksi potilasvahinkoina.⁹⁹

Vahingonkärsijän hakiessa korvausta potilasvakuutuksesta, korvauksen saaminen määräytyy pääosin sen mukaan vastaako vahinko PVL:n potilasvahinkomääritelmää varsinaisten vahingonkorvauskysymysten jäädessä taka-alalle¹⁰⁰. Potilasvahinkoja koskeva

⁹⁷ PVL:n 2 § määrittelee potilasvahingon henkilövahingoksi, joka on todennäköisesti aiheutunut 1) tutkimuksesta, hoidosta tai muusta vastaavasta käsittelystä taikka sellaisen laiminlyönnistä edellyttäen, että kokenut terveydenhuollon ammattihenkilö olisi tutkinut, hoitanut tai muutoin käsitellyt potilasta toisin ja siten todennäköisesti välttänyt vahingon; 2) tutkimuksessa, hoidossa tai muussa vastaavassa käsittelyssä käytetyn sairaanhoitolaitteen tai -välineen viasta; 3) tutkimuksen, hoidon tai muun vastaavan käsittelyn yhteydessä alkaneesta infektiosta, jollei potilaan ole siedettävä vahinkoa ottaen huomioon infektion ennakoitavuus, aiheutuneen vahingon vakavuus, käsiteltävänä olleen sairauden tai vamman laatu ja vaikeusaste sekä potilaan muu terveydentila; 4) tapaturmasta tutkimus- tai hoitotoimenpiteen taikka muun vastaavan toimenpiteen yhteydessä tai tapaturmasta sairaankuljetuksen aikana; 5) hoituhuoneiston tai -laitteiston palosta taikka muusta vastaavasta hoituhuoneiston tai -laitteiston vahingosta; 6) lääkkeen toimittamisesta lain tai asetuksen tai niiden perusteella annettujen määräysten vastaisesti; 7) tutkimuksesta, hoidosta tai muusta vastaavasta käsittelystä edellyttäen, että siitä on seurannut pysyvä vaikea sairaus tai vamma taikka kuolema ja seurausta voidaan pitää kohtuuttomana ottaen huomioon vahingon vakavuus, käsiteltävänä olleen sairauden tai vamman laatu ja vaikeusaste, potilaan muu terveydentila, vahingon harvinaisuus sekä vahingonvaaran suuruus yksittäistapauksessa.

⁹⁸ Tuottamusajattelun merkitys potilasvahinkojen yhteydessä käy ilmi esimerkiksi tapauksesta KKO 1997:95, jossa umpilisäkkeen poistoleikkauksen jälkeen potilaalle oli kehittynyt haavaneuralgia. Useat korjausleikkaukset olivat pahentaneet tilaa entisestään. Tehdyistä korjausleikkauksista kahta jälkimmäistä pidettiin perusteettomina, minkä seurauksena vahinko oli korvattava. Virtanen tuo esiin tilanteen kompleksisuuden toteamalla: ”Arvioitaessa sitä, mikä olisi lääketieteellisesti perusteltua ja mikä ei, joudutaan itse asiassa toteamaan, että valittu hoitotapa on ollut väärä! Tällöin voitaisiin katsoa menettelyn olleen tuottamuksellistakin.-- Lääketieteellisesti perustellun käsittelyn hyväksymistä voidaan pitää myös vapautumisperusteena.” Virtanen 2011, s. 203.

⁹⁹ Virtanen 2011, s. 199.

¹⁰⁰ Ks. esimerkiksi KKO 2010:67, jossa potilaalle oli tekonivelen asentamisen yhteydessä syntynyt reisiluun murtuma. Vahinkoa ei korvattu potilasvahinkona, kun kyseessä ei ollut tapaturma ja hoitotoimenpiteissä oli saavutettu kokeneen terveydenhuollon ammattihenkilön taidon ja huolellisuuden taso. Korkeimman oikeuden perusteluiden mukaan vamman laadun huomioon ottaen ei ollut tarvetta ottaa kantaa myöskään vahingon kohtuuttomuuteen.

näyttövaatimus syy-yhteydestä on myös normaalia alempi, ja usein riittää, että syy-yhteyttä voidaan pitää todennäköisenä. Vähäisten vahinkojen osalta korvausvaade on perustettava VKL:iin tai sopimukseen, sillä PVL 3 §:n mukaan korvausta ei suoriteta vähäisestä vahingosta.

Terveydenhoidossa aiheutuneet lääkevahingot korvataan tuottamuksesta riippumatta lääkevahinkovakuutuksesta. Vakuutusjärjestelmä ei perustu lakiin, ja järjestely on periaatteessa vapaaehtoinen. Lääkevahinkoina korvataan lääkevahinkovakuutuksen yleisten vakuutusehtojen mukaan ruumiillinen sairaus, vamma tai niihin rinnastettava vakava psyykkinen sairaus, jonka vahingonkärsijän käyttämä lääke on todennäköisesti aiheuttanut. Lääkkeen tulee olla luovuttanut kulutukseen Suomessa vakuutukseen liittynyt valmistaja, ja korvaamisessa noudatetaan tiettyä kohtuusharkintaa lääkkeiden tehon ja haittavaikutusten osalta. Lääkevakuutukseen perustuvaa vastuuta täydentää myös seuraavaksi käsiteltävä tuotevastuu.¹⁰¹

3.2.6 Tuotevastuu

Tuotevastuulain (TuoteVL 694/1990) perusteella korvataan turvallisuudeltaan puutteellisen tuotteen aiheuttamat ihmisiin kohdistuvat henkilövahingot sekä muulle omaisuudelle aiheutuneet esinevahingot. Vastuu koskee ainoastaan elinkeinotoiminnassa liikkeelle laskettujen tuotteiden aiheuttamia vahinkoja¹⁰², joiden syynä on ollut puutteellisempi turvallisuus, kuin tuotteelta on ollut aiheita odottaa. Turvallisuutta arvioitaessa on otettava huomioon tuotteen liikkeelle laskemisen ajankohta, ennakoitavissa oleva käyttö, markkinointi, käyttöohjeet ja muut seikat¹⁰³.

¹⁰¹ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 158.

¹⁰² Wilhelmssonin ja Rudangon mukaan yksityisesti omaan käyttöön valmistetun tuotteen lahjoittaminen eteenpäin tai yksittäisen tuotteen myyminen eivät myöskään lukeudu tuotevastuulain piiriin. Toiminnan tulee olla riittävän ammattimaista, jotta sitä voidaan pitää elinkeinotoimintana. Wilhelmsson – Rudanko 2004, s. 109–110.

¹⁰³ Ks. Virtanen 2011, s. 190–191. Turvallisuusarvioinnin lähtökohtana on Virtasen mukaan tuotteen normaalikäyttö, mutta valmistajan tiedossa olevan virheikäytön osalta valmistajan tulisi vastuun välttämiseksi varoittaa ostajia väärinkäytöstä tai muuttaa tuote turvalliseksi myös väärinkäytettynä. Turvallisuuspuutetta arvioitaessa tulee ottaa huomioon myös tuotteen käyttäjäryhmään liittyvät erityiset tekijät, esimerkiksi lapsiturvallisuus. Myös Ståhlberg ja Karhu tuovat esiin

Tuotevahinkoon johtavat syyt ovat moninaiset. Vahinko voi ensinnäkin johtua suunnitteluvirheestä, jolloin se ilmenee koko valmistussarjassa. Toisinaan virhe tapahtuu tuotteen valmistusprosessissa, jolloin tuote poikkeaa suunnitellusta. Käyttäjälle on myös voitu antaa puutteelliset tai epäselvät käyttöohjeet tuotteen markkinoinnin yhteydessä, minkä seurauksena sinänsä turvallinen tuote on väärin käytettynä vaarallinen. Tuote saattaa osoittautua vaaralliseksi myös uuden tiedon myötä, vaikka valmistushetken tietämyksen mukaan tuote olisi oikein valmistettu ja vaaraton.¹⁰⁴

TuoteVL:n 5 § asettaa vahingonkorvausvelvollisuuden tuotteen valmistajan ohella muun muassa sille, joka on tuonut tuotteen Euroopan talousalueelle siellä liikkeelle laskettavaksi sekä sille, joka on markkinoinut vahinkoa aiheuttanutta, nimellään, tavaramerkillään tai muulla tunnuksellaan varustettua tuotetta omanaan. Tuotteen myyjän tai muun liikkeellelaskijan vastuu on sen sijaan TuoteVL:n 6 §:n mukaan toissijaista.

Tuotevastuulain säätämisen myötä tuotevahinkojen vastuuperusteeksi on kuluttajien osalta tullut tuottamuksesta riippumaton vastuu. Tuotevastuu- ja tuoteturvallisuusnormien kautta pyritään korostamaan elinkeinonharjoittajien vastuuta suhteessa kuluttajiin. Ankaran vastuun myötä kuluttaja voi saada korvauksen, vaikkei tuotteen suunnittelussa, valmistuksessa tai käyttöohjeissa olisi tapahtunut virhettä. Elinkeinonharjoittajien välisissä suhteissa kyse on puolestaan joko sopimusvastuusta tai tuottamuvastuusta riippuen tahojen oikeussuhteen luonteesta. Henkilövahinkojen osalta tuotevastuu on kuitenkin tuottamuksesta riippumatonta sekä kuluttajan että elinkeinonharjoittajan hyväksi.¹⁰⁵

3.2.7 Rekisterinpitäjän vastuu

Ankara vastuu on liitetty lainsäädännössä myös erilaisten rekisterien ylläpitoon ja käyttöön. Kaikkea rekisterinpitämistoimintaa ankara vastuu ei kuitenkaan koske.

turvallisuusarviointiin liittyvän lainkohdan ongelmallisen tulkinnan. Heidän mukaansa säännöksen soveltaminen edellyttää monipuolista harkintaa, mistä esimerkkinä voidaan pitää tupakan kuulumista tuotevastuun alaisuuteen sen tunnetuista terveyshaitoista huolimatta. Ståhlberg – Karhu 2013, s. 165.

¹⁰⁴ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 164.

¹⁰⁵ Virtanen 2011, s. 194.

Rekisterinpitäjä vastaa tuottamuksesta riippumatta henkilörekisterin, lainhuuto- ja kiinnitysrekisterin, kiinteistörekisterin, arvo-osuusrekisterin sekä alusrekisterin pitämiseen liittyvistä vahinkotilanteista edempänä eritellyn mukaisesti.

Henkilötietolain 47 §:n mukaan rekisterinpitäjä on tuottamuksesta riippumatta velvollinen korvaamaan sen taloudellisen ja muun vahingon, joka rekisteröidylle tai muulle henkilölle on aiheutunut HenkTL:n vastaisesta henkilötietojen käytöstä. Vastuu on tuottamuksesta riippumatonta, ja se voi syntyä esimerkiksi virheellisen tiedon käyttämisen tai luovuttamisen tai kyseisten toimien lainvastaisuuden seurauksena. Rekisterinpitäjän tulee korvata myös muulle kuin rekisteröidylle taholle aiheutuneet vahingot.

Maakaaren (MK 540/1995) 7:4 §:ssä säädetään valtion korvausvelvollisuudesta lainhuuto- ja kiinnitysrekisterissä olevien merkintöjen tai rekisteristä annetussa todistuksessa olevien ilmeisestä kirjoitus- tai laskuvirheestä tai teknisestä viasta aiheutuneiden virheiden tai puutteiden aiheuttamista vahingoista. Valtion korvausvelvollisuus teknisistä vahingoista syntyy huolimatta siitä, onko viranomaisen noudattanut rekisterinpitäjälle kohtuudella asetettuja huolellisuusvaatimuksia vai ei. Mikäli virhe ei johdu kirjaamisviranomaisesta vaan muusta viranomaisesta, vahinko korvataan MK:n mukaan asianomaisen julkisyhteisön varoista. Tuottamuksesta riippumaton vastuu koskee myös virheellisin perustein tehtyä lainhuutoratkaisua (MK 13:6 §)¹⁰⁶.

Kiinteistörekistereitä koskevasta vastuusta säädetään kiinteistörekisterilaissa (KRL 392/1985), jonka 11 §:ssä on lueteltu tilanteet, joissa valtion tai kunnan vastuu syntyy tuottamuksesta riippumatta. Säännöksen mukaan edellytyksenä vahingon korvaamiselle on kuitenkin, ettei vahinko ole vähäinen ja ettei vahinkoa kärsinyt tiennyt eikä hänen olisi pitänyt tietää tiedon virheellisyydestä. Muiden kuin 11 §:ssä tarkoitettujen vahingon korvaamiseen sovelletaan VKL:a.

Rekisterinpitäjän ankara vastuu koskee myös arvo-osuusrekisterin sekä alusrekisterin pitäjiä. Arvo-osuustileistä annetun lain (ATL 827/1991) 30 §:n mukaan rekisterinpitäjän vastuu on tuottamuksesta riippumatonta säännöksessä eritellyissä tilanteissa.

¹⁰⁶ Ks. HE 120/1994. Lainhuutorekisteritiedon luotettavuus on erityisen tärkeää, minkä seurauksena valtion vastuun tulee olla tuottamuksesta riippumatonta.

Arvo-osuusrekisterin pitäjä on huolimattomuudesta riippumatta velvollinen korvaamaan muun muassa virheellisestä kirjaamisesta tai teknisestä virheestä aiheutuneet vahingot sekä arvo-osuusrekisterin tietojen luvattomasta luovuttamisesta, paljastamisesta tai hyväksikäyttämisestä aiheutuneet vahingot. Alusrekisterilain (ARL 512/1993) osalta ankara vastuu koskee sen sijaan ainoastaan rekisterin tiedoissa tai niiden perusteella annettussa todistuksessa olevasta ilmeisestä kirjoitusvirheestä tai muusta siihen rinnastettavasta virheestä tai puutteesta seuraavaa vahinkoa.

3.2.8 Geenitekniikkaa koskeva vastuu

Geenitekniikan hyödyntämiseen liittyy tuntemattomia riskejä vahingoista, joiden haitalliset vaikutukset ympäristölle voivat olla suuria ja välittömiä ja pitkän ajan kuluessa ne voivat vaikuttaa jopa ekologiseen tasapainoon. Geenitekniikkaa koskevat vahingot kuuluvat näistä syistä ankaran vastuun piiriin.¹⁰⁷ Geenitekniikkavahinkoihin sovelletaan geenitekniikkalain (GL 377/1995) 36 §:n mukaan eri lainsäädäntöä riippuen vahingon laadusta. GL:n mukaisesta toiminnasta johtuvan ympäristössä aiheutuneen vahingon korvaamiseen sovelletaan YmpVL:a, ja geenitekniikalla muunnelluista tuotteista kulu-tushyödykkeille aiheutuneet omaisuusvahingot ja henkilövahingot korvataan TuoteVL:n mukaan. Geenitekniikasta aiheutuneen muun vahingon korvaamiseen sovelletaan VKL:a, kuitenkin siten, että toiminnanharjoittaja on velvollinen korvaamaan vahingon, vaikka sitä ei ole aiheutettu tahallisesti tai huolimattomuudesta.

3.2.9 Muita ankaran vastuun tilanteita lainsäädännössä

Ankara vastuu on lainsäädännössä liitetty lisäksi esimerkiksi ilma-aluksen aiheuttamiin vahinkoihin (Ilmailulaki 1194/2009, 142 §), merilaissa (674/1994) tarkoitettuihin öljy-vahinkoihin (10:3 §), puolustusvoimille kuuluvien taisteluvälineiden aiheuttamiin vahinkoihin (Laki taisteluvälineiden siviilihenkilöille aiheuttamien tapaturmien korvaamisesta 1213/1990, 1 §), syyttömästi pidätetyille tai vangitulle aiheutuneisiin vahinkoihin (Laki syyttömästi vangitulle tai tuomitulle valtion varoista vapauden menetyksen johdosta maksettavasta korvauksesta 422/1974, 1 §), sähkövahinkoihin

¹⁰⁷ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 166.

(Sähköturvallisuuslaki 410/1996, 38 §) ja tarpeettomista turvaamistoimenpiteistä aiheutuneisiin vahinkoihin (oikeudenkäymiskaari 4/1734, 7:11 §).

Lisäksi vahingonkorvusvelvollisuudesta riippumatta ja ilman tuottamusedellytystä korvataan vahinkoja muun muassa liikennevakuutuslain (279/1959), tapaturmavakuutuslain (608/1948), ammattitautilain (1343/1988) sekä ammattitautiasetuksen (1347/1988) mukaisesti. Kyseiset korvausjärjestelmät vaikuttavat vahingonkäräjien näkökulmasta ankarana vahingonkorvausvastuun tavoin, mutta rahoituksen osalta järjestelmät eroavat toisistaan, eikä vastuu kohdistu niissä vahingonaiheuttajaan muutoin kuin mahdollisen takautumisoikeuden kautta. Vahingonkäräjien korvauksen saanti edellyttää tavallisesti ainoastaan, että vahinko on lajiltaan korvauskelpoinen sekä syy-yhteydessä korvausjärjestelmän käsittävään toimintaan.¹⁰⁸

3.3 Oikeuskäytännössä muodostunut ankara vastuu

Tuottamuksesta riippumattoman vastuun on katsottu tulevan kyseeseen myös ilman lainsäädännöllistä tukea erityisesti silloin, kun kyse on yleisvaarallisen toiminnan harjoittamisesta. Yleisvaarallisuudella viitataan lähinnä toimintaan, joka voi aiheuttaa vakavia henkilövahinkoja¹⁰⁹ tai vahingoittaa omaisuutta, eikä omistajan ole mahdollista varautua vahinkoon tai estää sitä.¹¹⁰ Lainsäädännön ulkopuolinen ankara vastuu on liitetty etenkin räjäytystöiden suorittamiseen, mutta muilta osin oikeuskäytännössä ei ole kehittynyt täysin selkeää linjaa toiminnasta, jossa vastuu syntyisi tuottamuksesta riippumatta¹¹¹. Uudemmassa oikeuskäytännössä myöskään toiminnan yleisvaarallisuutta ei ole enää pidetty ankarana vastuun ehdottomana edellytyksenä. Tilanteille yhteistä on tavallisesti kuitenkin vahinkoon johtaneen toiminnan liittyminen harjoittajan

¹⁰⁸ Hemmo 2005, s. 92.

¹⁰⁹ Ståhlberg ja Karhu esittävät, että vastuu henkilövahinkojen osalta saattaa olla ankarampaa kuin muuten. Esimerkiksi tapauksessa KKO 1992:3 turvallisuudeltaan puutteellinen maksujärjestelmä ei johtanut tuottamuksesta riippumattomaan vastuuseen. Ståhlberg – Karhu 2013, s. 175.

¹¹⁰ Virtanen 2011, s. 206.

¹¹¹ Esimerkiksi tapauksessa KKO 1998:88 todetaan, että tuottamuksesta riippumaton vastuu tulee kirjoitetun lain ulkopuolella kysymykseen vain rajoitetusti. Korkeimman oikeuden mukaan tällainen vastuu on oikeuskäytännössä yleensä liittynyt tilanteisiin, joissa on luotu ilmeinen vaara käyttämällä tai varastoimalla suuria energiamääriä tai vaarallisia aineita.

elinkeinotoiminnan alaan ja toimintaan liittyvä henkilövahinkojen tai muiden vakavien vahinkojen riski.¹¹²

3.3.1 Toiminnan erityisvaarallisuuteen perustuva ankara vastuu

Oikeuskirjallisuudessa räjäytystöitä sekä kovapanosammuntojen järjestäjiä koskevan vastuun on katsottu olevan vakiintuneesti tuottamuksesta riippumatonta¹¹³. Ankara vastuu perustuu näissä nimenomaan toiminnan yleisvaarallisuuteen. Lisäksi erityisen vaaralliseen toimintaan liitetyn ankan vastuun perusteena voi olla muunlaisen räjähdysvahinkoriskin tai tärinän aiheuttaminen, palo- tai ympäristövaarallisen aineen säilyttäminen sekä moottoriurheilukilpailujen järjestäminen. Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännöstä löytyy useita tapauksia, joissa tällainen yleisvaarallinen toiminta on asetettu ankan vastuun piiriin.

Korkeimman oikeuden käytännössä ankara vastuu räjäytystöistä ilmenee esimerkiksi tapauksista KKO 1957 II 10 ja KKO 1963 II 93. Ensimmäisessä tapauksessa oli kyse avokaivoksessa kalkkikiveä louhivan yhtiön vastuusta sinkoilevista kivenlohkareista ja jälkimmäisessä työn teettäjällä oli vastuussa vaaralliseksi katsottavan räjäytystyön aiheuttamista vahingoista, vaikka työn suorittajan osalta vastuuta ei syntynyt.¹¹⁴ Tietyissä tilanteissa ankara vastuu saattaa kuitenkin koskea ainoastaan räjäytystyön suorittajaa ja työn teettäjän vastuu määräytyy tuottamusvastuun mukaan. Tilanne on mahdollinen, mikäli räjäytystyö ei liity ammattitoimintaan ja työn suorittaa ammattitaitoinen itsenäinen yrittäjä.¹¹⁵

¹¹² Mielityinen tuo hyvin esiin ankan vastuun oikeuskäytännössä tapahtunutta kehitystä vertaamalla *Suomen vahingonkorvausoikeus* -teoksen painoksia vuodelta 1977 ja 2000. Vertailun valossa Mielityinen katsoo ankan vastuun soveltamisalan laajentuneen, vastuun soveltamisedellytysten tulleen epätäsmällisemmiksi sekä suhtautumisen ankan vastuun laajentamiseen muuttuneen suopeammaksi. Ks. Mielityinen 2006, s. 381.

¹¹³ Ks. esim. Virtanen 2011, s. 206 ja Ståhlberg – Karhu 2013, s. 171, Hemmo 2005, s. 95.

¹¹⁴ Ks. myös tapaukset KKO 1982 II 70 ja KKO 1973 II 15, joissa räjäytystoiminnan harjoittajan vastuu oli tuottamuksesta riippumatonta.

¹¹⁵ KKO 1988:35: ”A oli omakotitalotyömaallaan teettänyt vaaralliseksi katsottavan räjäytystyön itsenäisellä yrittäjällä. Kun räjäytystöiden teettäminen ei liittynyt A:n ammattitoimintaan ja kun hän ei ollut teettänyt tuota työtä tavanomaisesta poikkeavalla tavalla, A ei ollut tuottamuksestaan riippumatta

Tapauksessa KKO 1969 II 42 osakeyhtiö oli vastuussa omistamansa yrityksen varastossa säilytetyn tulenaran selluloidin syttymisen aiheuttamasta räjähdyksestä, vaikka kenenkään yhtiön toimihenkilön ei katsottu olleen vahingosta vastuussa. Tapauksesta ilmenee, ettei erityisvaarallisen toiminnan tarvitse olla sinänsä vaarallista, kunhan siihen liittyy sellainen vaaramomentti, joka yleisen kokemuksen mukaan ei ole täysin hallittavissa, vaan saa tietyissä olosuhteissa aikaan vahinkoa^{116 117}. Huoltoaseman pitäjän tuottamuksesta riippumaton vastuu polttoainevuodon aiheuttamista ympäristövahingoista on vahvistettu tapauksessa KKO 1995:108 jo ennen varsinaisen lainsäädännöllisen ankaran vastuun asettamista YmpVL:lla myöhemmin samana vuonna. Näin ollen toiminnanharjoittaja on ankarassa vastuussa aiheuttamistaan ympäristövahingoista, vaikka ne olisivat aiheutuneet ennen YmpVL:n säätämistä. Periaate on vahvistettu korkeimman oikeuden päätöksessä KKO 2011:62, jossa toiminnanharjoittajan vastuu aiheuttamistaan ympäristövahingoista oli tuottamuksesta riippumatonta myös ennen YmpVL:n säätämistä syntyneiden vahinkojen osalta.

Valtion vastuuta puolustusvoimien suorittaman tykistön kovapanosammunnan aiheuttamista vahingoista on käsitelty tapauksessa KKO 1982 II 94. Kovapanosammuntojen aiheuttama melu ja värinä oli johtanut sinikettujen ja minkkien häiriintymiseen niin, että ne olivat luoneet ja tappaneet pentujaan, minkä lisäksi osa ketuista oli lakannut syömästä ja kuollut. Valtion vastuun tästä erityisen vaarallisesta toiminnasta katsottiin olevan tuottamuksesta riippumatonta. Valtio oli ankarassa vastuussa myös puolustusvoimien ampumaleirillä tapahtuneista loukkaantumisista tapauksessa KKO 1993:114. Vaikka kenenkään ei voitu havaita syyllistyneen virheisiin tai laiminlyönteihin, valtio oli sotilasvammalakiin perustuvan korvausvelvollisuuden lisäksi vahingonkorvausvastuussa

vastuussa tuosta työstä naapurille aiheutuneesta vahingosta.” Vrt. kuitenkin KKO 1994:122, jossa räjäytystyön teettäjä ei voinut välttää vastuuta tapaukseen KKO 1988:35 vedoten. Korkein oikeus perusteli ratkaisuaan sillä, että työn teettäjänä oli osakeyhtiö, jonka toimialana on omistaa kysymyksessä oleva tontti sillä olevine asuinrakennuksineen.

¹¹⁶ Korkein oikeus on tapauksen KKO 1997:48 perusteluissa viitannut ratkaisuun KKO 1969 II 42 ja todennut, että ankara vastuu voi tapauksen perusteella tulla kyseeseen, vaikkei toiminta sinällään olisi vaarallista. Toimintaan liittyy tällöin kuitenkin tietyissä olosuhteissa realisoituva hallitsematon vahinkoriski.

¹¹⁷ Hemmon mukaan tällä tarkoitettaneen sitä, että esimerkiksi teollisuudenalaan, joka ei yleisesti ottaen aiheuta normaalista poikkeavia vahinkoriskejä, voi sisältyä valmistustekniikoita tai muita sellaisia työsuorituksia, jotka täyttävät erityisvaarallisuuden kriteerit. Vaarallisuusarvioinnissa voidaan siten kohdistaa huomio tiettyihin elinkeinotoiminnan osa-alueisiin. Hemmo 2005, s. 97.

varusmiehiin nähden, kun opetusjärjestelmä oli edellyttänyt varusmiesten liikkumista vaarallisella alueella eikä näillä ollut mahdollisuutta siitä koulutuksen puitteissa kieltäytyä tai havaita kaikkia alueella olevia räjähtämättömiä ammuksia.

Moottoriajoneuvokilpailuiden järjestäjän vastuu on vahvistettu tapauksessa KKO 1972 II 97, jossa A:n järjestämissä autojen nopeuskilpailuissa ajoradalta ulos syöksynyt B:n auto oli vahingoittanut A:n perimää pääsymaksua vastaan autokatsoomoon pysäköityä C:n autoa. A velvoitettiin luonteeltaan erityisen vaaralliseksi katsotavan kilpailutoiminnan harjoittajana suorittamaan C:lle vahingonkorvausta, mutta B:tä vastaan ajettu kanne hylättiin, kun vahinko ei johtunut B:n tuottamuksesta.

3.3.2 Muita ankaran vastuun tilanteita oikeuskäytännössä

Työnantajan vastuun koneiden tai laitteiden puutteellisuuksista työntekijöille aiheutuneista vahingoista on katsottu olevan tuottamuksesta riippumatonta tapauksissa KKO 1990:55 ja KKO 1991:156. Vaikka betonipumppausauton tai ajoneuvonosturin käyttöä ei ole pidetty erityisvaarallisuuden edellytykset täyttävänä toimintana, oikeuskäytännössä on katsottu tapauksissa olevan perusteet tuottamuksesta riippumattomalle vastuulle muista syistä.¹¹⁸ Ensimmäisessä tapauksessa korkein oikeus perusteli ratkaisuaan sillä, että koneen omistaja oli vastuussa hänen elinkeinotoiminnassaan käyttämänsä koneen tapaturmien ehkäisemiseksi tarkoituksenmukaisesta rakenteesta, vaikka betonipumppausautoa ei pidettykään sellaisena vaarallisena työkoneena, jonka aiheuttamasta vahingosta koneen omistaja olisi vastuussa tuottamuksesta riippumatta. Jälkimmäisessä tapauksessa oli samaten kyse nosturin omistajan vastuusta rakennustyömaalle vuokratun nosturin rakenteen tarkoituksenmukaisuudesta tapaturmien ehkäisemiseksi. Nosturin omistaja velvoitettiin korvaamaan nosturin puutteellisuudesta johtunut vahinko tuottamuksesta riippumatta.

¹¹⁸ Päätösten taustalla on oikeuskirjallisuudessa yleisesti (muun muassa Hemmo 1996, s. 277 ja Tulokas 1991, s. 20) katsottu olevan Wilhelmssonin artikkeli, jossa hän puolsi työnantajalle ankaraa vastuuta, kun työssä käytettävän koneen virheellisyys tai puutteellisuus oli johtanut työntekijän henkilövahinkoon. Ks. Wilhelmsson 1987.

KKO 1997:48 perusteluiden mukaan turvetuotantoa ei myöskään voida pitää sinänsä vaarallisena toimintana. Korkein oikeus toteaa kuitenkin, että turpeen nostamiseen liittyy ilmeinen tulipalon vaara, joka ei aina ole vältettävissä tavanomaisella huolellisuudella. Tulipalosta saattaa aiheutua huomattavia vahinkoja ulkopuolisille, joiden mahdollisuudet estää vahinkojen syntyminen ja suojautua vahingoilta ovat rajoitetut verrattuna toiminnan harjoittajan mahdollisuuksiin toimia vahinkoriskien ja -seurausten minimoimiseksi. Korkeimman oikeuden mukaan on näin ollen perusteltua, että turpeennoston harjoittaja, joka toiminnallaan tavoittelee taloudellista hyötyä, kantaa riskin myös siitä johtuneista väistämättömistä vahingoista tuottamuksesta riippumatta.

Eräissä tilanteissa toiminnan voidaan katsoa kuuluvan ankaran vastuun piiriin sen perusteella, että vahinkotilanne on analoginen tietyn ankaran vastuun perustavan säädöksen kanssa¹¹⁹. Tämä ilmenee paalutustöitä koskevan vastuun osalta tapauksessa KKO 1996:59¹²⁰, jonka perusteluiden mukaan NaapL 9 §:n periaatetta voidaan soveltaa myös tapaukseen, jossa rakennus vaurioituu naapurialueella suoritetusta paalutuksesta johtuvan tärinän seurauksena. Säännöksen mukaan sen, joka kaivaa maata tai kuormittaa sitä niin, että toisen maalla oleva rakennus vahingoittuu, tulee korvata aiheuttamansa vahinko, mikäli se ei ole johtunut siitä, että rakennus oli puutteellisesti perustettu tai muuten huolimattomasti rakennettu.¹²¹

Ståhlbergin ja Karhun mukaan vesilaitoksen omistajan vastuu on kehittynyt vähitellen tuottamuksesta riippumattomaan suuntaan¹²². Tapauksessa KKO 1968 II 55 kaupungin

¹¹⁹ Norros kuitenkin huomauttaa, että vaikka lain analogiselle soveltamiselle olisikin sinänsä esitettävissä perusteita, laki menettää analogisesti sovellettaessa asemansa muodollisesti velvoittavana oikeuslähteenä. Analogia-argumentoinnin rinnalla on tällöin kiinnitettävä huomiota myös muihin mahdollisiin tulkinta-argumentteihin. Norros 2012, s. 29.

¹²⁰ Tapauksessa vastuu oli työn teettäjän (asunto-osakeyhtiö) osalta tuottamuksesta riippumattomasta, mutta työn suorittaja vastasi vahingosta vain tuottamuksen perusteella.

¹²¹ Ks. myös KKO 1997:48, jossa samankaltainen analoginen soveltaminen on tullut kyseeseen ratkaisun lisäperusteluna. Korkeimman oikeuden perusteluiden mukaan yhtäläisyydet RaideVL:ssä ja YmpVL:ssä ankaran vastuun alaisiksi säädettyjen tilanteiden kanssa puolsi ankaraa vastuuta tapauksessa.

¹²² Ståhlberg ja Karhu tuovat esiin ratkaisukäytännön muutoksen tapauksen KKO 1968 II 55 myötä. Aiemmissä tapauksissa KKO 1952 II 94, KKO 1963 II 88 ja KKO 1967 II 54 korvausvelvollisuus näyttäisi perustuneen yhä tuottamukseen tai presumoituun tuottamukseen. Ståhlberg – Karhu 2013, s. 173.

katsottiin vesilaitoksen ja siihen liittyvän vesijohtoverkoston omistajana sekä veden jakelutoimen harjoittajana olevan vastuussa vahingosta, joka talonomistajalle oli aiheutunut siitä, että päävesijohto oli maan routimisen johdosta murtunut. Hemmo puolestaan näkee vesilaitoksen vastuun voivan perustua ankaraan vastuuseen tai ekskulpaatiovastuuseen¹²³ ja perustaa kantansa KKO 1967 II 54:ssä annettuun tuomiioon¹²⁴. Tapauksessa kaupunki veloitettiin korvaamaan vahinko, joka oli aiheutunut rikkoutuneesta putkesta vuotaneen veden tunkeutumisesta talon kellariin. Kaupungin velvollisuus oli huolehtia, ettei vesi päässyt vesilaitoksen johdoista valloilleen, eikä kaupunki ollut näyttänyt vesijohtoputken rikkoutumisen johtuneen edeltä käsin arvaamattomasta syystä.

Terveydenhoidossa aiheutuneisiin vahinkoihin on tietyissä tilanteissa sovellettu poikkeuksellisesti ankaraa vastuuta myös ilman lainsäädännöllistä tukea¹²⁵. Tapaus KKO 1995:53 liittyy rokotuskampanjaan, johon osallistumisen seurauksena lapsi sairastui vakavaan, mutta erittäin harvinaiseen oireyhtymään. Korkein oikeus totesi ratkaisussaan, ettei rokotuskampanjassa ollut kyse ainoastaan rokotettavien itsensä suojaamisesta tautia vastaan vaan terveysturvallisuuden pelkäämän polioepidemian torjumisesta joukkomittaisella rokottamisella. Koko väestöä oli voimakkaasti kehoitettu osallistumaan rokotusohjelmaan, ja kysymys oli siten myös rokotettaville asetetusta vastuusta muiden terveydestä. Korkeimman oikeuden mukaan jokaista rokotettavaa ja hänen riskitekijöitään ei ollut mahdollista tutkia massarokotuksen yhteydessä eikä rokotettavalla itsellään tai hänestä vastaavilla henkilöillä ollut mahdollisuutta osaltaan perusteellisesti harkita riskejä. Korkein oikeus katsoi, että näissä olosuhteissa rokotuksen toimeenpanijan tuli kantaa vastuu rokotuksen aiheuttamista yllättävistä vahingoista tuottamuksesta riippumatta.

¹²³ Ekskulpaatiovastuulla viitataan käännettyyn todistustaakkaan perustuvaan tuottamuvastuuseen, jossa sopimusvelallisen tulee osoittaa menelleensä kaikin puolin huolellisesti vastuun välttääkseen. Tapauksessa oli kuitenkin kyse korvusvelvollisuudesta sopimussuhteen ulkopuolella, minkä vuoksi ekskulpaatiovastuun soveltaminen olisi kyseenalaista.

¹²⁴ Hemmo 1996, s. 270 av. 124.

¹²⁵ Ståhlbergin ja Karhun mukaan tilanteissa on kyse muista kuin hoitovahinkotilanteesta syntyneistä vahingoista. Ståhlberg – Karhu 2013, s. 175.

3.4 Kokoavia näkökohtia ankaran vastuun soveltamisalasta

Ankaran vastuun taustalla vaikuttavia argumentteja tarkastellaan oikeuskäytännössä muodostuneen ankaran vastuun osalta perusteellisemmin tutkimuksen seuraavassa luvussa. Tässä tarkoituksena on muodostaa joitakin kokoavia ajatuksia siitä, mitä ankaran vastuun soveltamisalasta voidaan edellä tarkastellun perusteella esittää.

Lainsäädännössä asetettuja ankaran vastuun tapausryhmiä ja oikeuskäytännössä ankaaraan vastuuseen liitettyjä tapauksia yhdistää ennen kaikkea toiminnasta aiheutuva vaara muille yhteiskunnan jäsenille. Ankaaraan vastuuseen liitetty toiminta on yleensä erityisen vaarallista tai toiminnasta mahdollisesti seuraavat vahingot suuruudeltaan tai laajuudeltaan poikkeuksellisia. Esimerkiksi YdinVL:n mukainen ankara vastuu perustuu sinänsä hyödylliseen toimintaan liittyvään riskiin harvinaisesta vahingosta, joka kuitenkin toteutuessaan on erittäin haitallinen ja jonka vaikutukset ulottuvat laajalle. Toiminnan yleisvaarallisuus tai toimintaan liittyvä vaaramomentti on ollut ankaran vastuun asettamisen taustalla myös muun muassa räjäytystöitä koskevissa oikeustapauksissa KKO 1957 II 10 ja KKO 1963 II 93 sekä tapauksessa KKO 1969 II 42, jossa kyse oli varastossa säilytetyn tulenaran selluloidin aiheuttamasta räjähdyksestä.

Toiminnassa on usein kyse riskialttiista, joskin yhteiskunnan kannalta tarpeellisesta ja hyväksyttävästä toiminnasta, minkä vuoksi korvausvastuu on tältä osin haluttu asettaa suoraan toiminnanharjoittamisen pohjalta. Tärkeä ankaran vastuun tapauksia yhdistävä näkökohta on myös vahingonkärsijän vähäiset tai olemattomat mahdollisuudet vaikuttaa vahingon syntyyn ja suuruuteen. Tämä ilmenee muun muassa RaideVL:n esitöistä¹²⁶ sekä oikeustapauksista KKO 1993:114 ja KKO 1997:48, joissa korkein oikeus perusteli toiminnanharjoittajan ankaraa vastuuta vahingonkärsijöiden rajoitetuilla mahdollisuuksilla estää vahinkojen syntyminen ja suojautua vahingoilta.

Vahinkoa aiheuttaneen toiminnan elinkeinoluonnetta on painotettu ankaraa vastuuta tukevan perusteena niin lainsäädännössä kuin oikeuskäytännössä. Myös kuluttajan

¹²⁶ HE 234/1997.

suojaamista elinkeinonharjoittajaan nähden on korostettu esimerkiksi TuoteVL:ssa. Elinkeinotoiminta vastuun perusteena on vahvistettu myös muun muassa tapauksessa KKO 2000:72, jonka yhteydessä korkein oikeus on lausunut ankaraa vastuuta sovellet-tavan tyypillisesti sellaiseen elinkeinotoimintaan, jossa vaarannetaan toisten turvalli-suutta taloudellisen hyödyn saamiseksi. Tuotevastuu- ja tuoteturvallisuusnormeissa se-kä tapauksessa KKO 2000:72 vahinkojen henkilövahinkoluonne on lisäksi otettu huo-mioon vastuuta kiristävänä seikkana.

Edellä esitetyt ankaran vastuun soveltamisalaa koskevat havainnot ovat pitkälti yhtene-vät Ståhlbergin listaamien ankaran vastuun tilanteita yhdistävien tunnusmerkkien kans-sa. Ståhlberg on esittänyt ankaran vastuun tulevan kyseeseen, kun 1) vahinkotapahtuma on erittäin todennäköinen tai vahinkoseuraukset ovat erittäin suuret, 2) vahinko kohdis-tuu ihmisiin välittömästi ja niin, että vakavat henkilövahingot ovat mahdollisia sekä silloin, kun 3) vahinkoa aiheuttavalla toiminnalla tavoitellaan taloudellista hyötyä.¹²⁷

¹²⁷ Ståhlberg 1993, s. 142.

4. ARGUMENTTEJA JA PERIAATTEITA LAINSÄÄDÄNNÖN ULKOPUOLISEN ANKARAN VASTUUN TAUSTALLA

4.1 Ankaraa vastuuta puoltavia argumentteja

Ankaran vastuun taustalla vaikuttavien argumenttien selvittäminen auttaa hahmottamaan oikeuskäytännön perusteella kehittyneen ankaran vastuun alan muodostumista koskemaan juuri niitä tyyppitilanteita, joihin se korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä on liitetty. Hemmo on todennut kirjoitetun lain ulkopuolisen ankaran vastuun soveltamisalan määrittävän argumenttien muodostaman kokonaisharkinnan avulla. Merkityksellisiä näkökohtia ovat ensinnäkin *vahingon liittyminen vastuuvollisen elinkeinotoimintaan, taloudellisen edun tavoittelu, vahingonvaaran tyyppisyys kyseisessä toimintamuodossa sekä vahingonkärsijän ja vastuuvollisen mahdollisuudet estää vahinkoja sekä rajoittaa ja kanavoita niiden seurauksia*. Lisäksi merkittävä näkökohta on *harjoitettavan toiminnan samankaltaisuus sellaisten toimintamuotojen kanssa, jotka säädetyn lain perusteella ovat ankaran vastuun piirissä*.¹²⁸

Tapauksissa, joissa vastuun on katsottu syntyvän tuottamuksesta riippumatta, ei välttämättä ole esitettävissä selkeää normia, jonka rikkomiseen korvausvastuu voitaisiin perustaa. Tällöin tapauksissa korostuu toimintaan liittyvän vahingonvaaran ja vahinkoriskien arviointi. Hemmon tavoin myös Mononen hahmottelee keskeisimpiä argumentteja oikeuskäytännössä muodostuneen ankaran vastuun perustaksi. Monosen mukaan tuottamuksesta riippumaton vastuuta arvioidaan *elinkeinotoiminnan vahinkoalttiuden ja vaarallisuuden sekä vahinkoriskin hallittavuuden* kautta, minkä lisäksi huomiota kiinnitetään siihen, *millaiset mahdollisuudet vahingonkärsijällä on ollut välttyä vahingoilta, estää vahinkojen syntyminen sekä suojautua niiden varalta*. Tuottamuksesta riippumaton korvausvastuu on sitä perustellumpi, mitä suurempi vahinkoriski on ja mitä heikommat mahdollisuudet vahingonaiheuttajalla sekä vahingonkärsijällä on ollut hallita riskiä. Lisäksi Mononen toteaa vahingonaiheuttajan *taloudellisen voiton tavoittelun*,

¹²⁸ Hemmo 2005, s. 98.

vakuutusmahdollisuudet sekä mahdollisuudet pulverisoida korvausvastuuseen liittyvät kustannukset ankaraa vastuuta puoltaviksi argumenteiksi.¹²⁹

Tuottamuksesta riippumattoman vastuun perusteena on useissa korkeimman oikeuden ennakkotapauksissa mainittu *vahingon aiheutuminen elinkeinotoiminnasta*, jossa altistetaan toiset vahinkoriskille *taloudellisen hyödyn tavoittelemiseksi*. Esimerkiksi tapauksissa KKO 1997:48 ja KKO 2000:72 tuottamuksesta riippumatonta vastuuta perusteltiin sillä, että kyse oli taloudellista hyötyä tavoittelevasta elinkeinonharjoittajasta ja tämän toiminnallaan muille aiheuttamista vahingoista. Tapauksessa KKO 1988:35 räjäytystyön teettäjää koskeva ankara vastuu puolestaan hylättiin, koska sen ei katsottu kuuluvan tämän ammattitoimintaan.

Häyhä katsoo riskin kohdistamisessa olevan kyse tarkoituksenmukaisesta riskinjaosta sen mukaan, kummalle osapuolelle on rationaalisempaa asettaa riski vahingon tapahtumisesta. Optimaalista riskinkantajaa päätettäessä vertaillaan tavallisesti vahinkoa aiheuttavan toiminnan tuottamaa hyötyä ja vahingoista koituvaa haittaa. Etuvertailua ei kuitenkaan toteuteta yksilöllistä vahinkotilannetta ja sen osapuolia tarkastelemalla, vaan vahinkoa aiheuttaneen toiminnan hyödyllisyyttä mitataan yleisemmästä näkökulmasta ottaen huomioon myös toiminnan yhteiskunnalle tuoma kokonaishyöty¹³⁰. Myös toiminnasta aiheutuneet vahingot jäsenetään toiminnasta tyypillisesti aiheutuvina vahinkoina yksittäisen vahingonkärsijän yksilöllisten vahinkojen sijaan.¹³¹

Ankaran vastuun kohdistaminen vahingon aiheuttaneeseen elinkeinotoiminnan harjoittajaan perustuu ensinnäkin elinkeinonharjoittajan riskienhallinnan mahdollisuuteen sekä preventiivisin keinoin että vakuutusteitse ja toisaalta toimintamuodon aiheuttamien yhteiskunnallisten kustannusten kohdistamiseen elinkeinotoiminnan kulurakenteesseen. Hemmo huomauttaa, ettei yritystoimintaluonteen puuttumista kuitenkaan ole aihetta käyttää perusteena ankan vastuun torjumiselle, jos kyseessä on muuten

¹²⁹ Mononen 2005, s. 95–96.

¹³⁰ Ks. KKO 1995:53 polioepidemian torjumisesta massarokotuksiin. s. 50–51.

¹³¹ Häyhä 1999, s. 120.

systemaattisuutensa ja taloudellisten arvojen puolesta sellainen toiminta, jolle voidaan asettaa samantyyppisiä vaatimuksia kuin elinkeinonharjoittamiselle.¹³²

Osapuolten mahdollisuuksia vaikuttaa vahinkoriskeihin ja vahinkoseuraamusten kohdistumiseen voidaan pitää myös itsenäisenä ankaran vastuun argumenttina. Huomio tulee tällöin kiinnittää aiheutettujen riskien suuruuteen ja keinoihin, joiden avulla osapuolten on ollut mahdollista rajoittaa vahingonvaaraa. Vahingon aiheuttajalla on yleensä ollut vahingonkärsijää paremmat mahdollisuudet ehkäistä tai rajoittaa vahinkoa, mutta toisinaan myös vahingonkärsijän toiminnalla on merkitystä vastuun kohdistamisessa. Toisaalta argumentissa on kyse myös siitä, tulisiko toiminnasta ulkopuolisille aiheutuneet kustannukset kanavoida aiheuttajan vastattavaksi. Kysymys liittyy läheisesti elinkeinotoiminta-argumenttiin, mutta toiminnan taloudellisen luonteen sijasta huomio kohdistuu vahinkoriskin tyyppiin, sen vakuutettavuuteen, toiminta-alan taloudellisiin olosuhteisiin, vaadittavan ex post -riskienhallinnan tasoon sekä muihin näkökohtiin.¹³³

Taloudellisen edun tavoittelu -argumentti liittyy myös elinkeinotoiminnan harjoittamiseen, mutta erityistä painoarvoa näkökohta saa tapauksissa, joissa edun tavoittelu on spekulatiivisista ja huomattavan suureen hyötymiseen nopeasti tähtäävää. Myös turvallisuuden ja riskienhallinnan laiminlyönti eduntavoittelutarkoituksessa voidaan liittää toiminnanharjoittajan ankaraan vastuuseen, joskin vahingonvaaran edellyttämien tavanomaisten järjestelyiden laiminlyönti voi siirtää vahingon myös tuottamsvastuun piiriin.¹³⁴

Vahinkoriskin tyypillisuus saattaa puoltaa ankaran vastuun asettamisessa tilanteissa, joissa riski ei tee toiminnasta erityisvaarallista. Näkökohdan mukaan toimintamuotoon tyypillisesti liittyvät ydinriskit voidaan erottaa muista riskeistä, jolloin tuottamuksesta riippumaton vastuu saattaa kohdistua ainoastaan näihin toiminnalle tyypillisiin riskeihin. Korkeimman oikeuden käytännössä eräänä perusteena ankaran vastuun laajentamiselle on ollut myös tapauksen *samankaltaisuus säädetyin lain mukaisten ankaran*

¹³² Hemmo 2005, s. 99.

¹³³ Hemmo 2005, s. 100–101.

¹³⁴ Hemmo 2005, s. 99–100.

vastuun tilanteiden kanssa. Tietynlainen analoginen soveltaminen voi tulla kyseeseen, jos toiminta muistuttaa lain tarkoittamaa toimintamuotoa esimerkiksi loukatun intressin, aiheutumismekanismin tyyppin tai tapahtumaympäristön osalta. Joissain tapauksissa ankaran vastuun asettamisen kannalta voi olla merkitystä lisäksi vahingonkärsijän mahdollisuudella saada osakorvaus vahingoistaan erityisen korvausjärjestelmän perusteella¹³⁵ .¹³⁶

Edellä eriteltyjen argumenttien painoarvo ratkaisuharkinnassa käy hyvin ilmi tapauksen KKO 1997:48 perusteluista: ”*Turvetuotantoa ei voida sinänsä pitää vaarallisena toimintana. Turpeen nostamiseen on kuitenkin selvitetty liittyvän ilmeinen tulipalon vaara, joka ei aina ole vältettävissä tavanomaisella huolellisuudella. Tulipalon syttymisestä ja sen leviämisestä saattaa aiheutua huomattavia vahinkoja ulkopuolisille, joiden mahdollisuudet estää vahinkojen syntyminen ja suojautua vahingoilta ovat rajoitetut verrattuna toiminnan harjoittajan mahdollisuuksiin toimia vahinkoriskien ja -seurausten minimoimiseksi. Näin ollen on perusteltua, että turpeennoston harjoittaja, joka toiminnallaan tavoittelee taloudellista hyötyä, myös kantaa riskin siitä johtuneista väistämättömistä vahingoista tuottamuksesta riippumatta. Tätä kannanottoa puoltavat lisäksi yhtäläisyydet, jotka vallitsevat tämän tilanteen ja äsken mainituissa laeissa ankaran vastuun alaisiksi säädettyjen tilanteiden kesken.*”

Vaikka ankaraa vastuuta on puollettu edellä tarkastelluin argumentein, oikeuskäytännöstä hahmoteltavissa oleva argumentaatio on usein vahvasti sidoksissa tapauskohtaiseen tosiseikastoon. Argumenttien tarkastelussa on olennaista ottaa huomioon oikeuskäytännössä esiintyvä halu painottaa tuottamusvastuun pääsääntöisyyttä. Korkein oikeus on tyyppillisesti antanut tähän viittaavia lausumia käsitellessään tapauksia, joissa säädetyn lain ulkopuolinen ankara vastuu on ollut esillä. Esimerkiksi tapausten KKO 1993:114, KKO 1998:88 ja KKO 2000:72 yhteydessä korkein oikeus on todennut, että tuottamuksesta riippumaton vastuu tulee kirjoitetun lain ulkopuolella kysymykseen vain rajoitetusti. Jotta ankaraa vastuuta puoltavista argumenteista voitaisiin tehdä

¹³⁵ Ks. esimerkiksi KKO 1998:88, jossa ankaran vastuun hylkävää päätöstä perusteltiin sillä, että työntekijät oli vakuutettu työtapaturmien ja ammattitautien varalta ja pääosa vahingoista tuli sitä kautta korvatuksi.

¹³⁶ Hemmo 2005, s. 100.

vastuuperusteen yleisiä soveltamisedellytyksiä koskevia yleistettävissä olevia päätelmiä, korkeimman oikeuden tulisi ottaa nykyistä aktiivisempi rooli ankaran vastuun kehittämisesä¹³⁷.

4.2 Vahingonkorvausoikeudelliset periaatteet ja ankara vastuu

4.2.1 Oikeusperiaatteiden asemasta

Oikeusperiaatteita pidetään oikeudellisen ajattelun vakiintuneena osana. Oikeusperiaatteista on keskusteltu ainakin oikeusnormeina, oikeuslähteinä ja oikeuslähteiden tulkintaohjeina. Oikeusperiaatteiden tehtäviä ja funktioita on eritelty oikeuskirjallisuudessa eri tavoin, mutta oikeusperiaatteiden ratkaisuharkintaan liittyvästä argumentatiivisesta tehtävästä näyttäisi vallitsevan varsin yksimielinen käsitys.¹³⁸ Norros kuvaa oikeusperiaatteita sellaisiksi sisällöltään väljiksi ja harkinnanvaraisiksi punnintanormeiksi, jotka ohjaavat yksittäisessä harkintatilanteessa ratkaisua johonkin suuntaan, mutta eivät suoraan määrää sen sisältöä¹³⁹. Tolonen määrittelee oikeusperiaatteen samankaltaisesti väljäksi normiksi, joka jättää soveltajalleen nimenomaista harkintavaltaa ja johon liittyy arvostuksia ja arvoja¹⁴⁰. Mielityisen oikeusperiaatteen määritelmä sisällöltään suhteellisen yleisestä ja avoimen arvosidonnaisesta oikeusnormista sisältää puolestaan ajatuksen oikeusperiaatteen moraaliarvoja tai poliittisia tavoitteita vastaavasta tai toteuttavasta luonteesta¹⁴¹.

Oikeusperiaatteet vaikuttavat useimmiten välillisesti tapaan, jolla sovellettavat oikeussäännöt valitaan ja täsmennetään. Oikeusperiaatteilla on näin merkitys normisysteemin osana, vaikkei periaatteita suoraan sovellettaisikaan yksittäisiin oikeustapauksiin. Niin sanotusti kiperissä tilanteissa tapaus voidaan poikkeuksellisesti ratkaista suoraan

¹³⁷ Ks. tarkemmin tutkielman luku 5.1.4.

¹³⁸ Mielityinen 2006, s. 61–63. Ks. tarkemmin oikeusperiaatteen käsitteestä ja voimassaolosta mainitun teoksen luku 3, jossa eritellään myös oikeuskirjallisuudessa esiintyviä eri näkemyksiä aiheeseen liittyen.

¹³⁹ Norros 2012, s. 32.

¹⁴⁰ Tolonen 2003, s. 39.

¹⁴¹ Mielityinen 2006, s. 104.

oikeusperiaatteen nojalla. Oikeusperiaatteet ovat osa sitä normistoa, jonka oikeuskulttuuri on sisäistänyt ja joka elää oikeusjärjestystä kannattavassa arvoperustassa, ja hyväksyttävyyys voidaankin nähdä oikeusperiaatteiden voimassaolon keskeisimpänä perusteena.¹⁴² Oikeusperiaatteiden voimassaolo perustuu niiden arvon, merkityksen ja painon ulottuvuudelle, mutta oikeusperiaatteilla tulee aina olla myös institutionaalinen tuki. Institutionaalisen tuen muodossa ne voivat nojautua lakiin, lain esitöihin tai oikeuskäytäntöön. Oikeustiedettä voidaan kuitenkin pitää periaatteiden muodostumisen kannalta ratkaisevana niiden voimakkaasti systemaattisen luonteen vuoksi. Oikeustiede ei suoranaisesti luo periaatteita vaan yleistää niitä luovalla tavalla.¹⁴³

Suomalaiset tuomioistuimet viittaavat perusteluissaan hyvin niukasti lainoppineiden kannanottoihin, eikä lainoppineen periaatemuotoilun vakuuttavuutta ja merkitystä vahvisteta tai kiistetä selväsanaisesti ennakkopäätösten perusteluissa. Lainoppineen periaatemuotoilun oikeuskäytännössä kohtaamaa arviointia voidaan selvittää vertaamalla periaatemuotoilua ratkaisujen lopputuloksiin sekä perusteluiden sisältöön. Ennakkopäätökset tarjoavat näin epäsuorasti uutta aineistoa lainopilliseen keskusteluun. Tuomareiden kannanottojen hienovaraisuus on kuitenkin myös edellytyksenä lainopillisen keskustelun jatkumiselle ja edistää näin välillisesti oikeudenalaa koskevan argumentoinnin ja käsitysten kehittymistä.¹⁴⁴

4.2.2 Vahingonkorvausoikeudellisten periaatteiden painoarvo ratkaisuharkinnassa

Karhun mukaan varallisuus oikeudessa ei ole eikä sinne voi muodostua juridisesti tyhjiä alueita. Näin ollen esimerkiksi vahingonkorvausoikeudellisia oikeussuhteita arvioidaan lainsäädännön puuttuessa yleisten periaatteiden varassa.¹⁴⁵ Mielityinen muodostaa teoksessaan *Vahingonkorvausoikeuden periaatteet* neljä vahingonkorvausoikeudellista oikeusperiaatetta. *Liiallisen riskin kantamisperiaatteen* mukaan toisen perusoikeuksia liikaa vaarantaneen henkilön on korvattava tälle liiallisen riskin toteutuessa aiheutunut vahinko. *Vakavien vahinkojen korvaamisen periaate* puolestaan antaa vakavan

¹⁴² Aarnio 1989, s. 99.

¹⁴³ Tolonen 2003, s. 132, 134–135.

¹⁴⁴ Mielityinen 2006, s. 117–118.

¹⁴⁵ Karhu 2009, s. 2.

henkilövahingon kärsineelle oikeuden korvaukseen vahingostaan. Riskialttiiden toimintojen haitat tulee *reilun haittajaon periaatteen* mukaan kohdistaa toiminnasta hyötöyvien kannettavaksi hyödyn mukaisessa suhteessa, ja *seurausvastuun periaatteen* mukaan vahingonkorvausoikeuden pitää ilmaista ihmisen vastaavan aiheuttamastaan vahingosta lähtökohtaisesti sitä vahvemmin, mitä paremmin hän kykeni ennakoimaan ja ehkäisemään vahingon.¹⁴⁶

Kyseiset periaatteet yhdistyvät edellä käsitettyjen argumenttien muodostamiin perustisiin ankaran vastuun alaa muodostettaessa. Ankaruus vastuu on korkeimman oikeuden ratkaisukäytännöstä ilmenevien perusteluiden¹⁴⁷ mukaan tavallisesti liitetty toimintaan, joka on sinänsä vaarallista tai sisältää vaaratekijän, joka ei yleisen elämäkokemuksen mukaan ole täysin hallittavissa ja saa tietyissä olosuhteissa aikaan vahinkoa. Tuottamuksesta riippumattoman vastuun tyypillisenä soveltamisalueena on pidetty pääasiassa elinkeinotoimintaa, jossa vaarannetaan toisten turvallisuutta taloudellisen hyödyn saamiseksi. Toiminnan vaarallisuuteen, sen hallitsemattomiin vaaratekijöihin tai toiminnan elinkeinoluonteeseen vetoaminen vastuuharkinnassa perustuu laajalti reilun haittajaon periaatteelle. Periaatteen mukaisesti vastuu tulee kohdistaa tahoon, joka on hyötynyt riskin aiheuttamisesta ja jolla on mahdollisuus hajauttaa vahinkokustannukset toiminnasta hyötöyvien kesken.¹⁴⁸

Reilun haittajaon periaate puoltaa vahingosta aiheutuneiden kustannusten kohdistamista siten, että toiminnasta hyötöyneet osallistuvat kustannusten kattamiseen¹⁴⁹. Näin ollen esimerkiksi niin sanotun poliorokotepäätöksen KKO 1995:53¹⁵⁰ taustalla vaikuttaa selvästi reilun haittajaon periaatteen mukainen ajattelutapa. Rokotusohjelmasta saatavat hyötöt ja haitat jakautuivat hyvin epäyhdenvertaisesti. Polioepidemian välttämisen

¹⁴⁶ Mielityinen 2006, II osa.

¹⁴⁷ KKO 2000:72.

¹⁴⁸ Mielityinen 2006, s. 386.

¹⁴⁹ Jo 1898 vuoden lakia rautatienkäytöstä johtuvan vahingon vastuusta säädettäessä, lainvalmistelukunta perusteli rautatienhaltijan vastuuta vaarallisuuden ohella sillä, että ”rautatienhaltija saa korjata rautatien antaman taloudellisen voiton ja että hänen niinmuodoin myöskin, jo tuomarin ojennusnuorisalausutun periaatteen mukaan että ’hyödyn saaja kärsiköön vaaran’, on syystä kohtuuden vaatimusten mukaisesti kannettava myöskin rautatienkäytön vahingolliset seuraukset”. Lainvalmistelukunnan ehdotus laiksi rautatienkäytöstä johtuvan vahingon vastuusta ynnä perustelmat 1896, s. 15.

¹⁵⁰ Ks. s. 41.

massarokotuksin hyödytti kaikkia Suomessa rokotusohjelman aikana asuneita; väestöön kohdistunut polion riski alentui, moni vältti sairastumisen ja epidemian välttäminen säästi yhteiskunnan varoja. Siinä missä valtaosa kansalaisista sai hyödyt hyvin vähäistä haittaa vastaan, yksi rokotteen saajista kärsi sen johdosta erittäin vakavan henkilövahingon. Reilun haittajaon periaatteen näkökulmasta on perusteltua, että valtion korvausvastuun myötä vahingon taloudelliset kustannukset jakautuivat laajasti yhteiskuntaan. Aiheutuneen henkilövahingon haitat oli mahdollista jakaa näin laajalti niiden kannettavaksi, jotka massarokotuksesta olivat hyötyneet.¹⁵¹

Oikeuskäytännössä on annettu painoarvoa myös vahingonkärsijän toiminnanharjoittajaan nähden heikommille mahdollisuuksille hallita riskiä ja suojautua vahingolta¹⁵² sekä mahdollisesti syntyneille henkilövahingoille¹⁵³. Vakavien vahinkojen korvaamisen periaate puoltaa vahvasti vahinkojen henkilövahinkolaadun ottamista huomioon ankaraa vastuuta tukevana perusteena. Reilun haittajaon periaatteen mukaan on puolestaan perusteltua antaa merkitystä vahingonkärsijän mahdollisuuksille hallita riskiä ja sille, onko tämä laiminlyönyt käytettävissään olevia keinoja vahinkoriskin pienentämiseksi. Laiminlyönti saattaa periaatteen näkökulmasta johtaa siihen, että myös vahingonkärsijän voidaan katsoa hyötyneen riskistä, jolloin vastuun suuntautuminen yksin toiminnanharjoittajaan ei ole kiistatonta.¹⁵⁴

Seurausvastuun periaatteen voidaan lähtökohtaisesti nähdä tukevan ankaran vastuun asettamista useimmissa tapauksissa, sillä ankaraa vastuuta koskevien ratkaisujen

¹⁵¹ Mielityinen 2006, s. 412. Ks. myös Hemmo 1996, s. 314 av. 268 sekä Häyhä 1999, s. 120. Hemmo ja Häyhä painottavat massarokotuksesta saatuja hyötyjä yksilön saaman hyödyn sijaan yhteiskunnan näkökulmasta.

¹⁵² Ks. esimerkiksi KKO 1993:114: ”Sellaisissa tilanteissa, joissa henkilö ottaa vahingoittumisen riskin tiettyyn toimintaan ryhtyessään, hänellä normaalisti on kuitenkin mahdollisuus välttää riski olemalla ryhtymättä tuohon toimintaan tai ryhtymällä varotoimiin riskin minimoimiseksi. Esillä olevassa tapauksessa näin ei ole ollut asianlaita. -- Tästä syystä valtion tuottamuksesta riippumaton vahingonkorvausvastuu esillä olevassa tapauksessa on perusteltu.” sekä KKO 2000:72: ”Yhtiöllä on ollut lisäksi mahdollisuus valvoa, että uuni toimii asianmukaisesti eikä räjähdysvaaraa synny. Sen sijaan yhtiön työntekijät eivät ole voineet varautua sattuneeseen yllättävään räjähdykseen suojautumalla siitä aiheutuvilta vahingoilta.”

¹⁵³ Vahingonkärsijälle aiheutunut henkilövahinko on otettu huomioon ankaraa vastuuta tukevana perusteena ratkaisussa KKO 2000:72. Ks. myös av. 109.

¹⁵⁴ Mielityinen 2006, s. 386, 388.

perusteluissa viitataan yleisesti vahingon jonkinasteiseen ennakoitavuuteen¹⁵⁵ ja välttävyyteen. Toiminnan *ex ante* -näkökulmasta arvioitu vaarallisuus tai vaaratekijät ovat vastuuharkinnan keskeinen kriteeri, minkä lisäksi harkinnassa annetaan painoarvoa osapuolten riskinhallintamahdollisuuksien vertailulle.¹⁵⁶ Esimerkiksi ratkaisun KKO 1997:48 perusteluiden mukaan turpeen nostamiseen liittyy ennakoitavissa oleva tulipalon riski. Vahingonvaara on ilmeinen, eikä se ole aina vältettävissä tavanomaisella huolellisuudella. Ratkaisuharkinnassa otettiin huomioon myös osapuolten mahdollisuudet hallita riskiä ja minimoida vahinkoseurauksia.¹⁵⁷

Liiallisen riskin kantamisperiaate ei puoltane korvausvastuun asettamista ankaran vastuun alaan kuuluvissa tilanteissa. Periaatteen puoltamat korvausvaatimukset voidaan todennäköisesti perustella kattavasti tuottamusvastuuseen vetoamalla, jolloin ankaran vastuun avulla perusteltavat korvausvelvoitteet eivät käytännössä juurikaan liity tilanteisiin, joissa vahinkoon johtanut toiminta olisi periaatteen näkökulmasta liian riskialtista.¹⁵⁸

4.2.3 Asbestitapaukset KKO 1998:87 ja KKO 1998:88

Korkeimman oikeuden ratkaisuista on hahmoteltavissa myös periaate, jonka mukaan erityisvaarallisuutta arvioidaan toiminnan harjoittamishetkellä vallinneen tietotason perusteella. Tapausten KKO 1998:87 ja KKO 1998:88 perusteluissa todetaan, ettei asbestia käyttäneelle työnantajalle tiedon sittemmin lisääntyttä voida jälkikäteen asettaa tuottamuksesta riippumatonta vastuuta asbestin aiheuttamista vahingoista. Seurausvastuun periaate puoltaa lievästi korkeimman oikeuden ratkaisujen mukaista lopputulosta, sillä aiempi tietämys asbestin vaarallisuudesta on ollut vajavaista, mikä viittaa varsin selvästi vahinkojen ennakoimattomuuteen¹⁵⁹. Arviointitapa on kuitenkin

¹⁵⁵ Myös yleisen viittauksen toiminnan vaarallisuudesta on tässä yhteydessä katsottu ilmaisevan samalla vahingon jonkinasteista ennakoitavuutta. Mielityinen 2006, s. 394. Viittauksia toiminnan vaarallisuuteen on esimerkiksi ankaraa vastuuta koskevilla ratkaisuilla KKO 1963 II 93 ja KKO 1982 II 70.

¹⁵⁶ Mielityinen 2006, s. 388.

¹⁵⁷ Ks. s. 47.

¹⁵⁸ Mielityinen 2006, s. 388.

¹⁵⁹ Mielityinen 2006, s. 397.

ongelmallinen reilun haittajaon periaatteen näkökulmasta sekä arvioitaessa ankaran vastuun soveltamisalan johdonmukaisuutta. Vaikka korkeimman oikeuden ratkaisuissa on usein viitattu myös ankaran vastuun osalta vahingon jonkinasteiseen ennakoitavuuteen, ei ennakoitavuutta voida pitää ankaran vastuun ehdottomana rajoituskriteerinä. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 1995:53 valtion tuli massarokotuksen toimeenpanijana kantaa vastuu rokotuksen aiheuttamista yllättävistä vahingoista, joita enempää rokotuksen toimeenpanijat kuin rokotettavat itse eivät pystyneet ennakoimaan¹⁶⁰. Rokotuspäätöksen tavoin asbestitapauksissa olisi ollut mahdollista painottaa toiminnasta saatua hyötyä ja siitä aiheutuneita haittoja vastuun kohdistamisessa.

Ennakoitavuutta painottava arviointitapa mahdollistaa puutteellisen riskitiedon hyödyntämisen liiketoiminnassa siten, että vahingot jäävät lopulta kokonaan tai osittain vahingonkärsijöiden kannettavaksi. Mielityisen mukaan arviointitapa tukee kuitenkin ratkaisujen juridista ennakoitavuutta, kun yritysten on mahdollista tiedostaa toimintaan liittyvät vastuuriskit etukäteen. Mielityisen näkemyksen mukaan jälkikäteen parantuneeseen riskitietoon perustuvan vastuuharkinnan salliva ennakkopäätös olisi ongelmallinen myös demokratian ja vallanjakoperiaatteiden näkökulmasta. Tällaisten vaikutukseltaan laajojen korvausjärjestelyjen pääsisällön määrittäminen kuuluu hänen mukaansa *ehkä* tuomioistuinta luontevammin lainsäätäjälle.¹⁶¹

Niin sanotuissa asbestitapauksissa KKO 1998:87 ja KKO 1998:88 korkein oikeus korosti tuottamuksesta riippumattoman vastuun rajallisuutta. Tapausten arvioinnissa korkein oikeus ei ottanut huomioon tuottamuksesta riippumattoman vastuun muita soveltamisalueita, vaan tyytyi toteamaan, että oikeuskäytännössä ankara vastuu on yleensä liittynyt tilanteisiin, joissa on luotu ilmeinen vaara käyttämällä tai varastoimalla suuria energiamääriä tai vaarallisia aineita. Monosen mukaan korkeimman oikeuden työnantajan ja olemassa olevan tietämyksen tarkasteluun keskittyvä arviointi osoitti pikemminkin tuottamusarvioinnin piirteitä¹⁶².

¹⁶⁰ Ks. s. 41, 50–51.

¹⁶¹ Mielityinen 2006, s. 387–388.

¹⁶² Mononen 2005, s. 96.

Tapausten perusteluissa korkein oikeus totesi myös, että riskin säilyttäminen työnantajalle, jota useimmiten voidaan pitää työsuhteessa vahvempana osapuolena, voisi tuntua luontevalta. Korkeimman oikeuden mukaan tällaisen yleisen periaatteen omaksuminen ilman kirjoitetun lain tukea saattaisi kuitenkin johtaa työnantajan kannalta arvaamattomiin ja kohtuuttomiinkin seurauksiin. Työntekijän osalta kohtuuttomuutta on omiaan vähentämään se, että työntekijät on vakuutettu työtapaturmien ja ammattitautien varalta ja pääosa vahingoista tulee sitä kautta korvatuksi¹⁶³.

Korkein oikeus on kuitenkin aiemmassa ratkaisukäytännössään soveltanut argumenttia, jonka mukaan toiminnanharjoittajan saadessa riskinotostaan taloudellisen hyödyn, tulee tämän lähtökohtaisesti kantaa vastuu myös toiminnasta aiheutuvista vahingoista¹⁶⁴. Kyseiselle argumentille olisi ollut mahdollista antaa painoarvoa kyseisissä tapauksissa, mitä myös hovioikeus jälkimmäisen tapauksen tuomiossaan korosti. Mononen esittää mahdolliseksi syyksi tapausten arvioinnin poikkeavuuteen asbestin aseman yhteiskuntapoliittisesti ongelmallisena tuotteena. Asbestin vaarallisuus on ilmennyt vähitellen, ja viranomaisten kantaessa vastuun vaaroista tiedottamisesta yritysten on tullut lähinnä sopeuttaa toimintansa kulloinkin vallalla olevan käsityksen viranomaismääräysten mukaiseksi.¹⁶⁵ Ankaraa vastuuta koskevan argumentoinnin vaihteleva johdonmukaisuus korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä heikentää osaltaan vastuuperusteen soveltamisalan selkeää muodostumista.

¹⁶³ Vakavien vahinkojen korvaamisen periaate puoltaisi tapauksissa ankaraa vastuuta, sillä työntekijöille oli aiheutunut vakava henkilövahinko. Muista korvausjärjestelmistä saatujen korvausten ei tulisi vaikuttaa vastuun määräytymiseen. Mielityinen 2006, s. 397.

¹⁶⁴ Ks. esimerkiksi KKO 1997:48, jossa elinkeinotoiminta ja taloudellisen hyödyn tavoittelu ovat olleet argumentteina ankaran vastuun puolesta.

¹⁶⁵ Mononen 2005, s. 97.

5. LOPUKSI

5.1 Näkökohtia ankanan vastuun kehittämiseen liittyen

5.1.1 Ankanan vastuun soveltamisalan laajenemisesta

Ankanan vastuun säännöksiä sisältävien lakien määrä on lisääntynyt jatkuvasti, minkä lisäksi korvausvastuu syntyy kirjoitetun lain ulkopuolella useassa tilanteessa tuottamuksesta riippumatta. Oikeuskirjallisuudessa on yleisesti nähty kehityksen johtavan tuottamusvastuun alan supistumiseen ja toisaalta ankanan vastuun alan laajenemiseen¹⁶⁶. Riskit ja niiden poikkeavuus muuttuvat ajan myötä, minkä johdosta myös ankanan vastuun synty ja kehitys ovat sidoksissa yhteiskunnan kehitykseen. Tästä huolimatta vahinkoriskeihin, joihin kerran on alettu soveltaa ankaraa vastuuta, sovelletaan sitä usein myös jatkossa, vaikka toimintaa ei sinänsä voitaisi enää pitää ankanan vastuun piiriin kuuluvana. Ståhlbergin ja Karhun mukaan vahingonkorvauksen kehitykselle näyttäisikin olevan tyypillistä vastuunalan yksisuuntainen laajeneminen, jossa kerran muodostunutta soveltamisalaa ei liiemmin jatkossa supisteta.¹⁶⁷

Toiminnan vaarallisuus on menettänyt merkitystään perusteena ankanan vastuun alan laajentamiselle, ja ankanan vastuun argumentaatioissa on sittemmin alettu painottaa vahingonkärsijän oikeussuojan merkitystä¹⁶⁸. Vuonna 1996 Hemmo kirjoitti ankanan vastuun nousseen jo eräänlaiseksi normaaliratkaisuksi uusimpien vahingonkorvausoikeudellisten lakien kohdalla etenkin silloin, kun vahingonkärsijä on kuluttaja-asemassa tai hänen suojantarpeensa on muutoin elinkeinonharjoittajana toimivaa vahingonaiheuttajaa suurempi¹⁶⁹. Tuottamusvastuusta vahingonkorvausoikeuden pääsääntöisenä korvausperusteena voidaan Hemmon mukaan puhua enää melkoisin varauksin. Ankanan vastuun nousua tuottamusvastuun rinnalle ilmentää esimerkiksi

¹⁶⁶ Hoppu 1998, s. 1050–1051.

¹⁶⁷ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 20, 142.

¹⁶⁸ Esimerkiksi PVL:n esitöissä painotetaan vahvasti potilaan oikeuksia. Ks. HE 54/1986.

¹⁶⁹ Kehitystä ilmentää muun muassa PVL, TuoteVL, YdinVL sekä YmpVL. Ks. Hemmo 1996, s. 274.

TuoteVL:n sääntely, joka perustuu ankaraan vastuuseen vahingonkärsijän korvauksensaantimahdollisuuksien parantamiseksi ilman vetoamista erityisiin vaarallisuusperusteisiin^{170 171}.

Oikeuskäytännön kautta ankara vastuu voi laajentua koskemaan myös tuottamusvastuun reuna-alueita, joissa tilanteita koskevalle huolellisuudelle asetetut vaatimukset ovat korostuneet. Tällöin vastuusta vapautumiseen ei enää riitä menettelyn huolellisuuden osoittaminen, vaan tämä edellyttää samankaltaisten vapautusperusteiden olemassaoloa, kuin jos kyseessä olisi ankara vastuu. Käytännössä kyseistä vastuun ankaroitumista on havaittavissa esimerkiksi kiinteistön liukkauden torjunnassa, jossa vastuusta voidaan vapautua lähinnä tilanteissa, joissa vahingon syynä on ollut vahingonkärsijän oma toiminta.¹⁷²

5.1.2 Ankanan vastuun oikeuspoliittisista tavoitteista

Ankanan vastuun asettamisen taustalla vaikuttavat oikeuspoliittiset tavoitteet ovat usein yhteneviä koko vahingonkorvausoikeuden nykyisten tavoitteiden kanssa. Oikeuspoliittisina tavoitteina voidaan nähdä vahinkojen ehkäiseminen, korvaaminen ja oikeudenmukainen jakaminen sekä oikeustekniset ja prosessitaloudelliset edut. Vahingonkorvaussäännösten preventiivisen ja reparaatiivisen vaikutuksen välisestä suhteesta ja siitä johtuvasta monitasoisesta ongelmasta on keskusteltu oikeuskirjallisuudessa runsaasti.¹⁷³ Vahingonkorvausnormistoon liittyy tietty sisäinen jännite, mikä seuraa preventio- ja reparaatiovaikutuksen välisestä suhteesta. Mitä tehokkaammin ja laajemmin reparaatiotavoitetta toteutetaan, sitä pidemmälle ulottuu myös korvausvastuun preventiovaikutus. Hyvin laajaksi muodostuva korvausvastuu voi kuitenkin johtaa äärimmillään siihen, ettei kyseistä toimintaa pystytä harjoittamaan lainkaan. Toisaalta aktiivisia tahoja suosiva näkökulma, jossa kiinnitetään huomiota siihen, etteivät vahingonkorvausnormit johda korvausvastuun liialliseen laajentumiseen saattaa rajoittaa liikaa korvausvastuun

¹⁷⁰ Ks. HE 119/1989, s. 17.

¹⁷¹ Hemmo 1996, s. 272–275.

¹⁷² Virtanen 2011, s. 163.

¹⁷³ Lebedeff 1989, s. 249.

oikeudenmukaisuustavoitetta.¹⁷⁴ Tasapaino keinojen välillä määräytyy usein automaattisesti teknisen, taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen sekä lainsäätäjän passiivisen roolin yhteisvaikutuksen tuloksena¹⁷⁵.

Vakuutusoikeudesta lähtöisin olevat riskinjakoajatukset on omaksuttu osaksi vahingonkorvausoikeutta, ja myös ankara vastuu nojautuu lähtökohtaisesti sosiaalisesti oikeudenmukaisen riskinjaon periaatteelle. Ankara vastuu on ymmärretty intressivertailuun perustuvaksi kompromissiratkaisuksi, jossa on otettu huomioon vahingonkäräjän taloudellisen aseman turvaaminen sekä riittävän toimintavapauden takaaminen yritystoiminnalle. Suurin ankaran vastuun avulla saavutettu etu on kuitenkin luonteeltaan oikeustekninen ja prosessitaloudellinen, sillä tuottamuksen osoittamiseen liittyvät hankaluudet voidaan useimmiten sivuuttaa, kun toiminta kuuluu tuottamuksesta riippumattoman vastuun piiriin.¹⁷⁶

5.1.3 Ankanan vastuun yleissäännöksestä

Vaikka oikeuskäytännöstä ei voitaisi osoittaa selviä epäkohtia, ei vallitsevaa oikeustilaa voida pitää toivottavana¹⁷⁷. Ankaraa vastuuta on pidetty ongelmallisena soveltamisalansa suhteen jo vuosikymmeniä, mikä käy ilmi niin oikeustieteellisestä tutkimuksesta¹⁷⁸ kuin lainsäädännön esitöistä. Lukuisista esityksistä ja pyrkimyksistä huolimatta ongelmaan ei ole saatu ratkaisua lainsäätäjän toimesta, ja oikeustieteellisessä tutkimuksessa vallitsee yhtä lailla tyytymättömyys ankaraa vastuuta koskevan tutkimuksen tuloksiin.¹⁷⁹

Mahdollisten epäselvyyksien poistamiseksi ja niiden syntymisen estämiseksi oikeuskirjallisuudessa on esitetty eräänä ratkaisuna lainsäädäntötoimia puhtaasti

¹⁷⁴ Karhu 2009, s. 7.

¹⁷⁵ Lebedeff 1989, s. 249.

¹⁷⁶ Lebedeff 1989, s. 249.

¹⁷⁷ Ks. Lebedeff 1989, s. 248.

¹⁷⁸ Ks. esimerkiksi Lebedeff 1989, s. 248, Ståhlberg 1993, s.141, Hemmo 2005, s. 98.

¹⁷⁹ Kolehmainen 2006, s. 343.

oikeuskäytäntöön nojautuvan ankaran vastuun alueella. Lebedeffin mukaan korvausvastuukysymykset voitaisiin selvittää yksityiskohtaisemmin ja laajemmin lainsäädäntötoimien yhteydessä, kuin mitä se olisi mahdollista tuomioistuimissa. Lebedeff korostaa näkemystä, jonka mukaan lainsäätäjällä on tarpeettomasti lykännyt muun muassa räjäytystöiden yhteydessä aiheutuvien vahinkojen korvausperusteiden lakisääteistä vahvistamista. Hänen mukaansa myös vaarallisten aineiden käsittelyn ja varastoinnin yhteydessä aiheutuvien vahinkojen korvausvastuun edellytykset tulisi sisällyttää lainsäädäntöön. Lebedeffin mielestä oikea keino oikeustilan selventämiseksi olisi ankaran vastuun yleissäännöksen sijaan laatia tarvittavia erityissäännöksiä tai -säädöksiä ankaran vastuun ja korostuneen huolellisuusvelvollisuuden alueelle.¹⁸⁰

Myöskään Riskalan mukaan ei ole perusteltua edellyttää, että korkein oikeus lähinnä prejudikaattituomioistuimena yksin luonnostelisi yksittäistapauksellisten tosiseikkojen perusteella yleistä ankaran vastuun tunnusmerkistöä. Hän puoltaa yleissäännöksen sisällyttämistä vahingonkorvauslakiin ja perustelee kantaansa korkeimman oikeuden hallittomuudella kehittää oikeuskäytännön kautta ankaran vastuun soveltamisalaa ilman kirjoitetun lain tukea. Riskala toteaa, että korkein oikeus tuntuu edellyttävän säännöksen olemassaoloa.¹⁸¹ Yleissäännöksen kannattajat ovat perustelleet kantaansa muun muassa sillä, että he katsovat Suomen vahingonkorvausoikeuden historiallisen kehityksen antavan jo riittävästi perusteita yleisen tuottamuksesta riippumatonta vastuuta koskevan normin kiteyttämiseksi. Näkökanta saa tukea etenkin vaarallisten toimintojen laajenemisesta koskemaan yhä useampia tilanteita yhä useammalla alalla, minkä seurauksena lainsäätäjällä ei voida odottaa kykenevän säätämään tuottamuksesta riippumattomaan vastuuseen perustuvia erityislakeja yhteiskunnassa tapahtuvan teknisen ja taloudellisen kehityksen edellyttämällä nopeudella.¹⁸²

Ankaran vastuun yleissäännöksen sisällyttämistä lainsäädäntöön on esitetty useassa yhteydessä. Voimassa olevaa vahingonkorvauslakia valmisteltaessa laintarkastuskunta katsoi oikeuskäytännön kehittyneen niin kiinteäksi, että ankaraa vastuuta sääntelevä

¹⁸⁰ Lebedeff 1989, s. 248, 254.

¹⁸¹ Riskala 2002, s. 10, 89.

¹⁸² Takki 1985, s. 129.

normi voitaisiin sisällyttää lakiin¹⁸³. Hallituksen esityksessä tuottamuksesta riippumattoman vastuun sääntely oli kuitenkin rajattu lakiehdotuksen ulkopuolelle¹⁸⁴. Yleissäännöksen tarve tuotiin esiin myös VKL:n uudistamisen yhteydessä vuonna 1988. Oikeusministeriön asettama työryhmä esitti ankaran vastuun ja tuottamusvastuun välisen vastuun selkiyttämistä siten, että VKL:n säännöksiin olisi määriteltävä, milloin vastuu on ankaraa ja milloin tuottamusperusteista. Asiantuntijaryhmän kannanotto oli kuitenkin periaatteellinen, eikä siihen liittynyt sisällöllistä ehdotusta säännöksen muodostamiseksi¹⁸⁵.

Laintarkastuslautakunnan lausumasta poiketen oikeustieteessä ja oikeuskirjallisuudessa esiintyneissä näkemyksissä ankaran vastuun käytännön tilanteita on melko yhtenäisesti pidetty siten erilaisina, ettei yhtenäistä ankaran vastuun säännöstä ole mahdollista muodostaa. Ankaraa vastuuta koskevan yleissäännöksen tarvetta on arvioitava lainsäädännöllisen tarpeen ohella säännöksen todellisen käyttökelpoisuuden kannalta.¹⁸⁶ Jotta säännöksellä olisi merkitystä käytännön ratkaisuharkinnassa, yleissäännös tulisi pystyä muotoilemaan riittävän selkeäksi¹⁸⁷. Ankaraan vastuuseen perustuva yleissäännös tulisi pystyä laatimaan sisällöltään niin täsmälliseksi, että sitä soveltaen voitaisiin ratkaista yksittäisiä korvausriitoja. Toisaalta säännös ei kuitenkaan voi olla liian yksityiskohtainen, jotta se säilyttää yleissäännöksen luonteen.¹⁸⁸ Sisällöltään epäselvän ja väljän yleissäännöksen säätäminen ainoastaan lisääisi ankaran vastuun

¹⁸³ Laintarkastuskunta hahmotteli säännöstä seuraavan muotoiseksi: ”[S]e, jonka elinkeinotoiminnasta siinä käytettävien raaka- tai tarveaineiden, työmenetelmien, työvälineiden, valmistettavien tuotteiden taikka toiminnan laadun vuoksi muutoin aiheutuu erityistä vaaraa, on velvollinen korvaamaan toiminnan johdosta sivulliselle syntyneen vahingon, vaikka sitä ei ole aiheutettu tahallisesti tai tuottamuksesta[.]” LTK 3/1971, s. 20.

¹⁸⁴ HE 187/1973, s. 12.

¹⁸⁵ Selvitys vahingonkorvauslain uudistustarpeesta, 1998, s. 48.

¹⁸⁶ Riskala 2002, s. 3, 31.

¹⁸⁷ Ks. Saxén 1975, s. 235.

¹⁸⁸ Ristiriita on ratkaistu usein siten, että lainsäätäjät on sisällyttänyt yleissäännökseen sen soveltamisaluetta tarkentavan yksityiskohtaisen esimerkkiluettelon, jota ei kuitenkaan ole tarkoitettu sisällöltään tyhjentyväksi. Lebedeff 1989, s. 254.

soveltamisedellytyksistä vallitsevaa epävarmuutta, minkä seurauksena myös tuomioistuimen todellinen harkintavalta lisääntyisi entisestään.¹⁸⁹

Tuottamuksesta riippumattoman vastuun moninaisten soveltamisedellytysten sekä vaarallisen toiminnan tunnusmerkistön määrittelemisen ongelmallisuuden johdosta kattavan säännöksen muotoileminen vaikuttaa nykyisellään mahdottomalta ja nähdäkseni myös jokseenkin tarpeettomalta. Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössään luomat soveltamisedellytykset mahdollistaisivat yleissäännöstä joustavamman ja yhteiskunnan muutosten mukana kehittyvän vastuuperusteen alan muotoilemisen. Esimerkiksi Aarnion mukaan oikeuden kehittämistehtävä on Suomessa painottunut lainvalmisteluorgaanien sijaan tuomioistuinten suuntaan¹⁹⁰. Olisikin luontevaa ajatella, että nykyhetkessä tapahtuvassa tuomioistuinratkaisussa olisi paremmat edellytykset oikeuden kehittämistarpeiden arvioimiseen kuin lain voimaantuloa edeltävässä lainvalmisteluprosessissa¹⁹¹. Koska pysyväksi tarkoitettu laki tulee voimaan sen säätämisaikan todellisuuskäsityksen mukaisesti, se ei välttämättä ole soveltamishetkellä enää yhteensopiva sen hetkisen maailmankuvan kanssa. Voimassaoleva oikeus on jatkuvassa jännitteisessä suhteessa siihen todellisuuteen, jossa oikeusnormit tulevat sovellettaviksi.¹⁹²

Tuomioistuin ei ole samojen rajoitteiden alainen kuin lainsäätäjä, eikä tuomioistuinlaitokseen vaikuta myöskään vaihtelevat poliittiset valtasuhteet. Siinä missä lainsäätäjän toimintaan vaikuttaa pyrkimys ohjata tulevaa käyttäytymistä yleisesti, oikeuskäytännön riitoja ratkaisevan tehtävän ytimessä on kuitenkin päättää, kuinka tietyissä yksittäistapauksessa olisi pitänyt käyttäytyä erityisesti. Tuomari on sidoksissa yksittäistapauksen erityisolosuhteisiin, minkä lisäksi asianosaisten vaatimukset, muutoksenhakua koskevat prosessuaaliset periaatteet ja todistelu rajaavat mahdollisuuksia tuottaa oikeuskäytännön avulla yleistettävissä olevaa tietoa oikeusjärjestyksen sisällöstä.¹⁹³ Yksittäiset tuomiot voidaan kuitenkin ymmärtää yksittäisinä auktoritatiivisina

¹⁸⁹ Lebedeff 1989, s. 254–255.

¹⁹⁰ Aarnio 1989, s. 228.

¹⁹¹ Syrjänen 2012, s. 375.

¹⁹² Häyhä 1997, s. 16.

¹⁹³ Häyhä 1997, s. 18.

puheenvuoroina, jotka omalta osaltaan ja roolinsa puitteissa osallistuvat yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden määrittämiseen samalla, kun ne osallistuvat yhteiskunnallisten toimijoiden välisen oikeussuhteen määrittelyyn¹⁹⁴.

5.1.4 Korkeimman oikeuden roolista ankan vastuun kehittäjänä

Lainsäätäjä on tietoisesti useissa tilanteissa jättänyt teknisen kehityksen synnyttämien vahingonvaarojen toteutumisesta aiheutuneiden haitallisten seurausten arvioinnin oikeuskäytännön varaan. Tämän seurauksena tuomioistuinlaitos on joutunut tahtomattaankin toimimaan ankan vastuun edelleenkehittäjänä, oli sillä siihen erityisiä edellytyksiä tai ei.¹⁹⁵ Lainkäyttäjälle siirretty vastuu tuottamuksesta riippumattoman vastuun kehittämisestä näyttäisi olevan ratkaisu, jota lainsäätäjä on haluton muuttamaan. Korkeimman oikeuden rooli ankan vastuun kehityksessä on näin ollen ainakin toistaiseksi vääjäämätön.

Korkeimman oikeuden ratkaisuista on kuitenkin havaittavissa tuomioistuimen haluttomuus ottaa kantaa vastuuperusteen soveltamisalan määrittämiseen. Korkeimman oikeuden toimintaa leimaava pidättyvä ja passiivinen suhtautuminen oikeuden aktiiviseen kehittämiseen ilmentää vahvaa lainsäätäjän kunnioittamisasennetta tuomioistuimessa¹⁹⁶. Esimerkiksi tapauksen KKO 1995:53 perusteluista on vaikea hahmottaa yksittäistapauksen tosiseikaston ylle nousevaa yleisempää korvaussääntöä, kun korvausvelvollisuuden edellytysten hahmottelu rajoittuu kyseiseen yksittäistapaukseen liittyvään tosiseikastoon¹⁹⁷. Korkeimman oikeuden ratkaisujen perusteluissa on yleisesti tuotu

¹⁹⁴ Syrjänen 2012, s. 384.

¹⁹⁵ Lebedeff 1989, s. 248.

¹⁹⁶ Määttä 2011, s. 209.

¹⁹⁷ Mielityisen mukaan ratkaisua voidaan pitää osoituksena korkeimman oikeuden varovaisuudesta ankan vastuun alan laajentamisessa: ”[V]aikka KKO näyttää pitäneen korvausvelvollisuutta ratkaistussa tapauksessa yksiselitteisen perusteltuna, se on varonut muotoilemasta uutta korvaussääntöä, jonka perusteella oikeuskäytäntöön perustuvan ankan vastuun soveltamisala voisi jatkossa selvästi laajentua.” Mielityinen 2006, s. 412 av. 220.

ilmi, että vahingonkorvausvastuun laajentamiseen tuottamuksesta riippumattoman vastuun suuntaan ilman lainsäädännön tukea suhtaudutaan varovasti¹⁹⁸.

Legalistisen oikeuskäsityksen mukaan tuomioistuinten tulee olla passiivisia tai jopa kieltäytyä oikeuden kehittämistehtävästä ilman säädetyn lain tukea¹⁹⁹. Passiivisuus ilmenee ylisuurena varovaisuutena tehdä laajentavia tulkintoja tai analogiaratkaisuja silloinkin, kun se olisi painavin syin perusteltavissa. Legalistista asennetta ilmentää myös haluttomuus perustella ratkaisuja oikeusperiaatteilla tai ratkaisun tosiasiallisilla seurauksilla. Syrjänen on artikkelissaan *Tuomarin harkinnan rajat – irti legalismin taakasta* pohtinut, voidaanko tällaista legalistista perusasennetta pitää oikeutettuna, vai voitaisiinko tuomioistuimen roolia lainsäädännön aiheuttamien ongelmien korjaajana ja lainsäädännön täydentäjänä pitää suotavana.²⁰⁰ Myös Tuorin mukaan Suomen vallanjako-oppi on syytä herättää itsestänselvyyden ja ongelmattomuuden unestaan ja vallanjako-oppia tulisi ravistella siitä horroksesta, johon se suomalaisessa oikeudellisessa ja poliittisessa kulttuurissa on vaipunut²⁰¹.

Syrjäsen lainsäädäntötodellisuuden yksityiskohtainen tarkastelu osoittaa, ettei nykyai-kaista oikeusvaltiollista lainsäädäntöprosessia voida itse asiassa pitää tyydyttävänä ratkaisuna sen paremmin demokratian kuin oikeuden legitimitetinkään kannalta²⁰². Eduskunnan tosiasiallinen vallankäyttö lakien säätämisen yhteydessä on oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tekemien suomalaista lainsäädäntömenettelyä koskevien tutkimusten²⁰³ perusteella varsin vähäistä. Oikeusvaltioideologian edellyttämä kansa lakeja säätävänä suvereenina jää nykyisellään toteutumatta. Havainnon johdosta Syrjänen esittää seuraavat olennaiset kysymykset ”Kun demokratiaa ei pyritä maksimoimaan eikä edes optimoimaan, miksi kaikissa ratkaisutilanteissa (tapauksen erityispiirteistä

¹⁹⁸ Ks. esimerkiksi KKO 1993:114.

¹⁹⁹ Esimerkiksi korkeimman oikeuden presidentti Pauliine Koskelo on ratkaisun KKO 2012:11 eriävässä mielipiteessään todennut, että perustuslaillisessa demokraattisessa oikeusvaltiossa tuomioistuinten valta on peräisin eduskunnalta ja sen rajoissa on syytä pitäytyä.

²⁰⁰ Syrjänen 2012, s. 341.

²⁰¹ Tuori 2005, s. 1027, 1035.

²⁰² Ks. tarkemmin Syrjänen 2012.

²⁰³ Ahtonen – Keinänen – Kilpeläinen 2011.

riippumatta) tuomioistuinten lakiuskollisuus ja lain tarkka noudattaminen pitäisi maksimoida ja optimoida?” ja ”Miten perustella lainsäätäjän kunnioittamisen asenne ja pidättäytyminen tuomioistuinten oikeutta kehittävästä funktiosta?”²⁰⁴

Syrjänen kyseenalaistaa demokraattisen kontrollin ulkopuolelle jäävien järjestöjen, valmistelevien virkamiesten ja asiantuntijoiden vallan sallimisen, sillä samanaikaisesti onnistuneeseen ongelmanratkaisuun pyrkivään tuomarivaltaan suhtaudutaan torjuvasti, koska se ei ole demokraattista. Lainsäätäjän kunnioittamisen periaatteen ei tulisi enää ohjata tuomioistuimen toimintaa yksiselitteisesti, vaan tuomioistuimen ratkaisutoiminnan tulisi oikeuden rationaliteetin puitteissa palvella yhteiskunnallisen kanssakäymisen organisointia yhdessä ja rinnan lainsäädännön kanssa.²⁰⁵

Oikeusjärjestelmä on hyväksynyt ennakkopäätökset ankaraa vastuuta kehittäväksi elementiksi, ja korkeimman oikeuden olisi mahdollista ottaa nykyistä aktiivisempi rooli ankaran vastuun muotoilemisessa. Kehitykselle suuntaa antavien perusteluiden rooli on tässä erityisen tärkeässä asemassa. Korkeimman oikeuden tulisi tapauskohtaiseen toiseikastoon tukeutuvan argumentaation ohella pyrkiä muotoilemaan yleisesti sovellettavissa olevaa ankaran vastuun argumentaatiota. Perustelut mahdollistavat yhteiskunnallisen kontrollin, mikä lainkäytön kohdalla merkitsee avoimuutta perustella ratkaisu niin, että päätökseen vaikuttaneet seikat tulevat julki. Ratkaisujen legitimaatio kansalaisten keskuudessa on mahdollista ainoastaan silloin, kun voidaan varmistua päätösten objektiivisuudesta ja asianmukaisuudesta. Kattavat perustelut lisäävät myös mahdollisuutta arvioida ennakkopäätöksen ja ratkaistavana olevan tapauksen samankaltaisuutta, ja hyvin perustellusta ennakkopäätöksestä poikkeaminen edellyttää riittäviä perusteluita. Myös ratkaisujen oikeusvoiman ulottuvuus, päätöksen lopullinen soveltamisala, voidaan usein arvioida vasta perusteluiden valossa.²⁰⁶

Vaikka ankaraa vastuuta koskevien ratkaisujen taustalta on hahmotettavissa tiettyjä edellä esitettyjä tapauksia yhdistäviä argumentteja, yhtenäisen ratkaisukäytännön

²⁰⁴ Syrjänen 2012, s. 376, 382.

²⁰⁵ Syrjänen 2012, s. 383–384.

²⁰⁶ Aarnio 1989, s. 184–186.

luomisen tulisi olla huomattavasti laajamittaisempaa. Argumenttien johdonmukainen julkilausuminen korkeimman oikeuden päätöksissä ja argumenttien välisten suhteiden selventäminen ovat tärkeässä asemassa ankaran vastuun kehittämisessä. Johdonmukaisuudeltaan puutteellinen argumentaatio heikentää osaltaan ankaran vastuun kehittymistä oikeuskäytännössä. Tuottamuksesta riippumattoman vastuun argumentaation yleistettävissä oleva ja johdonmukainen muotoileminen on välttämätön osa ratkaisukäytännön ennakoitavuuden turvaamista. Yhdyn kuitenkin Kolehmainen esittämään näkemykseen siitä, ettei oikeuskäytännön nojaan jätetty oikeusjärjestyksen sisältöä koskeva poikkeava kehittämistehtävä merkitse sitä, että korkein oikeus tulisi ymmärtää *pelkästään* lainsäätäjän jatkeeksi oikeuspoliittisen keskustelun jatkajana. Ratkaisu liittyy luonnollisesti aina kahden henkilösubjektin väliseen oikeussuhteeseen ja siinä vaikuttavan normatiivisen kysymyksen ratkaisemiseen.²⁰⁷

Karhu on käsitellyt tilannekohtaista oikeudellista harkintaa ja sen suhdetta lakiuskolliseen ja lakilähtöiseen oikeudelliseen harkintaan. Tilannekohtaisen oikeudellisen harkinnan lähtökohta on sääntöjen sijaan käyttäytymisessä. Paasto perustelee sääntölähtöisyyden tarvetta sillä, että ennalta demokraattisessa menettelyssä asetetut säännöt ovat modernin oikeuden ”punainen lanka”, jonka kautta myös oikeudenmukaisuuden edellyttämät yhdenvertainen kohtelu ja ennakoitavuus toteutuvat asianmukaisesti.²⁰⁸ Karhun mukaan Paasto on kritiikissään tunnistanut olennaisen piirteen tilannekohtaisuudesta, mutta korostaa samalla, ettei tilannekohtainen oikeudellinen harkinta poissulje sääntölähtöistä juridista tarkastelutapaa, kun tilanne on ensin tunnistettu ja sääntöjen soveltamiskelpoisuus varmistettu. Tilannekohtaisuuden tarve ilmenee modernin oikeuden ohjausvaikutuksessa, kun sääntöjen puute tai runsaus ja päällekkäisyys aiheuttavat ennakoimattomuutta. Karhu tarjoaa vastaukseksi juridiikan sisäisenä vastavoimana tilannekohtaista oikeudellista harkintaa.²⁰⁹

Vaikka tilannekohtaisuuskin tukeutuu lopulta juridiikan normatiivisuuteen, normatiivisuus ei tässä tyhjenny lainsäätämismenettelyssä muodostuneiden sääntöjen sisältöön.

²⁰⁷ Kolehmainen 2006, s. 345.

²⁰⁸ Paasto 2004, s. 142–143.

²⁰⁹ Karhu 2005, s. 36–37.

Normatiivisuus ei ole suoraan luettavissa lakitekstistä vaan se on ikään kuin houkuteltava esiin säännösten ja normiston kokonaisuudesta ja järjestelmästä. Karhu korostaa ettei siviilioikeudessa tavanomainen siirtymä puuttuvista tai aukollisista säännöistä reaalisten käytännön näkökohtien käyttämiseen ole vaihtoehto lainsäätäjän toiminnalle vaan lainsäätäjän työn jatkamista saman normatiivisuuden idean pohjalta.²¹⁰ Korkeimman oikeuden rooli ankaran vastuun kehittämisessä tuleekin nähdä uudenlaisten vastualueiden varsinaisen luomisen sijaan siinä, että se kehittää ja selkeyttää ratkaisukäytännössään ankaran vastuun soveltamisalaa johtamalla ratkaisunsa loogisesti oikeusjärjestelmän normiperustasta. Ankaran vastuun kehittäminen ei tässä mielessä ole ristiriidassa myöskään klassisen vallan kolmijako-opin kanssa.

Tuomioistuinten roolia ankaran vastuun kehittäjänä rajoittaa myös vastuuperusteen soveltamisalan vahva yhteiskunnallinen liityntä. Merkittävästi ankaran vastuun alaa äkillisesti laajentavalla oikeuskäytännöllä olisi merkittävä vaikutus talouteen ja koko yhteiskuntaan, minkä vuoksi tällaiset suuret linjamuutokset on luontevinta toteuttaa lainsäätäjän toimesta. Toisin kuin tuomioistuin yksittäistä tapausta ratkaistessaan, lainsäätäjä voi säännösten valmistelussa ottaa huomioon toiminnan erityisluonteesta johtuvat erityisvaatimukset sekä säännöksien yhteiskunnalliset ja taloudelliset kokonaisvaikutukset.²¹¹ Tällainen korvausvastuun laajentaminen olisi parhaiten toteutettavissa erityislakien säännöksiä yhdenmukaistamalla ja uusia yksityiskohtaisia erityislakeja säätämällä²¹². Oikeuskäytäntöön perustuvan ankaran vastuun vähittäisellä laajenemisella on kuitenkin pitkä perinne oikeusjärjestyksessämme, eivätkä edellä esitetyt ongelmakohdat poista korkeimman oikeuden roolia ankaran vastuun kehittämisessä.

5.2 Loppupäätelmät ja yhteenveto

Tutkielman tarkoituksena oli perehtyä tuottamuksesta riippumattoman vastuun kehitykseen korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä. Tutkimuskysymyksinä pyrittiin

²¹⁰ Karhu 2005, s. 38.

²¹¹ Ks. esimerkiksi Lebedeff 1989, s. 255 ja Mielityinen 2006, s. 387–388.

²¹² Ks. myös Lebedeff 1989, s. 255.

selvittämään, millaisiin tekijöihin ankara vastuu on korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä liitetty ja millaisia perusteita ankaran vastuun asettamisen taustalta voidaan hahmottaa. Ankaraan vastuuseen liitetyt käytännön tilanteet poikkeavat merkittävästi toisistaan, ja oikeuskäytännössä on muodostunut varsin hajanainen joukko tapauksia, joissa vastuun on katsottu syntyvän tuottamuksesta riippumatta. Ankaran vastuun alaan liitetystä toiminnasta on usein kyse yhteiskunnan kannalta tarpeellisesta ja hyväksyttävästä toiminnasta, joka on kuitenkin hyvin riskialtista ulkopuolisille. Tällaisen toiminnan tiedetään aiheuttavan merkittäviä vahinkoja, vaikka toimintaan liittyvä huolimattomuus olisi ollut vähäistä. Tuottamuksesta riippumaton korvausvastuu on tämän vuoksi usein haluttu asettaa suoraan toiminnanharjoittamisen pohjalta.

Ankaran vastuun on katsottu tulevan kyseeseen ilman lainsäädännöllistä tukea erityisesti silloin, kun kyse on yleisvaarallisen toiminnan harjoittamisesta. Uudemmassa oikeuskäytännössä toiminnan yleisvaarallisuutta ei kuitenkaan ole enää pidetty ankaran vastuun ehdottomana edellytyksenä. Tilanteille on tavallisesti yhteistä vahinkoon johtaneen toiminnan liittyminen harjoittajan elinkeinotoiminnan alaan ja toimintaan liittyvä henkilövahinkojen tai muiden vakavien vahinkojen riski. Oikeuskäytännön kehityksen myötä ankaraan vastuuseen on vakiintuneesti liitetty räjäytystöitä, kovapanosammuntojen järjestämistä, muunlaisen räjähdysvahinkoriskin tai tärinän aiheuttamista, palo- tai ympäristövaarallisen aineen säilyttämistä sekä moottoriurheilukilpailujen järjestämistä koskeva vastuu. Lisäksi ankara vastuu on liitetty oikeuskäytännössä työnantajan vastuuseen koneiden tai laitteiden puutteellisuuksista työntekijöille aiheutuneista vahingoista, turvetuotannosta aiheutuneisiin vahinkoihin sekä tietyissä tilanteissa terveydenhoidossa aiheutuneisiin vahinkoihin. Lisäksi vastuun on katsottu olevan tuottamuksesta riippumatonta sellaisissa tapauksissa, joissa vahinkotilanne on analoginen tietyn ankaran vastuun perustavan säädöksen kanssa.

Ankaran vastuun soveltamisalaa pyrittiin tarkastelemaan määrittämällä ne merkitykselliset argumentit ja periaatteet, joiden avulla ratkaisutoiminnan kokonaisharkinta tapahtuu. Oikeuskäytäntöön perustuva ankara vastuu on kehittynyt korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä aina 1940- ja 1950- luvuilta lähtien, ja ankaran vastuun perusargumenteissa oli jo tuolloin paljon yhteistä nykyisten ankaran vastuun

perusteluiden kanssa. Tuottamuksesta riippumattoman vastuun voidaan nähdä olevan ensisijaisesti sidoksissa suuruudeltaan tai todennäköisyydeltään poikkeuksellisen vahinkoriskin aiheuttamiseen ja riskin jakamiseen siten, että se toteuttaa periaatetta sosiaalisesti oikeudenmukaisesta riskinjaosta. Vastuuharkinnassa huomiota kiinnitetään muun muassa vahingonaiheuttajan ja vahingonkärsijän vaikutusmahdollisuuksille pienentää vahinkoriskiä sekä näiden saamaan hyötyyn riskin ottamisesta.

Ankaraa vastuuta puoltavana argumenttina on pidetty taloudellisen hyödyn tavoittelua elinkeinotoiminnassa, mikä perustuu yleisesti esitettyyn periaatteeseen, jonka mukaan hyödyn saajan tulee vastata myös toiminnasta aiheutuvista haitallisista seuraamuksista. Myös vakuuttamismahdollisuudet voivat olla täydentävänä argumenttina tuottamuksesta riippumattomalle vastuulle. Vahingonkärsijän asemaa on pyritty parantamaan turvaamalla hänen tosiasialliset mahdollisuutensa saada asianmukainen hyvitys, minkä vuoksi toiminnanharjoittajan ankaraan vastuuseen perustuvaa korvausvelvollisuutta on usein pyritty pulverisoimaan lakisääteisillä tai vapaaehtoisilla vastuuvakuutuksilla sekä erilaisilla rahastointijärjestelyillä.

Periaatteiden tarkastelun avulla tutkimuksessa pyrittiin selvittämään, millaisia moraalisia normeja ja arvoja korkeimman oikeuden ratkaisukäytännön taustalla vaikuttaa. Oikeusperiaatteiden ratkaisuharkintaan liittyvästä argumentatiivisesta tehtävästä näyttäisi vallitsevan varsin yksimielinen käsitys oikeustieteellisen tutkimuksen piirissä. Toiminnan vaarallisuuteen, sen hallitsemattomiin vaaratekijöihin tai toiminnan elinkeinoluonteeseen korkeimman oikeuden ratkaisuharkinnassa liitetty ankara vastuu on vahvasti oikeutettu reilun haittajaon periaatteen näkökulmasta. Periaatteen mukaisesti vastuu tulee kohdistaa tahoon, joka on hyötynyt riskin aiheuttamisesta ja jolla on mahdollisuus hajauttaa vahinkokustannukset toiminnasta hyötyvien kesken.

Päätöksissä, joissa toiminnasta on aiheutunut vakavia henkilövahinkoja, vakavien vahinkojen korvaamisen periaate oikeuttaa korvausvelvoitteen tuottamuksesta riippumatta. Reilun haittajaon periaatteen mukaan on puolestaan perusteltua antaa merkitystä vahingonkärsijän mahdollisuuksille hallita riskiä ja sille, onko tämä laiminlyönyt käytettävissään olevia keinoja vahinkoriskin pienentämiseksi. Seurausvastuun periaatteen

voidaan lähtökohtaisesti nähdä tukevan ankaran vastuun asettamista useimmissa tapauksissa, sillä ankaraa vastuuta koskevien ratkaisujen perusteluissa viitataan yleisesti vahingon jonkinasteiseen ennakoitavuuteen ja vältettävyyteen. Liiallisen riskin kantamisperiaate ei sen sijaan puolla korvausvastuun asettamista ankaran vastuun alaan kuuluvissa tilanteissa, sillä periaatteen puoltamat korvausvaatimukset voidaan todennäköisesti perustella kattavasti tuottamusvastuuseen vetoamalla.

Lisäksi tutkimuksessa pyrittiin ottamaan kantaa yleissäännöksen mahdollisuuteen sekä pohdittiin korkeimmalla oikeuden edellytyksiä toimia ankaraa vastuuta kehittävänä instituutiona oikeusjärjestyksessämme. Korkeimman oikeuden käytännöstä on havaittavissa tuomioistuimen legalistinen suhtautuminen oikeuden kehittämiseen, mikä ilmenee myös haluttomuutena perustella ratkaisuja oikeusperiaatteiden kautta. Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännöstä ilmenevä argumentaatio on paljolti sidoksissa yksittäistapaukselliseen tosiseikastoon, jolloin perusteluiden pohjalta on vaikea muodostaa ankaran vastuun yleistä soveltamisalaa. Vaikka korkein oikeus olisi pitänyt tuottamuksesta riippumattomta korvausvastuuta yksiselitteisen perusteltuna, se on usein varonut muotoilemasta tapauksen yhteydessä uutta korvaussääntöä, jonka perusteella oikeuskäytäntöön perustuvan ankaran vastuun soveltamisala voisi jatkossa laajentua. Oikeuskäytännössä on suhtauduttu hyvin pidättyväisesti ankaran vastuun alan laajentamiseen ilman kirjoitetun lain tukea, mikä käy ilmi useiden ratkaisujen perusteluista.

Vallitsevaa oikeustilaa ei ole pidetty tyydyttävänä oikeustieteilijöiden keskuudessa. Ratkaisuna vastuuperusteen soveltamisalaa koskevaan epäselvyyteen on esitetty lähinnä lainsäädäntötoimia puhtaaseen oikeuskäytäntöön nojautuvan ankaran vastuun alueella. Vaihtoehtoina on esitetty erityissäännöksiä tai -säädöksiä ankaran vastuun ja korostuneen huolellisuusvelvollisuuden alueelle sekä ankaran vastuun yleissäännöksen laatimista. Lainsäätäjän ei kuitenkaan voida odottaa kykenevän säätämään tuottamuksesta riippumattomaan vastuuseen perustuvia erityislakeja yhteiskunnassa tapahtuvan teknisen ja taloudellisen kehityksen edellyttämällä nopeudella. Myös aidosti käyttökelpoisen yleissäännöksen laatiminen olisi erityisen haastavaa. Jotta säännöksellä olisi merkitystä käytännön ratkaisuharkinnassa, yleissäännös tulisi pystyä muotoilemaan

riittävän täsmällisesti, mutta toisaalta säännös ei voi olla liian yksityiskohtainen säilyttääkseen yleissäännöksen luonteen.

Oikeusjärjestelmä on hyväksynyt ennakkopäätökset ankaraa vastuuta kehittäväksi elementiksi, ja tuomioistuineläitos on joutunut tahtomattaankin toimimaan ankaran vastuun edelleenkehittäjänä. Korkeimman oikeuden olisi kuitenkin mahdollista ottaa nykyistä aktiivisempi rooli ankaran vastuun muotoilemisessa. Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössään luomat soveltamisedellytykset mahdollistaisivat lainsäädäntöä joustavamman ja yhteiskunnan muutosten mukana kehittyvän vastuuperusteen alan muotoilemisen. Vaikka ratkaisu liittyy luonnollisesti aina kahden henkilösubjektin väliseen oikeussuhteeseen ja siinä vaikuttavan normatiivisen kysymyksen ratkaisemiseen, yksittäiset tuomiot voidaan ymmärtää yksittäisinä auktoritatiivisina puheenvuoroina, jotka omalta osaltaan ja roolinsa puitteissa osallistuvat yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden määrittämiseen samalla, kun ne osallistuvat yhteiskunnallisten toimijoiden välisen oikeussuhteen määrittelyyn. Korkeimman oikeuden tulisi tapauskohtaiseen tosiseikastoon tukeutuvan argumentaation ohella pyrkiä muotoilemaan yleisesti sovellettavissa olevaa ankaran vastuun argumentaatiota. Kehitykselle suuntaa antavien perusteluiden rooli on tässä erityisen tärkeässä asemassa.

Huomattavasti ankaran vastuun alaa äkillisesti laajentavalla oikeuskäytännöllä olisi merkittävä vaikutus talouteen ja koko yhteiskuntaan, minkä vuoksi tällaiset suuret linjamuutokset on kuitenkin luontevinta toteuttaa lainsäätäjän toimesta. Tällainen korvausvastuun laajentaminen olisi parhaiten toteutettavissa erityislakien säännöksiä yhdenmukaistamalla ja uusia yksityiskohtaisia erityislakeja säätämällä. Edellä esitetyt ongelmakohdat eivät kuitenkaan poista oikeuskäytännön merkitystä ankaran vastuun soveltamisalan kehittämisessä.

Lakiuskollisen lähestymistavan sijaan ankaran vastuun soveltamisalan muodostumiseen liittyviä oikeudellisia kysymyksiä on mahdollista lähestyä tilannekohtaisen oikeudellisen harkinnan näkökulmasta. Ratkaisun normatiivisuus on tällöin ”houkuteltava esiin” säännösten ja normiston kokonaisuudesta ja järjestelmästä. Reaalisten käytännön näkökohtien käyttäminen ei näin ollen ole vaihtoehto lainsäätäjän toiminnalle vaan

lainsäätäjän työn jatkamista saman normatiivisuuden idean pohjalta. Ankaran vastuun kehitys oikeuskäytännössä ei siten ole varsinaista uusien vastualueiden luomista, vaan ankaran vastuun soveltamisalaa kehitetään johtamalla ratkaisut loogisesti oikeusjärjestelmän normiperustasta. Ankaran vastuun soveltamisalaa kehittävä oikeuskäytäntö ei tässä mielessä ole ristiriidassa myöskään demokratia- ja vallanjakoperiaatteiden kanssa.

Tutkimusta olisikin mielekästä jatkaa oikeusteoreettisena tarkasteluna korkeimman oikeuden asemasta sitovan käytännön luojana ja kehittäjänä oikeusjärjestyksessämme. Korkein oikeus on ankaran vastuun yhteydessä osoittanut haluttomuutensa kyseiseen rooliin, mutta on toisaalta ollut osaltaan kehittämässä vastuuperusteen soveltamisalaa ja sen argumentaatiota. Oikeustieteessä aiheesta vallitsee tietynlainen kahtiajako tutkijoiden välillä, ja keskustelun jatkaminen sekä legalistisen näkemyksen haastaminen olisi nähdäkseni tarpeen.